ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1992 ЙИЛ, 8 МАЙ, № 19 (3175) ЖУМА

ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИГА ХИЗМАТ ҚИЛАДИ

4 май куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов Маданият ва умуминсоний қадриятлар Халқ академияси президенти Тошпўлат Тожиддиновни қабул қилди.

Бош қароргоҳи Москва шаҳрида жойлашган мазкур халқаро жамоат ва хайрия ташкилотининг номи республикамизда яхши таниш. Унинг президиумида асосан ўзбекистонлик иқтидорли, ишбилармон ёшлар меҳнат қилишади. Шу боис академия ўз фаолиятида Ўзбекистон билан кенг кўламли алоқаларни йўлга қўйишга, уларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бермоқда.

Жумҳуриятимизнинг қатор вилоятларида академия ваколатхоналари, турли йўналишдаги саноат корхоналари, фирмалар фаолият кўрсатмоқда. Пойтахтимиз Тошкентда эса Халқ академиясининг Ўзбекистон бўлими мавжуд бўлиб, у бутун фаолиятни йўналтириб турибди.

Халқ академиясининг умуминсоний ва миллий-маданий қадриятларни тиклаш борасида амалга ошираётган ишлари ҳар жиҳатдан эътиборга молик. Академия ҳомийлигида ўтказилган Ўрта Осиё ва Қозоғистон театрлари «Наврўз» фестивали пойтахт меҳнаткашларида яхши таассурот қолдирди. Фестивал дастури доирасида мўйқалам усталарининг кўргазмаси, бир неча оммавий мусобақалар, қатор маданий тадбирлар ўтказилди. Бухоро вилоятининг Вобкент районида академиянинг ташаббуси ва унинг маблағи ҳисобига йирик маданий-диний марказ қурилиши бошланди. Вилоят ва туманларда кўплаб архитектура ва ислом маданияти ёдгорликлари таъмирланмоқда, масжидлар қурилмоқда, қабристонлар ободонлаштирилмоқда. Яқинда бир гуруҳ наманганликлар Академия ҳомийлигида Саудия Арабистонига бориб Умра ибодатини адо этиб қайтишди.

Ўзбекистон телевидениеси ташкил этган «Наврўз» хайрия телемарафонида Халқ академияси мазкур фондга 1 миллион 100 минг сўм ажратди. Академия ташаббуси билан республикамизга Шимолий Америка қитъасидан кўплаб миқдорда озиқ-овқат маҳсулотлари олиб келиш йўлга қўйилди.

Академия ўз фаолиятида ислом динининг маънавий-маърифий асосларини мустаҳкамлашга алоҳида эътибор беради. Яқинда муқаддас Қуръони карим икки тилда босмадан чиқди. Эски ўзбек ёзувига доир дарслик тайёрланди. Академия Ўзбекистоннинг кўплаб маданий ташкилотларига, ўқув юртларига, бозор иқтисоди шароитида мураккаб иқтисодий аҳволга тушиб қолган нашрларга холис моддий ёрдам кўрсатмоқда. Академия ўзининг ишлаб чиқариш ва тижорат фаолиятидан олаётган даромадларининг маълум қисмини Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлаш ишига сарфлаётир.

Суҳбат чоғида Т. Н. Тожиддинов республика раҳбарига Академия фаолиятининг асосий йўналишлари тўғрисида батафсил сўзлаб берди. Республика иқтисодий ва маданий ҳаётидаги мавжуд муаммоларни ҳал этишда Халқ академиясининг бўлажак иштироки йўллари муҳокама қилинди. Жумладан, республика ҳудудида қатор йирик саноат-қурилиш корхоналарини барпо этиш, уларни замонавий технология билан жиҳозлаш, шу аснода товар тақчиллигига барҳам бериш, аҳолини иш билан таъминлаш, қишлоқ хўжалигига капитал маблағлар сарфлаш, социал эҳтиёжларни, илғор илмий тафаккурни, маданият ва санъатга доир йирик тадбирларни молиявий жиҳатдан таъминлаш, Тошкентда низом маблағи 1 миллиард сўм бўлган банк ташкил этиш каби масалалар юзасидан фикрлашиб олинди. Академиянинг мазкур ташаббуслари республика президенти томонидан маъқулланди. Эндиги вазифа уларни амалга оширишдан иборат.

Шу куни Академия президенти Т. Н. Тожиддинов Мовароуннаҳр мусулмонлари диний бошқармасида ҳам бўлди. Халқаро хайрия ташкилоти раҳбари бошқарма раҳбарияти билан бўлган суҳбат чоғида академия мусулмонларнинг ҳаж ибодатини ташкил этишга ўз ҳиссасини қўшишга тайёр эканлигини изҳор қилди.

Куннинг иккинчи қисмида Т. Н. Тожиддинов Ўзбекистон республикаси Фанлар Академияси Президенти М. С. Салоҳиддинов билан учрашди. Халқ академиясида Ўзбекистонда фан тараққиётини таъминлаш билан боғлиқ қатор ташкилий-амалий таклифлар мавжуд. Улар асосан илмий тадқиқотлар самарадорлигини ошириш, олимларни рағбатлантириш, фаннинг ишлаб чиқариш билан бевосита алоқасини кучайтиришга қаратилган. Мазкур масалалар юзасидан саъй-ҳаракатларни бирлаштиришга, республика олдида турган энг муҳим вазифаларни ҳал этишда биргаликда ҳаракат қилишга келишиб олинди.

Маданият ва умуминсоний қадриятлар Халқ академияси президентининг республика раҳбарияти билан учрашуви ва бошқа мулоқотлари мазкур халқаро ташкилот республикамиз билан моддий ва маънавий соҳалар бўйича ҳамкорлик қилиш борасида катта имкониятларга эга эканлигини кўрсатди.

Ўз ахборотимиз

Шаҳло МАМАТОВА: СОКИНЛИКДА ҲИКМАТ БОР

Биринчи мўъжиза

У чизганувратларни бефарқ томоша қилолмайсиз. Ёш рассомнинг ҳаёт ҳақидаги тасаввури анчагина бой. Ўз фалсафасини турфа хил рангларга моҳирона кўчиришга уринаётган Шаҳло бошқа рассомлар қатори табиат шайдоси, адабиёт, шеърият ихлосманди.

Шаҳло мактабда ўқиб юрган кезларида ёш мусаввирлар тўгарагига қатнашиб илк тасаввурга эга бўлди. Ҳозирда П. Бенков номидаги жумҳурият рассомлик билим юртининг нафис ранг-тасвир бўлимида таҳсил кўрмоқда. У қисқа вақт ичида йигирмага яқин турли мавзуда турфа бўёқларда акс этган ажойиб картиналар яратди. Бу асарлар дастлаб устозлари ва ҳамкурслари эътиборини тортди.

Унинг «Қишлоқ табиати» туркумига кирувчи асарларини кўздан кечирарканcиз, худди ўзингизни сўлим қишлоқ қўйнида ҳис қиласиз. Чопқиллаб юрган болалар тасвирини кўриб, беихтиёр беғубор болалигингизни эслайсиз, уларга қўшилиб сиз ҳам хаёлан чопасиз, югурасиз ва нималарнидир қўмсайсиз. Қўмсайсизу тополмайсиз, етолмайсиз...

Шу туркум сирасидаги яна бирувратда Зарафшон дарёси бўйидаги ғариб юлғунзорлар кўз ўнгингизда гавдаланади. Аёвсиз йўқ қилиб ташланган юлғунзорлар бағридаги жониворлар ўзларига қаердан ошиён топишди экан, деб ўйга толасан киши. Табиатнинг бузилган мувозанатини кўриб шундай фикр туғилади: табиат ҳеч бир нарсани ортиқча қилиб яратмаган. Ҳақиқатан ҳам шундай эмасмикан? Чўлу даштларни бўстонга айлантирамиз деб, нене юлғунзорларни, саксовулу ёвшонзорларни қуритиб ташладик. Оқибатда экологик инқирозга учрадик. Ана шу инқироз нуқталарини рассом нозиклик билан илғаган.

Ҳар қандай ижодкор оналар олдидаги қарздорлигини юракдан ҳис қилади. Унинг образини яратишга астойдил уринади. Шаҳлонинг «Она» деб номланган картинаси ҳам шулар жумласидан. Асар ўзига хос бўёқларда ифодаланган. Она кашта тўқиб ўтирибди. Ёнида бешик, деворда сўзана осиб қўйилган, унинг устида рубоб илинган. Бу деталлар меҳрибон оналар сиймосини очишда муҳим аҳамиятга эга.

Ёш мусаввирнинг «Абадий сокинлик» картинасини шунчаки томоша қилиш мумкин эмас!Увратнинг асосида одам бош суяги тасвирланган. Ёнида икки-уч хил атир, ликопчада бир дона лимон. Гулдонда хазонрезгини эслатувчи гул. Орқада қора рангдаги парда... Шу ўринда машҳур рассом Сальвадор Далининг гаплари хотирага келади: «Кимки илҳомлантира олсагина рассом, илҳомланса эмас».

— Устоз рассомларимиз Чингиз Аҳмаров, Рўзи Чориев, Исфандиёр Ҳайдаров, Неъмат Қўзибоев асарлари олдида соатлаб туриб қоламан, — дейди Шаҳло. — Улардан илҳомланаман, завқшавқ оламан. Тасвирий санъатнинг шу қадар нозик, нафис, гўзаллигини кўриб бутун умримни бағишлагим келади. Яна менга сокинлик ёқади. Чунки унинг бағрида ҳикмат бор. Машқларимда ана шу ҳикмат сирларини ечишга уринаман...

Бу сўзлар шунчаки айтилаётгани йўқ. Шаҳлонинг асарлари аллақачон ўзини шу соҳага бахшида этганлигини кўрсатиб турибди.

Ёш мусаввир Шаҳло Маматова асарлари ҳақида кўп гапириш мумкин. Ҳозирча уни кашф қилдик. Тўғри, унинг баъзи бир увратлари қайта ишлашга муҳтож. Бўёқлар ўз ўрнини топмаган жойлар кўзга ташланади. Лекин булар ҳар қандай машаққатларни ўз бўйнига олган рассом учун мушкул эмас. Умид қиламизки, Шаҳло Маматова келажакда юракларни ҳамиша ҳаяжонга чўлғайдиган умрбоқий асарлар яратади. Шундай дейишга унинг дастлабки асарлари асос бўлади!

Азамат САФАР

9 МАЙ — ҒАЛАБА КУНИ

Бугун байрамлар, улуғ айёмлар ҳақида гапириш урф бўлмай қолди. Қандайдир тантана ёки шодиёна ҳақида гап очсанг атрофдагиларга гўё эски даврни қўмсагандек, бизни бир ярим аср қуллик зулми остида эзиб келган мустамлакачиларнинг анъаналарини давом эттираётгандек, уларни тарғиб қилаётгандек бўлиб қоласан. Гўё ҳамма байрамларни собиқ Шўро империяси ҳаётимизга татбиқ қилгану, биз энди уларни мустақил давлатлар фуқаролари турмушимиздан сиқиб чиқаришга интилиб ётибмиз.

Бугун ҳамма собиқ байрамларни тантанали нишонлаш мақсадга мувофиқ эмас. Лекин шу билан бирга халқимиз учун энг қадрли, эътиборли бўлган саналарни ҳам хотирадан кўтармоқ адолатсизлик бўлур эди. Ана шулардан бири 9 май — фашизм устидан ғалаба қилинган кундир. Тўғри, ҳозир алғов-далғов замонда яшаяпмиз, кечагина орзу ҳам қилолмаган нарсаларимиз бугун амалга ошишидан юракларимиз ҳапқирмайдиган, ўтган куни икки инсоннинг бевақт ўлими учун аза очган халқлар бугун бир-бирига қирғинбарот урушлар эълон қилганидан ташвишга тушмайдиган бўлиб қоляпмиз. Меҳр-мурувват ўрнини лоқайдлик, меҳрсизлик эгалламоқда. Шунинг учун ҳам халқимизга ардоқли бўлган Ғалаба байрами ҳақида эътиборсизлик билан сўз юритадиган, уруш қурбонларининг хотира ёдгорликларини Прага, Варшава, Берлин, София, Бухарест сингари шаҳарлардаги каби собиқ империя бағридаги кўплаб жойларда топтасалар ҳам индамайдиган, уруш қатнашчиларининг ҳақ-ҳуқуқларини менсимайдиган бўлиб қолаяпмиз.

Нега шундаймиз? Хўш, Ғалаба учун курашганларнинг, уруш қурбонларининг, бугунги кунда тирик собиқ жангчиларнинг биз авлодлар олдидаги айби нимада? Уларнинг айби ўз юртимизни ҳам, шунингдек, бошқа халқларни ҳам фашизмдан озод қилганларидами, ўз жонларини ҳам аямай фидойилик кўрсатганларидами? Йўқ, айб бизнинг лоқайдлигимизда.

Уларнинг жанггоҳлардаги ўз ҳаётлари, қон кечиб ўтказган умрлари, ота-она, ака-ука, фарзандлари айрилиқлари эвазига эришган ғалабаси эса мангу ҳурматга сазовордир. Улар ғалабаси улкан байрамдир.

НАЗАРМАТ

БУЮК ИПАК ЙЎЛИ

Тижорат мардумин манзили шу ер,
Асрлар нафаси тарихин йўқлар.
Карвонлар етаклаб йўлга чиққан эр
Нигоҳин чулғаган олис уфқлар.
Ошган у саҳролар, дашту довонлар,
Буюк ипак йўли битган тақдирин.
Эллардан элларга ўтиб сорбонлар,
Қалбида асраган ўз она ерин.
Оқибат нур бўлган хатарли йўлда,
Уй нонин асраган қўйинларида.
Жаранглаб қўнғироқ, арқонлар қўлда,
Қоврилган заминнинг қуюнларида.
Ўтган қадим Марву Кеш, Бухородан,
Самарқанд сайқалин тутган Зарафшон,
Чайқалиб Сирдарё Хўжанд ёнидан,
Чорлаган бағрига Қашқар, Андижон.
Шимолнинг жамолин порлатиб Тошкент,
Бўлган Олмаота ерлари равон.
Бир ёнда Ўтрору, бир ёнда Ўзган,
Ҳар фасл ғарби Шарқдан кутган у карвон.
Хонбалиқ мардуми Румга йўл олган,
Манзили Тирози, сайқали жаҳон.
Ўшандан илк тарих ёзувда қолган,
Тижорат таърифи элларда достон.
Қадимий ҳамкорлик боқий йўл армон,
Япон марди кезар бугун Сурхонда,
Истанбул, Рум аҳли Хивада меҳмон,
Бишкек, Олмаота, Тошкент мезбонда...
Келур йўллар ошиб ҳар куни меҳмон,
Холис ният, бағри кенг Ўрта Осиё
Ёзиб аҳли тижоратга дастурхон,
Бўлсин дейди маъмур ва тинч бу дунё.

МУЛКИ ЖАҲОН

Қадим еримизни Турон, дейдилар,
Бир онадан бешта ўғлон, дейдилар,
Икки улуғ дарё оби ҳаёти,
Эллари бир тану бир жон, дейдилар.
Шу беш ўғлон қадим она ерида
Бирга этган ёвни яксон, дейдилар,
Эзгу ҳаёт йўлин тутган уларни,
Сидқи дунё, аҳли имон, дейдилар.
Чўлни гулга, тоғни дурга барқ этиб,
Яратганлар мулки жаҳон, дейдилар.
Ерларида пинҳон бўлиб дурлари,
Ўз кўркига энди эҳсон, дейдилар.

СИНОВЛАРДАН ЎТАЁТГАН ЮРТ

Баҳор Амунинг қуйи соҳилларига, Хоразм ва Қорақалпоғистон далалари, боғлари узра кечроқ сепини ёйди. Бу пайтда жанубий вилоятларнинг боғларида экинлар ниш урган, далаларга чигитлар қадалган, дарахтлар гулларини тўкиб ҳосилга кирган бўлади. Шунинг учун воҳа меҳнаткашлари жанублик деҳқонлардан ортда қолмаслик мақсадида меҳнатга зўр берадилар. Баҳор қуёши йилт этиши билан ҳамма ўзини боғларга ва далаларга уради, экишни, бошқа баҳорий юмушларни қисқа муддатларда амалга оширади. Бу даврда иш қанчалик оғир кечмасин, кузда олинадиган ҳосил умиди ғайратга ғайрат қўшади.

Бундан уч йил аввал Хоразм ва мухтор жумҳурият далаларини жала, сел ювиб кетганда, дўл экинзорларни пайҳон қилганда бу табиатнинг қуриётган Оролга инъоми бўлса керак дегувчилар ҳам бўлганди. Ўтган йили баҳорнинг охирларида бу ҳол яна такрорланди. Яна сел, жала далаларни, боғларни ювиб кетди, воҳада кейинги йилларда эндигина қад ростлаб, мева бера бошлаган олмазору ўрикзорларга катта зиён етказди. Ўшанда воҳада эдим. Эндигина бўй кўрсатган ғўзалар талотўп бўлган, бошоққа кирган буғдой, арпаларнинг фақат поясигина қолган, узумларнинг эса яланғоч новдалари осилиб турарди. Бузилган, зах босиб кетган уйларни кўриб дилингизни ваҳима босарди. Бу фалокатлардан кейин ҳукумат комиссияси йиғилиб халққа баҳоли қудрат ёрдам кўрсатди, уйлар тикланди, боғлар қад ростлади.

Бироқ қишга келиб табиат хоразмлик ва қорақалпоғистонликларни яна аямади. Йилнинг дастлабки кунларида ёққан ёмғир музга айланди, ундан кейин қор бўралаб урди. Дов-дарахтлар синди, бинолар зарар кўрди, чорвачиликда оғир аҳвол юзага келди. Энг ёмони, қаҳратон қишда юз берган тошқин воҳада катта талафотларни юзага келтирди.

Инсон қатъий иродаси билан табиат инжиқликларига, офатларига ҳамиша бардош бериб келган. Акс ҳолда, биз ҳозирги кунда кўп нарсалардан бебаҳра қолган бўлардик. Хоразмдаги жуда кўп бойликлар халқнинг ана шу бардоши туфайли яратилган ва сақлаб келинмоқда. Лекин табиатнинг бу юрт устидаги синовлари бунча кўп бўлмаса! Бу йилги баҳор илиқ келди деб воҳа аҳли ғоят хурсанд эди.

— Маълумки, воҳа тупроғи яхши, унумдор, лекин зах ернинг устки қатламига ғоят яқин, — дейди Янгибозор туманидаги «Боғолон» жамоа хўжалиги раиси Жумабой Оллаберганов. — Шу сабабли тўрт томчи ёмғир тушса зах юзага кўтарилади. Бунинг устига Оролдан кўтарилаётган ҳар хил заҳарли моддаларнинг ёмғир таркибида далалар, боғлар устига тушаётгани аҳволимизнинг нақадар танг эканлигини кўрсатади. 2 май кунги совуқ ҳаммасидан ҳам ошиб тушди. Ғўзалар, буғдойзорлар, боғлар, мевали дарахтларнинг ҳаммасини совуқ уриб кетди. Айниқса, ипак қурти учун зарур бўлган тут баргларининг, оилаларнинг шахсий томорқаларининг пайҳон бўлгани ачинарли. Ахир халқ бугунги иқтисодий қийин шароитда эндигина қад ростлайман, дея шуларга кўз тикиб турганди.

Ҳа, Қорақалпоғистоннинг кўпчилик туманларини, Хоразмнинг Гурлан, Шовот, Янгибозор, Қўшкўпир, Урганч, Хонқа, Янгиариқ районлари совуқдан катта зарар кўрди. Бу ҳам етмагандай орадан икки-уч кун ўтиб Гурлан, Шовот, Янгибозор районлари жала остида қолди. Бу туманлардаги хўжаликларда аҳвол оғирлашди.

— Тўғри, бу қийин аҳволдан чиқиш ва аҳолига моддий ёрдам бериш мақсадида вилоятда табиий офат оқибатларини тугатувчи комиссия тузилди, — дейди Гурлан тумани ҳокими Амин Вафоев. — Бу яхши. Бироқ бугунги иқтисодий қийин шароитда шундай ҳам аҳволи оғир бўлган деҳқонга ёрдам бериш осон бўлармикан? Жуда катта йўқотишларнинг, табиат совуриб кетган ризқ-рўзимизнинг ўрни тўлармикан? Қолаверса, баъзан шундай ҳам бўладики, баҳорда берилган ваъда кузда эсдан ҳам чиқиб қолади. Лекин ўйлаймизки, биз бу қийинчиликлардан ҳам чиқиб оламиз.

Аслида, деҳқон учун ҳеч бир йил ташвишсиз, ғалвасиз кечмаган. Шунга қарамай, туман ҳокимининг айтганидай ҳар йили яхши ҳосил олиниб келинмоқда, қийинчиликлар енгиб ўтилмоқда.

Бу йилги қийинчиликлар фақат Хоразмда ёки Қорақалпоғистонда кечаётгани йўқ. Гоҳ Бухорода, гоҳ Самарқанд ва Қашқадарёда, Тошкент, Сирдарё, Жиззах вилоятларида ёғаётган ёмғир, жала, сел ва совуқ оқибатидаги талафотлар халқимизни оғир синовлардан ўтказмоқда. Бу талафотлар мустақиллик йўлида қадам ташлаётган халқимизнинг иродасини, ўз эркига бўлган ишончини синовдан ўтказмоқда.

Яқинда Самарқанд вилоятининг Советобод туманидаги жамоа хўжаликларидан бирида бўлганимда чўпонлардан бири шундай деб қолди: «Бу йил чорва учун ўт мўл бўлди, ёмғир кўп ёғди, биз учун у қут-баракага айланди. Лекин деҳқон учун бу ёмғирлар ташвиш келтирмоқда. Энди қуёш порлайдиган, заминни иссиқ бағрига оладиган пайт келди».

Ҳар қалай, ўзбек деҳқони ҳеч қачон қараб ўтирмайди. Қийинчиликдан қўрққан — деҳқон бўлмайди.

К. МАТЕҚУБОВ

МУҲАРРИРГА мактублар

БАҲОНА ҚИДИРМАЙЛИК

Қишлоғимиз унчалик катта эмас. Бор-йўғи икки минг киши яшайди. У кичкина бўлса ҳам, бу ерда афғон уруши қатнашчилари, Чернобиль учун хизмат қилганлар, Улуғ Ватан уруши фахрийлари бор. Лекин бу ерда гап бошқа нарса ҳақида. Гап шундаки, қишлоғимизнинг номи йўқ. Қаерликсан деб сўрасалар, «Октябрь 50 йиллиги» давлат хўжалигининг 2-бўлимиданман», — деб жавоб берсак, сўраганлар ғалати бир қараш қилиб қўяди. Чунки жумҳуриятимизда юқоридаги ном билан аталадиган давлат хўжалигининг ҳам, 2-бўлимнинг ҳам сон-саноғи йўқ.

Ушбу бўлим 1937-38 йилларда ташкил қилинган. Бундан 6-7 йил аввал давлат хўжалиги раҳбарлари аҳоли билан маслаҳатлашмаган ҳолда қишлоққа «Ленинчи» деган ном беришди.

Янгидан сайланган маҳалла қўмитаси аъзолари қишлоққа янги ном беришни таклиф қилишди. Аммо йиғилишда қишлоқ номи ўзгарса, кўп чиқим бўлади деб, айрим раҳбарлар қарши бўлишди. Мажлис тугади-ю, аммо қишлоқ номи ҳақида аниқ қарорга келинмади. Районимизда Ленин номи билан 6 та кўча, 1 та жамоа хўжалиги бор. Мустамлакачиликнинг бундай иллатларидан пайсалга солмай қутулайлик. Турли баҳоналар қидирмайлик. Маъқулми!

А. ЖЎРАЕВ
Избоскан тумани

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов Фармонига биноан бир гуруҳ олимларга жумҳуриятимизда илмий тафаккурни ривожлантиришга катта ҳисса қўшган тадқиқотлар, олий ва ўрта махсус ўқув юртларига мўлжалланган дарсликлар учун Абу Райҳон Беруний номидаги Давлат мукофотлари берилди. Улар орасида адабиётшунос ва маданиятшунос олимлар ҳам бор.

Қутлаймиз!

Чунончи, адабиётшунос олимлар А. ҲАЙИТМЕТОВ (раҳбар), А. АБДУҒАФУРОВ, С. ҒАНИЕВА, Ё. ИСҲОҚОВ, Э. КАРИМОВ, А. ҚАЮМОВ, М. МИРЗААҲМЕДОВА, С. ЭРКИНОВ — рус тилида «История узбекской литературы» («Ўзбек адабиёти тарихи»)ни яратишда қатнашганликлари учун;

Маданиятшунос олимлар А. ВАЛИЕВ, Г. ПУГАЧЕНКОВА, Х. ПЎЛАТОВ, М. ҲАЙРУЛЛАЕВ, С. ШЕРМУҲАМЕДОВ, Э. ЮСУПОВ — миллий маданият ва маънавий мерос муаммоларини тадқиқ этганликлари учун Абу Райҳон Беруний номидаги Давлат мукофотларига сазовор бўлдилар.

Заҳматкаш олимларимизни кўпсонли муштарийларимиз номидан қизғин муборакбод этамиз!

СУРАТДА: Ҳабибий, уста дуторчи Муҳиддинхожи Зокир Йўлдош ва Ғафур Ғулом. 1959 йил

5-БЕТ

Tabani GROUP OF COMPANIES

● УШОВИДАН ТУШОВИ ҚИММАТ ЗАМОНЛАР ● ГЎШТНИНГ БАҲОСИ НЕЧА СЎМ? ● АРЗОНУ ҚИММАТ ҚАНИ, СИФАТ ҚАНИ? ● ҲАР ҚИШЛОҚНИНГ ЎЗ ЎҒРИСИ БОР ● СОТУВЧИЛАР НЕГА МИТИНГГА ЧИҚМАЙДИЛАР? ● ИШБИЛАРМОНЛИК — ЧАЙҚОВЧИЛИК ЭМАС!

Бу ҲОЛ МУТТАСИЛ ДАВОМ ЭТМОҚДА: кун сайин, соат сайин нарх-наво ошмоқда, ой сайин, ҳафта сайин ҳаёт-турмуш оғирлашмоқда...

Тўғри, бизда бозор иқтисодининг асосий шартларидан бири — эркин нарх-навога бошқа жумҳуриятлардагига нисбатан бирмунча кечроқ ўтилди. Аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш бўйича муҳим чора-тадбирлар кўрилди. Кундалик эҳтиёж учун энг зарур озиқ-овқат маҳсулотлари баҳосининг ва ижтимоий аҳамиятга молик айрим хизмат турлари ҳақининг энг юқори даражаси чеклаб қўйилди. Ички бозорни муҳофаза қилиш мақсадида купонлар жорий этилди. Аммо шу жараёнда хато-камчиликларга ҳам йўл қўйилди. Аввало, нарх-наво 4—5 баравар қимматлашгани ҳолда маошлар бор-йўғи 2—2,5 бараварга оширилди. Боз устига, улар қимматчилик авжига чиққанидан анча кейин тўланди. Болалар учун тайинланган товон ва ёрдам пули, чақалоқ туғилганда бериладиган суюнчи пули эса аввалги даражасида қолиб кетди. Белгиланган тадбирларнинг ўз вақтидаги ижроси етарли назорат қилинмади.

БУГУН БОЗОРГА ЎХШАЙДИ...

ЁХУД БОЗОР ИҚТИСОДИ БАҲОНАСИДА АВЖ ОЛАЁТГАН АЙРИМ ИЛЛАТЛАР ҲАҚИДА

Апрелга келиб нарх-наво янада болалади. Жумҳурият раҳбарияти ноиложликдан асосий озиқ-овқат маҳсулотларининг айрим турларига чекланган чакана нархлар жорий этишга, белгилаб қўйилган даромад оладиган кишиларнинг ўртача ойлик иш ҳақини 70 фоизга кўпайтиришга мажбур бўлди. Бироқ бу вазиятни барқарорлаштириш имконини бермаяпти. Бозор иқтисоди ўз ишини қилмоқда. Эркин нарх-наво деган бало оддий халқнинг тинкамадорини қуритмоқда. Ҳозир кўпчилик учун оддий уй-рўзғор буюмлари, кийим-кечак, оёқ кийими сотиб олиш ҳам муаммога айланмоқда. Машина, мебель, уй-жой, қурилиш материаллари харид қилиш, туя ҳаммомни беҳуда орзу қилганидек, осонликча ушалмас армон бўлиб қолмоқда. Эски автомобиль, радио-телевизор ёки совутгични таъмирлаш, бузуғини тузатиш, ушовидан тушови қиммат деганларидек, уларнинг асл нархидан икки-уч марта қимматга тушмоқда.

Булар-ку, майли, инсон гиламсиз, машинасиз, радио-телевизорсиз яшаши мумкин. Аммо эндиликда оила боқиш, қорин тўйдириш ҳам кун сайин қийинлашмоқда. Мисол учун, уйдан ташқарида — кўча-кўйда овқатланиш муаммосини олайлик. Унча-мунча одам йўлай олмайдиган кооператив тамаддихоналардаги, ресторану барлардаги эмас, умумовқатланиш тармоқларига қарашли оддий ошхоналардаги нархномаларга назар ташлайлик. Ҳозир Тошкент ошхоналарида бир коса лағмон 14—15 сўмдан, чучвара 15—16 сўмдан, бир сих кабоб 11—12 сўмдан, гумманинг донаси камида 1,5—2 сўмдан сотилмоқда. Сабабини суриштирсангиз, ошпазларнинг жавоблари нақд: «Бўлгани шу. Бизга ҳам гўштни, ёғни, унни, сабзавот маҳсулотларини — барча масаллиқларни қимматига беришаяпти!»

Бу гапни инкор этолмаймиз. Масаллиқлар қимматлиги рост. Масалан, биринчи категорияли барча турдаги гўштнинг биринчи навининг ҳар килоси 45 сўмдан. Лекин умумовқатланиш тармоқлари ходимлари уни тегишли жойдан олиб, таомларга ишлатиб то хўрандаларга етказиб бергунларига қадар сарфланган меҳнат ва харажатларни — «наложение»ни қўшиб ҳисобласангиз, бу қиймат роппа-роса 2,4 ҳиссага ошади. Аниқроғи, бир кило гўштнинг баҳоси 107 сўм 20 тийинга чиқиб кетади. Бошқа масаллиқлар хусусида ҳам худди шунга ўхшаш фикр билдириш мумкин.

Бинобарин, таомлар қимматлиги учун фақат ошхоналар ходимларини айбласак, адолатдан бўлмайди. Бироқ сифат масаласидачи? Ахир, қиймат сифатга монанд бўлиши шарт-ку. Хўранда тўлаган пулига яраша тўйиб овқатланиши лозим-ку. У ҳолда нега таомларнинг мазаси йўқ? Нега тўйимлилик даражаси паст?

Афсуски, бу саволларга тайинли жавоб тополмайсиз. Негаки, ҳозир тартиб-қоида, назорат йўқлиги, қонунлар ишламаётганлиги туфайли деярли барча соҳаларда ўзбошимчалик, бошбошдоқлик одат тусига кириб қолган. Ҳа, десангиз, ҳаммасига дарҳол бозор иқтисодини балогардон қилишади. Бунинг жабрини эса оддий халқ тортаяпти. Шусиз ҳам ночор яшаб келаётган оилалар баттар қашшоқлашаяпти. Қашшоқлик эса, биласиз, ҳеч қачон инсонни эзгуликка ундамайди, аксинча, моддий ва маънавий кулфат сари етаклайди, разолат ва жаҳолат ботқоғига ботиради. Буни қимматчилик ва тақчиллик оқибатида ҳозир жумҳуриятимизда рўй бераётган нохушликлар ҳам кўрсатиб турибди. Жумладан, қонунбузарлик ва жиноятчилик кўпайди. Айниқса, давлат ва жамоат бойлигини ўғирлаш, фуқароларнинг шахсий мол-мулкини ўмариш, одамларни тунаш, чайқовчилик урчиб кетди. Энг ачинарлиси, бундай жиноятлар мусулмончилик, ўзаро меҳр-оқибат бирмунча сақланиб қолган қишлоқ-маҳаллаларга ҳам кириб бормоқда.

КЕЙИНГИ ПАЙТЛАРДА ҚАЧОН ҚИШЛОҚҚА БОРМАЙ, албатта, икки-учта совуқ хабар эшитаман: «Фалончининг молини оғилхонасидан ёки даладан ўғирлаб кетишибди. Пистончининг кўчада турган мотоцикли ёки велосипеди йўқолиб қолибди...» Давомини айтсам, балки, ишонмай ёқа ушларсиз. Сўнгги 1—2 йилликда антиқа ўғрилар пайдо бўлишди. Улар одамларнинг янги иморатига қуриб қўйган эшик-деразасини кўчириб олишдан, ҳатто, пишиб турган мевасини дарахти шохидан узиб кетишдан ёхуд омборхонасидан ўмаришдан ҳам қайтмаяптилар.

Ҳолбуки, қишлоқ аҳли бир-бирини яхши танийди, яхши билади. Бегона, шубҳали одам кўча ораласа, дарров ҳушёр тортади. Бундай шароитда ҳар ким ҳам четдан келиб ўғирлик қилишга ботина олмайди. Қолаверса, одамларнинг молхонаси-ю омборхонаси қаердалигини, томорқасида нима борлигини билмайди. Мантиқан олганда, ўғрилар, жилла қурса, уларнинг шериклари албатта шу ерда яшовчилардан бўлиб чиқади. Улар тунда ҳамқишлоқларининг мол-мулкини гумдон қиладилар, саҳарда эса эл қатори тўй-маъракага бориб, ўша ҳаром қўллари билан бошқаларга қўшилиб ош ейдилар.

Мен ҳозир бир кеча-кундузда жумҳуриятимизда қанча ўғирлик рўй бераётганини башорат қила олмайман. Фақат бир далилни келтира оламан: ўтган йили 24668 та жиноят очилмай қолган. Шундан 4474 таси давлат ва жамоат, 13972 таси фуқароларнинг шахсий мол-мулкини ўғирлаш билан боғлиқ жиноятлардир. Булар фақат расмий-юридик ҳужжатларда қайд этилганлари. Жабрланувчилар тегишли органларга мурожаат этмаганлари-ю, рўйхатга олинмаганлари қанча? Бунисини билмадим. Аммо ошкора халқ ҳисобига кун кўрувчилар ҳам кўпайиб кетгани аниқ. Масалан, жумҳуриятимизда кооперативлар очишга қандай мақсадда рухсат берилганди? Шубҳасиз, давлат ишлаб чиқаришига ёрдам беришлари, ўзлари маҳсулот тайёрлаб сотишлари учун. Улар-чи? Нима қилишаяпти? Аксарияти корхоналар билан истеъмолчилар ўртасидаги даллолларга айланиб қолган. Ишлаб чиқарувчидан тайёр маҳсулотни арзонгаровга олиб, харидорларга 5—6 баравар қимматга сотмоқдалар. Гўё давлат миқёсида қонун йўли билан олибсотарликка йўл қўйиб берилганга ўхшайди. Бу жиҳатдан, айниқса, нафси ҳакалак отган айрим савдо ходимларининг, қассоб ва чайқовчиларнинг дови юришган.

Мен ҳамиша бир нарсадан ҳайратга тушаман. Эҳтимол, эътибор берган бўлсангиз, сиз ҳам сезгандирсиз: биз кўпинча бозор нарх-навосидан нолиймиз, деҳқонларни қимматфурушликда айблаймиз. Аслида-чи? Бола-чақаси билан йил бўйи заҳмат чекиб, ҳалол пешона тери эвазига ноз-неъмат етиштирган деҳқон мудом эл-юртга қараб иш юритади. Маҳсулотининг энг сарасини бозорга олиб чиқади, уни шу ердаги нарх-навога қараб сотади. Мабодо, илтимос қилсангиз, арзонроққа ҳам бериб юбораверади. Энг муҳими, у ҳеч қачон харидорнинг ҳақига хиёнат қилмайди, посонгини ўз фойдасига ишлатмайди. Бундан ташқари, олган маҳсулотингизнинг устига озгина қўшиб ҳам беради.

Хўш, чайқовчи, савдо ходими ёки гўшт дўконида ишловчи қассоб-чи? Хомтама бўлманг, улар икки дунёда ҳам сизга ён босмайдилар. Аксинча, бор маҳоратларини ишга солиб, алдаш пайида бўладилар. Бири вақти зиқ деҳқондан ёки дўкондан кўтарасига сотиб олган «маҳсулоти»га отасининг нархини қўйиб, тийин-тийинигача қайишиб сотса, иккинчиси ҳам пулингиздан, ҳам тарозидан уришни мўлжаллаб туради. Учинчиси эса гўштга ўзи истаганча суяк қўшиб беради. Борди-ю, гўшт навларга ажратилиб, лахмлиси алоҳида, суяклиси алоҳида сотилиши лозим, деб сал эътироз билдирсангиз, сизга катта кўчани кўрсатиб қўяди.

ЭСИНГИЗДАМИ, БИР ВАҚТЛАР САВДО ХОДИМЛАРИ энг кам ойлик оладиганлар тоифасига кирардилар. Шу боис боғчаларда тарбияланаётган фарзандларига пул тўлашдан озод қилингандилар. Уларнинг маошлари ҳозир ҳам бошқаларникидан ортиқ эмас. Лекин шунга қарамай, сиз савдо ходимларининг ойликлари камлиги учун иш ташлаш эълон қилиб, митингга чиққанларини кўрганмисиз? Лоақал, бирорта дўкончининг шу ҳақдаги шикоятини матбуотда ўқиб, радио-телевидение орқали эшитганмисиз? Менимча, йўқ! Қолаверса, ҳозиргача бошқалардан ночорроқ яшаётган савдо ходимини учратганимиз ҳам йўқ. Аксариятининг тагида машина, туриш-турмуши ўзига хос. Егани олдида, емагани кетида. Шундай бўлгач, қорни тўқ, усти бут одам норозилик билдирадими? Назаримда, давлатнинг ўзи уларга «Биз сенга кам ойлик белгиладик. Қолганини ўзинг уддалаб олаверасан», деб йўл қўйиб бергандай. «Йўлини топиб уддалаш» эса, табиийки, халқ ҳисобига бўлади. Эгриқўл сотувчи ҳамиша харидор ҳақига хиёнат қилиш, мўмай бойлик орттириш билан шуғулланади. Ҳеч бўлмаганда, камёб молни пештахта остига яшириб, «шапка»си билан сотади. Уддабурони бирор маҳсулот тақчиллиги, нархи ошиши ҳақида шов-шув тарқалиши биланоқ тараддудини кўради. Аввало, ўша молнинг пулини ўз ҳисобидан кассага тўлаб, керак бўлса, уйига ёки қариндош-уруғлариникига элтиб қўяди. Сўнгра вазиятга қараб, «ҳожатбарорлик» қилади. Албатта, дуч келган кишига сотмайди, биринчи навбатда таниш-билишларига, ишончли одамларига оширади.

Инсоф билан айтганда, бир жиҳатдан сотувчиларга ҳам осон тутиб бўлмайди. Биринчидан, базадан харидоргир молни ундиришнинг ўзи бир муаммо. Иккинчидан, сотувчиларнинг орқаларида уларни ишга олган, шу дўконни ишониб топшириб қўйганлар бор. Яна қанчадан-қанча текширувчи бор. Вақти-вақти билан уларга ҳам «чойчақа» узатиб туриш керак. Акс ҳолда, бу соҳада ишлаш жуда мушкул.

Бу билан мен савдо ходимларининг барчасини бирдек ёмонотлиққа чиқармоқчи эмасман. Бундай дейиш адолатсизлик бўлади. Аммо, барибир, ҳақиқатдан кўз юмиб бўлмайди, ҳалол ишлайдиганлари кам, жуда кам. Агар хато гапираётган бўлсам, ана, одамлар айтсин — халқ айтсин: орамизда дўкончилардан нолимаган-ранжимаган инсон борми? Буниси даргумон. Аммо сунъий тақчиллик юзага келишига, чайқовчилик авж олишига савдо ходимлари катта ҳисса қўшаётганликлари ҳаммага аён. Бунинг ўзига хос сабаби бор. Яширилган молни майдалаб сотиш анча хавфли. Харидорларни билиб бўлмайди. Бирортаси халқ назоратчиси, милиция ходими ёки улар ёллаган одам бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Қўлга тушиб қолса, қамалиб кетиши ёки топган пули арра бўлиши тайин. Сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмасликнинг энг ишончли йўлларидан бири камёб молни «Сиздан угина, биздан бугина» қабилида бир йўла чайқовчига оширишдан иборат. Шундай қилса, сотувчи ҳам хавотирдан қутилади, ҳам ортиқча меҳнату вақтдан ютади. Унинг бу тадбиркорлиги олибсотарга ҳам қўл келади. Чайқовчи игнаниям 3—4 бараварига пуллайди.

Ана шундай хуфёна ҳамкорликлар оқибатида жумҳуриятимиздаги маҳсулотларни четга олиб чиқиб кетишга қарши курашилаётгани, купонлар жорий этилганига қарамай, очиқ савдода маҳсулот кўпаймаяпти. Энг даҳшатлиси, нарх-наво осмонга ўрлагани сайин чайқовчилик оммавий тус олаяпти. Турли касбдаги, турли ёшдаги кишиларнинг оддий турмуш тарзига айланиб бораяпти. Бундай дейишимнинг боиси — кейинги вақтларда ишхоналарда, меҳмонхоналарда, маҳалла-кўйларда олибсотарлар кўпайиб кетди. Ҳатто, уйма-уй юриб кийим-кечак, чойнак-пиёла, турли буюмлар сотадиганлар ҳам пайдо бўлиб қолишди. Улар ўзларини асло чайқовчи деб ҳисобламайдилар, ишбилармон, тижоратчи деб биладилар. Таажжуб, ўзлари маҳсулот ишлаб чиқармасалар ёки бизда йўқ молни узоқ ўлкалардан заҳмат чекиб топиб келмасалар, бу қанақа ишбилармонлик? Дўконлардаги молларни ўз қўлларида тўплаб олиб, сунъий тақчиллик яратсалар, 5—10 баравар фойдасига сотсалар, бу қанақа тижорат? Менимча, улар ўз қилмишлари билан фақат халқимизни шилиб, мўмай даромад орттираётганлари йўқ, айни чоғда ҳақиқий ишбилармону тижоратчиларнинг шаънларига ҳам доғ туширмоқдалар.

АСЛИДА ҲАММАСИГА ЎЗИМИЗ айбдормиз. Юлғич сотувчини, инсофсиз чайқовчини кўра-била туриб индамаймиз. Одамгарчиликка бориб, юзхотир қиламиз. Бирорта тақчил молни кўрсак, нархини сўрамай, қимматлигига қарамай, топилганига шукур қилиб олиб кетаверамиз. Бу биринчидан. Иккинчидан, қонун посбонларию мутасаддилар ҳам бу иллатларга қарши кескин курашмаяптилар. Кўпинча бир-бирингни алдайсанми, шиласанми, ишқилиб, кунингни кўравер, муҳими, бизни безовта қилмасанг бас, дегандай томошабин бўлиб қолмоқдалар. Ўтказилаётган текширишларнинг баъзилари эса тескари натижа бермоқда. Чунончи, бундан бир неча ой муқаддам ички ишлар бўлимлари сигаретфурушларга қарши кескин кураш бошлагандилар. Самараси қандай бўлди? Дўконларда тамаки маҳсулотлари кўпайдими? Асло! Қайтага уларни қўлдан топиш ҳам амримаҳол бўлиб қолди. Бори ҳам 10—12 сўмдан 18—20 сўмга чиқиб кетди.

Яқинда кашандаларга «холис хизмат» кўрсатаётган бир талаба йигит билан йўл-йўлакай суҳбатлашиб қолдим. Ўзининг эътироф этишича, у уддабуронлиги туфайли йил бошида таниш дўкончидан аллақанча «Опал» сигаретининг ҳар қутисини 7 сўмдан сотиб олиб, ғамлаб қўйган экан. Шу боис эндиликда қийналмаётган экан. Айниқса, кечаги байрам арафасида «бозори» юришибди. 500 қути сигаретни 20 сўмдан пуллаб, роппа-роса 6500 сўм «соф фойда» кўрибди. Бир кунда шунча «даромад» қилган талабанинг миясига ўқиш кирадими-йўқми, буёғи қоронғу, аммо менга ўхшаган оддий журналист бунча маблағга эга бўлиши учун емай-ичмай камида 8 ой меҳнат қилиши лозим.

Шунга ўхшаш мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу ҳоллар ҳуқуқ-тартибот органлари суст ишлаётганидан, иллатнинг манбаларини очишга интилмаётганидан далолат беради. Чунки олибсотарни ушлаб жазолашнинг ўзи билан чайқовчиликка барҳам бериб бўлмайди. Унинг туб илдизи савдо базалари ва дўконларга бориб тақалади. Агар милиция ҳақ-ҳуқуқини сўраб чиққан талабаларга қарши ташлаган кучининг лоақал юздан бирини ўғирлик ва чайқовчиликни фош этишга сарфлаганда, эл олқишига қоларди. Бундан ташқари, бизда ўғриларга, талончиларга ва чайқовчиларга нисбатан қатъий жазонинг ўзи йўқ. Айтайлик, майда ўғрилик танҳо киши томонидан илк бор содир этилса, у, нари борса, уч йил муддатга озодликдан маҳрум этилади. Бўлмаса, икки йиллик мажбурий хизматга жалб қилинади ёки 300 сўмдан 1000 сўмгача жарима ундирилади. Чайқовчиларга бериладиган жазо ҳам енгил. Улар асосан жарима тўлаш билан қутулиб кетадилар. Сўнгра бу пулни бир соатга қолмай чиқариб оладилар. Зеро, эндиликда қонунларимизни, жиноят кодексларимизни қайта кўриб чиқмай, жазони кучайтирмай туриб, юқоридаги каби иллатларга қарши самарали курашиб бўлмайди. Ҳозир бу ҳақда кўп гапирилаяпти, ёзилаяпти, бироқ амалда ўзгариш сезилмаяпти.

ҚИЙИН-ҚИЙИН, ЎРТАДА ОДДИЙ халққа қийин. Кўпчилик «Начора! Замон шунақа!» деб тақдирга тан бермоқда. Баъзиларда хавотир-ҳадик кучаймоқда, эртанги кунга ишонч-умид сўнмоқда. Темир эшиклар, темир панжаралар кўпаймоқда. Янада ачинарлиси, орамизда тушкунликка берилганлар ҳам учрамоқда. Ишонмасангиз, мана далил: Тошкентдаги 17-шифохонада руҳан эзилганларни даволайдиган алоҳида бўлим очилди. Худди шулар боис, гарчи қуруқ гап қулоққа ёқмаса-да, ўзига тўқ, ҳаёти тўкис баъзи кишилар матбуот, радио-телевидение орқали халқни сабр-тоқатли бўлишга чақираяптилар. Оғир кунлар ўтиб кетишини бот-бот уқтираяптилар.

Ноумид шайтон, дейдилар. Зора, шундай бўлса! Шояд, бозор иқтисоди, эркин нарх-наво деганлари яккаш тақчиллик, қимматчилик, қашшоқлик эмаслигини, айни чоғда мўл-кўлчилик, арзончилик, фаровонлик омили ҳам эканлигини тезроқ кўрсак!..

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

Бобомурод ДАМИНОВ

ҚОЧ МУШТ, ДЕМОКРАТИЯ КЕЛЯПТИ

ДАВЛАТЧИЛИГИМИЗ тарихи энг қадимги даврларга бориб тақалади. Оқсоч тарих бизнинг ибтидоий демократия-ю, бутун-бутун қитъаларга довруғимиз кетган даврларимизгача гувоҳ. Неча-неча йирик давлатлар гоҳ тузилиб, гоҳ парчаланиб, тақдир ўйини туфайли увол-савобимиз қизил империя ихтиёрига ўтиб қолишгача бўлган машаққатли оғир йўлни босиб ўтдик. Жафокаш ва мард халқимиз тарих ўйинининг катта-кичик синовларига кўп дуч келган ва ҳаммасига дош бериб ўзлигича қолаверган.

Демократ сифатида эса ёшмиз. Биз тарихнинг тез ўзгарувчан даврида яшаяпмиз. Бугунги гап эртага тўғри келмаётир. Баъзан саноқли кунлар ичида бутун бир асрга тенг воқеалар содир бўлмоқда. Дипломатларимиз тез-тез ўзгараётган концепцияларини қайта кўриш билан банд, сиёсатчиларимиз эса вазиятни дурустроқ таҳлил қилишга гоҳ улгуриб, гоҳ улгуришолмай қолмоқда. Сайёрамиздаги умумий сиёсий муҳит яхшиликка томон ўзгараяпти. Тўғри, баъзан катта-кичик тебранишлар, сакрашлар, ҳатто, очиқдан-очиқ қизил империяни қайта тиклаш, куч ишлатишга чақириқларгача бўлаяпти-ю (улар орқасида реал кучлар турганлигини ҳам унутмайлик), ҳар ҳолда шукурки, дунё сиёсати соғлом издан кетаяпти.

Бир вақтлари тилга олиб бўлмайдиган нарсалар энди сирлигини йўқотаётир. Халқлар орасидаги масофалар яқинлашиб, улар бир-бирларини яқиндан тушунадиган бўлиб қолишди. Қайта қуриш тоталитар тузумнинг метин қўрғонларини ларзага солиб, пўлат дарвозалар чок-чокидан сўкилди. Бироқ, ҳали мажақлаб улгуролмадик. Амалпарастлар замон зайлига мослашиб «демократлашиб» олишди. Баъзан тактик чекинишларга боришиб, пайти келганида ҳужумга ҳам ўтишаяпти. Улар қандай қилиб жон асрашни билишади. Ҳақиқий демократларнинг иши эса астойдил юришмаяпти. Бошимиздан Фарғона, Қўқон, Паркент воқеалари кечди. Ўш, Ўзган, қонли фожиаларининг гувоҳи бўлдик. Қарийб ҳаммаси сиёсий турткилардан бошланди. Буларнинг биронтаси ҳам тасодифий воқеа эмас. Тагида узоққа мўлжалланган макорлик ётибди. Сабабларини, ташкилотчиларини аниқлаш учун не-не давлат комиссиялари тузилди-ю, шу кўйи нафаси чиқмай кетди. Жиноятчилар эса мийиқларида жилмайишиб, омон қолишаверди. Халқ бағридаги дард ҳамон қонталаш турибди. Жиноятчилар очилмай ёпиқ қозон ёпиқлигича қолди-ю, ҳукуматимиз маънавий жиҳатдан ютқазди, кишиларнинг адолатга бўлган ишончига доғ тушди.

Яна бир кўнгилсиз воқеа 16—17 январь кунлари Тошкентнинг талабалар шаҳарчасида содир бўлди. Бу воқеанинг тафсилоти ҳақида кўп ўткир мақолалар ёзилди, ҳали кўп ёзилади. Мени эса масаланинг тафсилоти эмас, бошқа томони қизиқтиради. Маълумки, можаро иқтисодий талаблардан бошланди. Кейин сиёсий талабларга ўтилди. Бунинг ажабланадиган жойи йўқ. Бу биз учун янгилик ҳам эмас. Аксари воқеалар ривожи доим шундай бошланган.

Маълумки, талабаларнинг иқтисодий талабларида асос бор эди. Йўл қўйилган хато, ҳақсизликлардан кейин шундай талаблар билан чиқишга улар ҳақли эди. Агар бизнинг маъмурият, савдо, таъминот органларимиз жойларда нималар бўлаётганини, кишиларнинг талаб, эътирозлари қанчалик ўринли ёки ўринсизлигини, бу ишларга мутасадди кишиларнинг ўз бурчларини қандай бажараётганларини билишиб, тегишли тадбирларни ўз вақтида кўришганида, аминмизки, талабалар шаҳарчасидаги воқеалар умуман содир бўлмаслиги ҳам мумкин эди. Биз эса воқеани олдиндан кўра билмай, фақат воқеалар гувоҳи бўлдик, холос.

Умуман, раҳбарлик доирасига кириб олдикми, бўлди, ўзимизни халқ устида турган алоҳида табақа ҳисоблаб, дарҳол оддий кишилардан узоқлашиб қоламиз. Эски касаллик ҳамон яшаяпти. Кишиларнинг аҳволини билмаймиз, арз-додларини тингламаймиз, эл ичида аралашиб юриб бағрига киролмаймиз. Ўз халқимиздан ҳадиксираймиз.

Савдо, маиший таъминот ташкилотларидаги пихини ёрган юлғичлар эса бизнинг нўноқлигимиздан усталик билан фойдаланишади. Улар учун миллионлар билан ўйнаш оз. Улар эркин баҳонинг оғир кунларида оиласини тебрата олмай оёғи куйган товуқдай чопиб юрган, маош, нафақа ҳисобига кун кўраётган бечораларни шилиб, янги-янги миллионларни қўлга киритсалар бас. Бозор сиёсати баҳона-ю, ўз ҳолига қўйилган юлғичлар эркинлиги кишиларда нафрат ҳиссини қўзғаяпти. Хўш, республика бўйича нечта юлғич жавобгарликка тортилди? Тортилдими ўзи? Қаттиққўллик мана қаерда керак. Дарҳол тартибга тушиб қолишарди. Агар ҳукуматимиз эл осойишталигини, тинчлигини истайдиган бўлса, аввало, иймон, диёнатини унутган юлғичларни жиловлаш, инсофга келтириш тадбирларини кўриши керак.

АФСУСКИ, ҚОНУН, ФАРМОНЛАР ижросини тафтиш, назорат қилиш йўқ. Қонунларимиз жонсиз, ижросиз, ҳавода муаллақ туриб қолаётир. Қонунчиликни ижро қиладиган органларимизнинг ўзлари ҳали тўла покланиб улгура олганлари йўқ.

Болтиқбўйи республикалари нимага эришган бўлса ҳаммасига демократик кураш воситалари билан эришди. Миршаблар муштларини дўлайтириб юришмади. 9 февраль куни Москвада бирдан икки майдонда — Свобода ва Манежда бир-бирига зид кучлар намойиши бўлиб ўтди. Манеж майдонида Россия Президенти Борис Ельцин номига қанақа таъна тошлари отилмади. Чет элларда бунақа воқеалар озми?

Ҳаммасига бардош беришди. Бизнинг давлат арбобларимизда бор иззат-нафс уларда йўқми? Нега куч ишлатишмади? Бизда бор куч уларда йўқмиди? Ва, ниҳоят, куч ишлатиш бу бизнинг кучли томонимизми ёки заифлигимиз белгисими?

Шахс эркинлиги ҳақидаги қонунларимизга нима бўлди? Демократиямиз инъом этган эркимизни, қонунларимизни кимлар топтаяпти? Бўлиб ўтган зўравонликлардан кейин бизни демократлар деса бўладими? Демократлар даражасига ўсиб илғайдикми? Бироқ, фактлар шуни кўрсатадики, биз ҳозирча чала демократлармиз. Пастдан ҳам, юқоридан ҳам демократик нормаларга амал қилмаяпмиз. Демократияга кўника олмаяпмиз. Биз ҳали ўз ҳуқуқларимизни дуруст билмаймиз. Бизда демократия нормаларига қатъий амал қилган ҳолда кураш олиб бориш қоидаларини эгаллаш санъати етишмаяпти. Миллий онгимиз ҳали заиф. Зиёлиларимиз анча илгарилаб кетгани билан халқ миқёсида катта гапиролмаймиз. Бошимизга битта тушириб: «Сен қул эдинг ва абадий шундай қолишинг керак!» — дейишса, «тақдир шу экан», деб мутелик йўлига тушиб кетадиганларимиз ҳам етарлик. Энг ачинарлиси шундаки, бизда халқимизнинг миллий онгини улғайтирувчи ҳаракатлар кам. Бу ишни қиладиганларнинг аксари мансаб зиналаридан учиб кетмаслик учун ўз дардлари билан овора. Мансаб учун энг қабиҳ пасткашликларга тайёрмиз. «Бу лавозимга мендан кўра Тошмат муносиброқ», деб мардлик қиладиганлар топилармикан? Миллат, халқ манфаатлари мардликни талаб қилади. Лавозимларни эгаллашда кишилардаги инсоний фазилатлар ҳал қилувчи роль ўйнаганида демократиямиз лат емайди.

Миллий онг заифлигиданми, бўлар-бўлмасга «ур!» деб жар солишга тушамиз. Нимани, кимни, нега уриш керак — бу ҳақда бош қотирмаймиз. Биз баъзан бурғага ўчакишиб жандасига ўт қўйган қашшоққа ўхшаймиз. Нон дўконларини ёқамиз, кечагина ўзимиз овқатланиб ўтирган ошхонани қақшатамиз. Тошларни ишга солиб деразаларни чилпарчин қиламиз. Биноларда не гуноҳ? Воажаб, демократия деганимиз шуми? Бу одатдаги ибтидоий ваҳшийлик-ку, ахир!

ХЎШ, ФУҚАРОЛАРИМИЗ демократлар эмас экан, маъмурият, ҳақ-ҳуқуқларимизни ҳимоя қиладиган катталаримиз-чи? Улар демократия маданиятини эгаллашганми? Афсуски, йўқ. Демократияни остин-устин қилишга эса доим тайёрмиз. Бирон жойда тўртта киши йиғилса бас, тепамизда қуролланган саккизта миршаб тайёр турар. Буни биз «тартибни сақлаш» учун жон куйдириш деб ҳисоблаймиз. Столипин ислоҳлари-ю, «аракчеевшина», қизил диктатуранинг мамлакат бўйлаб жорий этган казарма сиёсатигача «мамлакатда тартиб ўрнатиш» ниқоби билан бошланмаганмиди?

Куч ишлатиш, қон тўкиш — бу демократия эмас, қулчиликка, мутеликка олиб борадиган воситалар, холос. Тарихимизнинг айрим босқичларида ҳаммасига чидаганмиз. Энди чидолмаймиз. Куч ишлатиш сиёсати энди кутилмаган бошқача натижаларга олиб келиши мумкин.

Биз ўзимизни демократлар деб ҳисоблаймизу, аслида қизил империянинг диктат тартибидан воз кечолганимиз йўқ. Биз ҳамон куч ишлатишни «тартибни сақлаш»нинг энг афзал усули деб ҳисоблаймиз. Бизни бир имо-ишора билан нафасини чиқармай жой-жойида қотириб қўйишнинг хумори тутади.

Мақола бошида биз демократлар сифатида ёшмиз, дедик. Аммо абадий ёш бўлиб қололмаймиз. Ёшлигида уни мажруҳлантирмай улғайтиришимиз зарур. Улғайиш... бу асос бўлса-бўлмаса кўчага намойиш қилишга чиқ, деган сўз эмас. Аксинча биз демократиямиз билан ўйнашишни бас қилайлик, демоқчимиз. Ибтидоий «ура-ура»лар бизга шараф келтирмаганидек, тўртта киши йиғилган жойда чўқморини гала-гала қилиб турадиган миршаблар ҳам демократиямизни безамайди. Энди аксинча, кишиларнинг нафс-иззатига тегиб, ўз қилмишлари билан тартибсизликларни келтириб чиқарадиган зўравонларнинг баҳридан кечмоқ керак.

ТАБИИЙ, ҲАР БИР одил ҳукумат ўз халқининг ишончини қозонгиси келади, фуқароларининг тинчлигини, осойишталигини истайди. Бунга миршаблар мушти билан эришиб бўлмайди. Вақтинча эришилганида ҳам порох солинган бочкага ўхшайди ва кутилмаган турткидан портлаб кетиши мумкин. Портламаслиги учун адолат ҳукми керак. Фақат адолатгина ҳаммасига малҳам. Халқ ва ҳукумат ўртасидаги ҳамоҳангликнинг бузилиши сабабларини одилона аниқлаб, кўнгилсиз воқеаларнинг келиб чиқишига сабабчи бўлганларнинг ким бўлишидан қатъи назар жазосини бермоқ керак.

Адолатни, демократияни талаб қилиш билан бирга унга муносиб бўлишни ҳам ўрганайлик!

ХОМ ЎРИЛГАН АРПА

Афтидан шунақага ўхшайди: мусулмонлар ўрис ахборот воситаларининг арпаларини хом ўрган кўринадилар. Бўлмаса, Ўрта Осиё давлатларининг чет мамлакатлар, хусусан, Туркия, Саудия Арабистони, Эрон, Покистон билан алоқалари хусусида гапирганда албатта, заҳарханда билан гапиришларини қандай тушуниш керак?

«Известия» газетаси шу йил 30 апрель сонида Туркия республикаси бош вазири Сулаймон Демирэлнинг Ўрта Осиё республикаларига қилган сафарини «Туркия бош вазири Ўрта Осиёни сўм ёйилмасидан чиқишга даъват этди», деган диққатни тортувчи сарлавҳа остида ёритди. Мақола муаллифи бош вазирнинг ушбу сафарини одатдаги «одоб юзасидан қилинган сафар» доирасидан чиқиб, Ҳамдўстликнинг мазкур қисмида иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан узоққа мўлжалланган оқибатларга олиб келиши мумкин деб баҳолади. Ушбу заҳархандага кўз юмиб, «майли, бу ҳам бир фикр, қизишмаслик керак», дея мақолани ўқишда давом этасиз ва бош вазирнинг Ўзбекистонга ваъда қилган 500 миллион доллари назарда тутилиб, «Афтидан Демирэлнинг Ўрта Осиё сафари пайтида қолган нуқталарга ҳам «ҳайитлик» бериши давом этади» дея ёзилган сўзларнинг замиридаги пичинг одамнинг ғашига тегмасдан иложи йўқ.

«Туркия бош вазири Бишкекда журналистлар ҳузурида сўзга чиқиб қилган баёноти ҳақида эса мутахассислар ҳали кўп бош қотиришлари керак, — деб ёзади газета ва бош вазирнинг сўзини келтиради: «Совет империяси мустақил республикаларни сўм ҳукмронлиги остида қолдириб, ўзи йиқилди, — деди С. Демирэл. Биз бу одамлар учун янги дунё барпо этишга ҳаракат қиламиз ва ўйлаймизки, шунингдек, бошқа мамлакатлар ҳам уларга ёрдам беришлари керак».

Муаллиф ушбу баёнотни «дипломатик қобиққа ўралган «хапдори» деб баҳолайди.

Албатта, жаҳонда юз бераётган воқеа-ходисаларга муносабат билдириш, бу ҳақда ўз фикрини айтиш яхши (Мавриди келганда шуни айтиш лозимки, ўзбек журналистлари, матбуоти учун жаҳон, жумладан, ўрис журналистларидаги ана шу фазилат етишмайди. Биз ҳали ҳам юз бераётган воқеалар, ҳукумат раҳбарларининг ўзаро учрашувлари ҳақида ёзганда, журналистнинг фикрини мутлақо сезмаймиз. Бу борадаги хабарлар ўта қуруқ, ўта расмий бўлади). Аммо бизни бошқа бир нарса, Ўрта Осиё республикаларида юз бераётган воқеалар москвалик журналистлар томонидан қандайдир ички бир ғайирлик билан қабул қилинаётгани ажаблантиради. Наинки, ажаблантиради, балки ғазаблантиради.

Агар муаллиф бизга ростдан ҳам хайрихоҳ бўлганда эди, С. Демирэлнинг Ўзбекистонга сафарини тўғрилик билан, самимий, пичинг ва заҳархандаларсиз ёритган бўларди. Хўш, Туркия Ўзбекистонга 500 миллион доллар ваъда қилган бўлса, бундан Россия ёки мақола муаллифи камбағал бўлиб қоладими?? Ахир, Америка Россияга оз эмас, кўп эмас, 4 миллиард доллар атрофида пул ажратгани учун ёки бўлмаса, Россиянинг бошқа мамлакатлардан олаётган моддий ёрдамлари ҳақида биз пичинг қилаётганимиз йўқ-ку? Умуман, Россияни билмадим-у лекин Ўзбекистон Туркия ёки бошқа давлатлардан ёрдам олмоқчи бўлаётган экан, қарзга олади. Олмоқнинг бермоғи ҳам бор.

Россия матбуотининг «мусулмон давлатлар», «Ўрта Осиё мусулмонлари» каби ибораларни турли сўз бирикмаларида ҳуда-беҳуда қўллайверишларидан бошқа бир, «ўзбеклар иши»га ўхшаш мақсадлари ҳам йўқ эмас. Улар «ислом фундаменталистлари» деб ёзарканлар, мақсад мусулмонларни ислом динини маҳкам ушлаган кишилар дейиш эмас, балки «ислом мутаассиблари», деган ҳақоратни айтишдир. Агар кузатган бўлсангиз, аксаран ўрис сиёсатдонлари, журналистлари мусулмон республикалари ижтимоий-сиёсий ҳаётига баҳо беришда асосан юқоридаги мақсаддан келиб чиқишади. Шу мавзуда ёзилган ҳар бир мақоланинг замирида бу мақсад қизил ип бўлиб ўтади. Бўлмаса, собиқ иттифоқдош республикаларнинг «сўм ҳокимияти» остида эзилиб ётгани, иқтисодиёт кундан-кунга яхшиланиш ўрнига, тобора жарлик сари бораётгани ўша москваликларга ҳам кундай равшан-ку! Ростдан ҳам, совет империяси тутдай тўкилган бўлса-да, лекин унинг иқтисодий режими — пул сиёсати тўхтовсиз ишлаб турибди. Агарки, республикалар ўз миллий пулини жорий этмас эканлар, бу режимдан узоқ вақт қутулиш қийин. Пул эса, наинки, иқтисодий омил, балки сиёсат ҳамдир. Бугун Россиянинг пул ишлаб чиқарадиган дастгоҳлари тўхтовсиз айланиб турган экан, ва биз ана шу дастгоҳга қарам эканмиз, истаймизми-йўқми бизнинг мустақиллигимиз қоғозда тураверади. Миллий пулсиз, миллий армиясиз мустақиллик йўқ.

«Известия»нинг мухбири буларни жуда яхши тушунади ва тушунгани учун ҳам у собиқ мустамлака республикаларнинг мустақил бўлишидан манфаатдор эмас. Шу боис у мусулмонлар ҳақида турли пичинглар қилади, заҳарханда билан гапиради.

Тўғри, биз уларни тушунамиз. Истилочилик туйғуси нафақат партия ва совет арбобларида, шунингдек ўрис журналистлари, ҳатто оддий ишчи ва деҳқонларда ҳам икки аср мобайнида мунтазам парвариш қилинган. Бу туйғудан бирданига халос бўлиш қийин. Лекин халос бўлмай илож йўқ. Замон бошқа. Биз ҳеч кимнинг арпасини хом ўрган эмасмиз. Пичинглар, қилвирликлар эса қинғир фикрлашнинг маҳсули, холос.

Ёқубжон ХЎЖАМБЕРДИ ўғли,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

ҲАСРАТЛИ ТАРИХ

Сиз кимсиз?

Ватандошимиз Жўрақори Бўтакўз 1966 йили Дамашқ шаҳрида дўстимиз Абдусодиқ Ирисовга туҳфа этган Амир Саййид Абдулаҳадхон ўғли Саййид Олимхон қаламига мансуб бу рисола «Тарихи ҳузни милали Бухоро», яъни «Бухоро халқининг ҳасрати тарихи» деб номланган.

XX асрнинг 20-йиллари бошига қадарли қадимий Туркистон тупроғида яшаб келган икки маҳаллий давлатдан бири — Бухоро амирлигининг сўнгги нафасига бағишланган бу тарихий асарни форсийдан ўзбекчага шарқшунос олим Абдусодиқ Ирисов таржима қилган. Унинг муқаддима ва изоҳлари билан асар яқинда «Фан» нашриётида босилиб чиқди.

Асар матни ва таржиманинг умумий таҳлили тўғрисида баъзи фикр-мулоҳазалар билдирилар экан, аввало, шуни эслаб ўтиш жоизки, рисола муаллифи Бухоро музофотининг сўнгги ҳукмдори, XX аср бошларида амирликда бўлиб ўтган кўпдан-кўп тарихий воқеаларнинг иштирокчи ва сабабчи шоҳиди, Бухорода инқилобий ҳаракатларга қарши турган кучларнинг раҳнамоси бўлган. У хонликда инқилобий ҳаракатлар авжининг олдини олиш мақсадида асрий иқтисодий ва бошқарув тартибларини ислоҳ этиш тўғрисида Манифест (1917 йил, 7 апрел) эълон қилади. Бухоронинг барқарорлиги ва истиқлоли йўлида аввалда Вақтли ҳукумат, сўнгра В. И. Ленин бошлиқ Советлар давлати билан музокаралар олиб боради. Вазият қалтислашгач, асрлар давомида ўзбек манғит аждодлари яшаб келган она юрти, бир ярим аср мобайнида ота-бобоси ҳукмронлик қилиб келган мулки вориси — Бухорони қўлдан бермаслик учун шарт-шароит, имкониятни ҳисобга олган ҳолда очиқ курашган мужоҳид сиймо ҳисобланади.

Муаллиф XX аср бошларида, хусусан, 1917 — 1920-йиллари Бухоро билан Россия, Бухоро билан Совет давлати ўртасида олиб борилган алоқалар ривожидан тўла воқиф шоҳидгина бўлмай, балки ҳукмдор ва сиёсатдон арбоб сифатида уларнинг моҳиятини, оқибатини яхши англаган, Бухоро тақдири билан боғлиқ ҳар бир масала бўйича ўзининг муайян фикри ва қатъий қарорига эга бўлган. Шу тариқа, рисола муаллифи воқеаларнинг оддий кузатувчиси эмас, балки бу даврда бошидан изтиробли оғир дамларни кечирган фаол иштирокчи, онгли таҳлилчи ҳам эди. Бинобарин, собиқ Бухоро амири Саййид Олимхоннинг ўз қўли билан ёзилган мазкур рисола кенг ўқувчилар оммаси, хусусан, тарихчиларимиз учун ниҳоятда диққатга сазовордир.

Саййид Олимхон рисоласи — муаллифнинг таржимаи ҳоли тарзида ёзилган тарихий асар. Китоб асосан Петербургда 1917 йили юз берган Феврал инқилобидан сўнг Бухорода содир бўлган воқеалар баёнига бағишланган. Рисолада Бухоронинг табиий жуғрофияси, маъмурий бўлиниши, бошқаруви ва умумий тарихи тўғрисида ҳам мухтасар, қизиқарли маълумотлар келтирилади. Масалан, китоб саҳифаларида Бухоро шаҳрининг милодий тарихдан бир неча аср муқаддам бино бўлгани, аҳолиси турклар тасарруфидан аввал орийний ирққа мансуб экани, араблар ҳукмронлигига қадарли мамлакат маҳаллий шаҳзодалар томонидан бошқарилгани баён этилади. Муаллифнинг фикрлари Олимхондан қарийб ўн аср муқаддам яшаган Бухоро тарихчиси Наршахийнинг шаҳарнинг пайдо бўлиши тўғрисидаги: «Ҳар томондан одамлар йиғилиб, бу жой обод бўлди. Одамлар Туркистон томонидан келар эдилар... халқ кўпайгач, бир кишини сайлаб амир қилдилар, унинг номи Абруй эди», — деб ёзган сатрларига ғоят ҳамоҳангдир.

Китобда сомонийлар даврида Бухоро буюкликка эришиб, санъат, тижорат ва турли фанларнинг ривожланиши, сўнгра турк (қорахонийлар) ва салжуқийлар, Чингизхон, Амир Темур, Шайбоний ва аштархонийлар сулолалари ҳукм сургани, ниҳоят, 1783 йилдан то 1920 йилгача бу мамлакатда манғитлар салтанати қарор топгани ҳикоя қилинади. Тарихий маълумотлар баёни рисола муаллифи ўз насли-насабинигина эмас, балки ўз ота юртининг умумий тарихини ҳам жуда яхши билганидан далолат беради.

Тарихдан маълумки, манғитлар 92 боғли ўзбекларчинг энг йирик, нуфузли уруғларидан ҳисобланган. XIV асрда уларнинг ёзги яйловлари Ишим дарёсидан ғарбга — Ўрол дарёсининг шарқий соҳилларигача чўзилган ерларда бўлган. XIV асрнинг 70—80-йилларида манғитлар улусини рус солномаларида Едигей номи билан машҳур бўлган Идикубий ошқарган. У ниҳоятда жасур ва доно киши бўлиб, рус князлари уни жуда ҳурмат қилганлар. Темурнинг Олтин Ўрдага юриши даврида Идику бошлиқ манғитлар соҳибқирон қўшинининг сўл қанотида Тўхтамишга қарши жанг қилган. Сўнгра Идику Хоразмда ҳукмрон бўлган. Шоҳрух билан қуда-андачилик муносабатларини ўрнатган.

XVI аср бошларида Шайбонийхоннинг Ўрта Осиё томон юришида манғитлар фаол қатнашиб, Зарафшон водийсига келиб ўрнашганлар. Ниҳоят, XVIII асрнинг 80-йилларида Бухорода ҳокимиятни қўлга киритганлар.

Асарда Россия билан бўлган муносабатлар тарихига тўхталиб, муаллиф, бобоси Саййид Амир Музаффархон даврида тузилган сулҳга асосан, хонлик учун ўн икки минг аскар сақлашга ижозат берилса-да, Бухоро давлати учун аскар ва ҳарбий қуролларга ҳеч эҳтиёж бўлмагани ҳамда икки давлат ўртасида тинч-тотувлик ўрнатилгани ҳақида ёзади. Бу борада сўз юритганда отаси Саййид Амир Абдулаҳадхон ташаббуси билан Бухорода Русиянинг сиёсий ваколатхонаси таъсис этилишини (1885) эслаб ўтади.

Рисоланинг бевосита муаллиф ҳаёти ва фаолияти билан боғлиқ воқеаларга бағишланган саҳифалари айниқса қимматлидир. Унда китобхон Саййид Олимхоннинг таваллуди (1881 йил), Петербургдаги уч йиллик (1893—1896 йиллар) таҳсили, Насаф (Қарши) ва Кармана вилоятларидаги ҳокимлиги, ниҳоят, отаси вафотидан сўнг валиаҳд сифатида 1911 йили Бухоро тахтига ўтиришига доир маълумотлар билан танишади. Асарда қайд этилишича, Саййид Амир Олимхон тахтга чиқиши муносабати билан мамлакат фуқароларини бир йиллик ер солиғидан озод қилган. Бухоро ва Қаршида кўприклар, масжиду мадрасалар қурдирган. Бухорода Минораи Капон яқинида қурдирган мадраса тўғрисида ёзаркан, муаллиф бу Дорулулумда «ҳар хил илмдан дарс берувчи муаллимлар тайин этардим. Мазкур мадрасада истиқомат қиладиган талабалар сарф-ҳаражатлари, маош ва кийим-кечаги ҳам ўз тарафимдан белгиланиб, унга бир нафар нозир тайин этдим, уларнинг емак-ичмак, маош ва кийим-кечакларини муайян бир вақтда етказдирардим. Бозор ва йўл ободлигига кўп ҳаракат қилдим», — деб ёзади.

Асарда Феврал инқилобидан сўнг, Муваққат ҳукуматнинг Бухоро амирлигига, Амир Олимхоннинг эса болшевикларга муносабати, Афғонистон билан олиб борилган дастлабки элчилик алоқалари ҳақида қисқача маълумотлар келтирилади. Олимхоннинг ёзишича, А. Ф. Керенский ҳукумати номидан Туркистон комитетининг аъзоси П. И. Преображенский Бухорога ташриф буюрган. Ўзаро келишув асосида ҳатто Бухоро мустақил давлат сифатида тан олинган. Аммо Октябр тўнтаришидан сўнг вазият тубдан ўзгарган. Туркистон Халқ Комиссарлари Советининг раиси Ф. Колесов қурол кучи билан амирликни тугатиш мақсадида 1918 йил март ойида 500 нафар қизилгвардиячилар отряди билан Когонга юриш қилади. Бироқ амирдан енгилади. Ф. Колесов мағлубиятидан сўнг амир билан тузилган аҳднома бўйича, Ш. З. Элиава бошлиқ Совет давлатининг элчилари Бухорога мустақиллик, Чор Россияси босиб олган ерларни қайтариб бериш, амирликка беш юз тўп-пулемёт, эллик аэроплан, эллик миллион сўм тилло тўлашга ваъда берганлар. Ҳатто Тошкентдан ўн битта ўқсиз тўп совға қилиб юборилган. «Болшевикларнинг муомалаларининг қандай эканлигини шу ўқсиз тўпдан билиб олдим», — деб ёзади Олимхон. «Болшевиклардан бўлган бу жамоанинг тартиб-қонунларини на кўриб бўлинди, на билиб бўлинди. Чунки ҳамиша беқарорлик юзага келади, бу жамоа ҳукуматни хароб этиб, мамлакатни вайрон қилишга йўл қўйди, динларни, ибодатхоналарни йўқ қилишди, мўътабар ва давлатманд бўлган ҳар бир гуруҳ мол-мулкини босиб олиб, талон-тарож қилдилар, ўзларини қатл этишни ўзларига бурч деб билардилар», — дейди у сал аввалроқ.

Шунга қарамасдан, Олимхон Шўро давлати билан алоқани бузмаслик ва муросасозлик ниятида генерал Маҳдихон, Ҳожи Жўрабек тўқсоба, Ғайбулло Хўжа, Ҳожи Мирзо, Мирзо Наврўзбий каби ўз элчиларини Москвага, В. И. Ленин ва Л. Д. Троцкий ҳузурига юборади. Бунга жавобан Тошкентдан П. И. Баранов элчи бўлиб Бухорога келади. Келишув тузилиб, имзо чекилган, аммо, муаллиф эътирофича, болшевикларнинг Бухорога нисбатан муомаласи кундан-кунга қаттиқлашиб борган. «Улар қандай бўлмасин, бир амаллаб уруш бошлашни ўзларига ҳунар қилиб олишди», — деб таъкидлайди Саййид Олимхон. Шундан сўнг Бухоро амири андак вақт ичида зарур ҳарбий чораларни кўриб, Афғонистон давлати билан дўстлик аҳдини тузган.

Рисолада Бухорога қарши эълон қилинмасдан бошланган уруш ва унинг оқибатида шаҳарнинг қанчалик вайрон этилгани тўғрисида ҳам маълумотлар келтирилади. Асарда таърифланишича, уруш 1920 йил 29 август якшанба кечаси бошланган: «тўп отиш ва ўқ ёғдириш билан бирга темир қалқонли аравалар — броневиклар, темир қопланган моторлар — бронепоездлар билан уруш бошлаб юбордилар. Улар ўн битта тайёра билан Бухоро шаҳри устида ҳавода парвоз этиб, бомба ёғдирдилар... тўрт кечаю тўрт кундуз урушдик. Бу уруш асносида душман тахминан Бухоронинг ярмини тўп ва пулемётдан ўққа тутиб, кўп талафот етказди». Дарҳақиқат, саккиз юз йил мобайнида ислом олами учун маёқ бўлиб келган Бухоронинг биргина Минораи Калони ўн бир еридан замбарак ўқи еб мажруҳ бўлди. Бомбардимон қилинган шаҳарнинг мудҳиш қисматидан Арк тепасида сақланиб қолган вайроналар ҳозир ҳам далолат бериб турибди. Шу тариқа, «янги ҳаёт бунёдкорлари» ўз фаолиятларини мана шундай вайронагарликдан бошлаган эдилар.

Китобда таъриф этилганига қараганда, беҳуда қон тўкилиши, талафот ва харобгарчиликка барҳам бериш ниятида амир йигирма беш минг нафар аскар ва хизматкорлари билан Бухорони тарк этиб, аввал Ғиждувонга, сўнгра Қўрғонтепа томон йўналган. Бу воқеадан хабар топган аҳоли оёққа туриб нола, илтижо ва кўз ёшлари билан амирни қарши олишган. «Менинг кўчишимни эшитиб, — деб ёзади амир, — фақиру хотин-халаж бола-чақалари билан йиғлаб, нола қилишиб... қўноқ жойимга етиб келишибди. Улар тахминан ўн минг нафардан ортиқроқ эди. Ҳаммаси йиғлашганча келишди, худди қиёмат кунини кўз ўнгимда келтиргандек бўлдим. ...Барча бечораларга насиҳат этардим, кўнгил кўтарадиган сўзларни айтиб, тасалли берардим. Ҳар бир бечоралар ҳаққига дуо қилардим, ўзим ҳам ундай фақиру фуқаролар дуосини олардим». Ҳақиқатан ҳам, амирни халойиқ кўз ёши билан қарши олиб кузатганини бу воқеанинг шоҳиди бўлган Ғиждувон, Хўжабўстон ва Қалқонотанинг кексалари яқин-яқинларда ҳам эслашарди.

Хуллас, рисолада келтирилган айрим эпизодик воқеалардан маълум бўлишича, умрида «инқилоб» деган сўзни эшитмаган, қулоғига чалинганда ҳам унинг маъносини англамаган Бухоронинг деҳқон ва чорвадор аҳли (бу даврда бу табақа хонлик аҳолисининг 97 фоизини ташкил этган) Бухоро «халқ инқилобидан» мутлақо четда бўлган. Бу табақа зўравонлик билан барпо этилган эътиқодсиз янги турмушдан кўра, ўз амири паноҳида, машаққатли бўлса-да, дину имони билан яшашни афзал кўрарди. Шу сабабли ҳам Бухоронинг фақиру фуқаролари Саййид Амир Олимхонни кўз ёши билан кузатганлар ва болаларча унга эргашганлар. Кейин Олимхон ўз тарафдорларини Шарқий Бухорода тўплашга муяссар бўлади. Ҳисор вилоятида олти ой давомида шўроларга қарши курашади ва жанглар қилади. Кўлоб вилоятида Мулла Муҳаммад Иброҳимбек ва Давлатмандбек девонбегилар бошлиқ «аксилинқилобий» кучларни бирлаштириб, босқинчиларга қарши курашни кучайтириш ниятида четдан мадад излаб Афғонистонга томон йўл олади. Чунки у Русия ҳукмдори Николайнинг фожиали қисматидан бохабар эди.

Бироқ Саййид Олимхон дўстона Афғонистонга юзланар экан, ўзини фуқаролардан хуфёна бегона юртга ҳижрат этган «қочоқ» ёки «қочқин» деб ҳисобламайди. Чунки уни Афғонистон тупроғигача, уч юз нафар шахсий навкарларидан ташқари, бир лак, яъни юз минг нафар фақиру фуқаро кузатиб боради ва тарки Ватан айлаб, у ерда қарор топади. «Бу жамоадан тахминан беш юз нафарини... ўзимга йўлдош қилиб олиб, қолганларини Афғонистонга қарашли турли-туман ерларга тайинладим», — деб ёзади бу ҳақда муаллиф.

Амир Олимхон ҳижратидан сўнг, Шарқий Бухоро вилоятларида шўроларга қарши курашга Иброҳимбек ва амир тавсияси билан келган турк генерали Анварпошшо бошчилик қиладилар. Қисқа вақт ичида улар ўн минг нафар аскар тўплаб, Кўлоб, Балчувон, Қоратегин, Дарвоз, Қўрғонтепа ва Ҳисор вилоятларини эгаллайдилар. Бу вақтда Бойсун, Ғузор, Шеробод ва Қарши вилоятларида ҳам шўроларга қарши озодлик ҳаракати бошланиб кетади. Бухоро атрофи, хусусан, Ғиждувон, Пирмаст, Вобкент, Хўжа Ориф, Хуфтар, Вағонза ва Қоракўл туманларининг аҳолиси кўтарилади. Бухоро фидойиларига амир ўзининг яқин суҳбатдоши Мулла Абдуқаҳҳорни сардор қилб тайинлайди. Шўроларга қарши кураш қарийб етти йил давом этади. Бу тенгсиз курашда Анварпошшо ва Давлатмандбек каби сардорлар шаҳид бўладилар.

Рисолада муаллиф ҳақли равишда шўроларга ва улар «бунёд» қилган янги тузумга қарши курашган ватанпарварларни «мужоҳид» номи, билан, яъни ўз эътиқоди ва ислом йўлида муқаддас уруш — ғазовот олиб борувчилар деб таърифлайди. Қизил армия ва уни бошқарган болшевикларни босқинчи душман деб ҳисоблайди.

Хуллас, рисолада баён этилган тарихий воқеалар «Бухоро инқилоби» тарихининг то шу кунларгача қоронғулик соясида қолиб келган саҳифаларига бирмунча ёруғлик бағишлайди. Асардаги тарихий маълумотлардан «Бухоро инқилоби» кимлар томонидан, қаерда тайёрланган, қандай ва қайси йўл билан амирлик ҳудудига олиб келинган ҳамда унинг қанчалик «халқчил» экани, манқурт ватанфурушларнинг асл ниятларию диёнатсиз инқилоб қаҳрамонлари келтирган ҳам моддий, ҳам маънавий вайронгарчиликлар яққол намоён бўлади. Рисола 20-йилларда инқилобий кулфатлар туфайли асрлар оша илму маърифат, дину эътиқод маскани бўлган кўҳна Бухоро қисматида содир бўлган мудҳиш фожиа оқибатларини ёрқинроқ тасаввур қилиб, уни чуқурроқ билиб олиш ва англаш имконини беради.

Рисола матни ўзбекчага равон адабий тилда таржима қилинган. Саҳифалар бўйича берилган изоҳ ва иловаларда асарда учрайдиган кўпгина айрим шаҳар, қишлоқ ва мавзеларнинг ўрнашган жойлари баҳоли қудрат аниқлаб берилган. Шу билан бирга, таржимада баъзи чалкашликларга ҳам йўл қўйилган. Масалан, Кармана ўрта асрларда Бодийаи Хурдак—Хўрок, Харқонруд Хирқонруд дейилган. Шунингдек, Қашқадарё устига Амир Олимхон «тошу темир»дан эмас, балки ғишт, тош ва оҳак қоришмасидан кўприк қурдирган. Сарипул ва Меҳтар Қосим алоҳида икки иншоот эмас, Вобкент яқинида Қоракўлдарё устига XVI асрда қурдирилган ягона кўприкнинг номидир. Асарда тилга олинган Преображенскийнинг тўла исми шарифи Павел Иванович. У Муваққат ҳукуматнинг комиссари, Туркомитетнинг аъзоси бўлган. 1883 йили Александр IIIнинг тахтга ўтириши тантанасида иштирок этиш учун Амир Абдулаҳад Москвага эмас, Санкт-Петербургга боради. Яна: Саййид Олимхон 1893—1896 йиллари Москвада эмас, Санкт-Петербургда таҳсил кўрган. Шубҳасиз, рисола матнида учрайдиган унчалик жузъий бўлмаган бундай айрим ноаниқликлар асарнинг кейинги нашрларида ҳисобга олинади, деган умидни билдирамиз, холос.

Саййид Амир Олимхон қаламига мансуб рисолани варақлар эканман, «Бухоро инқилоби»нинг мудҳиш кулфатлари билан чамбарчас боғлиқ ва анчадан бери дилимни тирнаб келаётган аянчли бир воқеа хаёлимдан кетмай қолди. Бу воқеа «Бухоро инқилоби»нинг фаол иштирокчилари — «ёш бухороликларнинг» фожиали қисмати билан боғлиқ эди. Гарчи рисолада ёш бухороликлар ҳақида, аниқроқ маълумот келтирилмаса-да, ҳар ҳолда, улар инқилобий ҳаракатларнинг қурбони бўлган. Уларнинг фаоллари амир томонидан қатл қилинган. Қатл этилган ёш бухороликлар орасида Садриддин Айнийнинг туғишган биродари Сирожиддин ҳам бор эди. Уларнинг жасадлари шаҳарнинг Талипоч дарвозасидан ташқарида, деворга яқин жойлашган Тали Ғарибон (тепа) остига дафн этилган эди.

Ўша вақтларда Бухоронинг айрим кимсалари қурбонларнинг ўз олампаноҳлари — Амир ул-мўмининларига қарши бош кўтарган, «Оллоҳнинг ғазабига» учраган осийлар деб аташган. Сал ўтмай «ҳуррият» замони қарор топди, аммо Тали Ғарибондаги «биродарлар» қабристони устига ҳеч қандай ёдгорлик ўрнатилмади. Инқилоб «ғариблари» бошига шамчироқ ёқиш у ёқда турсин, ҳатто ҳеч ким томонидан улар ёд ҳам этилмади. Аксинча, 80-йилларнинг бошида Бухоронинг янгидан шаҳар бозори қурилиб, атрофда холироқ бирор қарич бўш жой топилмагандек, Тали Ғарибон бузилиб, устига бозорчилар учун ҳожатхона бино қилинади. Ўшанда мен вилоят фирқа қўмитаси котибларининг бири ҳузурига бориб, бу қандай бедодлик, ёш бухороликлар дафн этилган Тали Ғарибон устига тарихий ёдгорлик ўрнатиб қўйиш ўрнига ҳожатхона қуриш учун ким ижозат берди? Инқилоб қурбонлари ҳокига ва руҳига нисбатан бўлган бундай мудҳиш муносабатни қандай тушунса бўлади? — деган гапларни айтдим. Котиб жавоб бериб: «Домла, узр, биз бундан мутлақо бехабармиз, ҳатто бу талча — тепача остида гўристон борлигини ҳам билмас эканмиз, бу ҳақда илк бор сиздан эшитиб турибмиз Булар иш бўлиб ўтибди, уни тўғрилаш эндиликда ҳеч кимнинг қўлидан келмайди, илтимос, бу воқеани шов-шув қилиб, биз— бухороликларни афкори омма олдида шарманда этманг. Сиз ҳам шу диёрда камол топдингиз-ку, ахир», — деган гапларни айтган эди. Гарчи ўша вақтда ҳам Бухорода фаоллар оз бўлмаса-да, илож қанча, нима ҳам қила олар эдик, давр ўзгача эди. Ўшандан бери бу мудҳиш воқеа ҳамон юракни тирнайди... Савол эса ҳамон жавобсиз...

Инқилобий кулфатларнинг фожиали қурбонлари қисматининг бу сўнгги мудҳиш фожиасини қандай тушуниш мумкин? Бу тарихнинг иблисона қасосими? Ёки қасоскор тақдирнинг шаҳидлар устидан чиқарган ҳукмининг покловчи итмомий ажримими?

Абдулаҳад **МУҲАММАДЖОНОВ**,
Ўзбекистон жумҳурияти Фанлар академиясининг мухбир аъзоси

Китобингизни ўқидим

МАТОНАТЛИ УМР ҚИССАСИ

Инсон умрини ҳақли равишда оқар дарёга қиёслайдилар. Бировлар умри тез оқар дарё бўлса, бировлар ҳаёти сокин дарё каби ўтади. Лекин ҳар икки ҳолда ҳам инсон тўғри ва ҳалол меҳнати билан яхши ном қолдириш учун яшайди. Ёки шунга ҳаракат қилади.

Адабиётшунос олим Норқул Бекмирзаев ўзининг «Камалак» нашриётида чоп этилган «Тўғрига тўп ўтмас» китобига ёзган сўзбошисида шундай дейди: «Бизда пок ва ҳақиқат йўлини тутган, ҳар қандай ваъдаю мукофотларга учмаган ўзбек фарзандлари ҳам бор... Мазкур китобда ана шундай тўқчилик, фаровон ҳаёт бунёд этиш учун заҳмат чеккан инсон — Азиз Ҳакимович Ҳамидов ҳаёти ҳақида ҳикоя қилинади».

Ҳақиқатан ҳам китобни ўқиб чиққач, муаллифнинг фикрларига тўла қўшиласиз. Кўз олдингизда ўзбек энергетикаси асосчиларидан бири ва шу соҳага узоқ йиллар раҳбарлик қилган Азиз Ҳамидовнинг турфа ранглар билан чизилган сурати намоён бўлади. 1940 йилда Тошкентдаги Оқтепа ГЭСи қурилишида оддий монтёр бўлиб иш бошлаган Азиз ака шу соҳа вазири лавозимигача бўлган машаққатли йўлни босиб ўтар экан, ҳаётида учраган тўсиқлар унинг иродасини буколмади, эсанкиратолмади. Дуч келган қийинчиликни билим, ирода ва ишбилармонлик билан енгиб ўтди. Бу муваффақиятларга отаси Абдуҳаким Ҳамидов ва давлат арбоби Усмон Юсуповнинг ўгитлари, улар берган топшириқларни сидқидилдан бажариши туфайли эришди.

Китобда Фарҳод ГЭСи қурилиши жараёнида тузилган «Фарҳод» ансамбли фаолияти ҳақида ҳам ҳикоя қилинади. Ҳашарчилар Маъмуржон Узоқов, Зокиржон Эргашев, Эргаш Йўлдошев, Муҳаммаджон Мирзаев каби хонанда ва созандаларнинг чиқишларидан завқланиб, белгиланган иш миқдорини ортиғи билан бажарганлар. Машҳур «Меҳнат аҳли» қўшиғи ҳам шу ерда яратилган. Акмал Пўлат сўзи (Муҳаммаджон Мирзаев мусиқаси) билан айтиладиган ушбу қўшиқни биринчи бўлиб Меҳри Абдуллаева билан турмуш ўртоғи Ҳамро Абдуллаев ижро этишган. Ҳақиқий меҳнат қўйнида туғилган асар кейинчалик халқнинг севимли қўшиғига айланиб кетди.

Китобнинг «Хориж сафари» бўлимида Азиз Ҳамидовнинг бир гуруҳ ўзбекистонлик ёшлар билан Ҳиндистонга қилган дўстлик сафари ҳақида қизиқарли ҳикоя қилинади. Муаллиф бу ўринда унинг кундаликларидан ўринли фойдаланган. Хуллас, Н. Бекмирзаевнинг ушбу асаридаги ҳар бир бўлимни, кичик ҳикояга қиёслаш мумкин. «Азиз ака, халқнинг ақл қозонида қайнади, юрт кезиб пишиди, ниҳоят халқ фарзандига айланди. Ҳозир ҳам шу халқи учун хизматда. Халқ, Ватан, унинг меҳнатини юксак баҳолади.. Ҳа, эл-юртини ардоқлаган инсонни эл-юрти ҳам эъзозлайди», деб хулосалайди ўз асарини муаллиф.

Куни кеча бўлиб ўтган барча ишларни ва ўша кунларда меҳнат қилганларнинг фаолиятини асло йўққа чиқариб бўлмайди. Шу боис ҳам китобни ўқиган ўқувчи кечаги кунимизнинг қаҳрамони Азиз Ҳамидовнинг матонатли ҳаётини ўрганиб, ўзи учун фойдали хулоса чиқаради.

А. ЖЎРАЕВ

«Миллион эгатларга сочилган ўзбек» деган қуйима мисрани битганда шоир умрини пахтазор хароб этган меҳнаткаш халқимизни назарда тутган, албатта. Яна юз минглаб, миллионлаб ўзбекни эса ўз юртидан болшевиклар қувғин қилди. Бироқ душманлар уларнинг ватанга — Туркистонга муҳаббатини сўндира олмадилар, иродасини бука олмадилар.

Хориждаги муҳожир ўзбеклар юрт мустақиллиги йўлидаги муқаддас курашни бир дам ҳам тўхтатмадилар. Ватандошларимизнинг курашлари эса улар ташкил этган нашрларда ифода топди. Бу нашрларда халқимиз, юртимиз мустақиллигининг фидойилари — Беҳбудий, Фитрат, Мунавварқори, Чўлпон, Элбек ва бошқа улуғ зотлар ҳақидаги мақолалар, тадқиқотлар ҳам босилган. Эндиликда ана шу хориждаги курашчан ўзбек матбуотининг унутилмас ишларидан халқимизни кенг хабардор қилиш пайти етди.

Биз бугун буюк мубориз Вали Қаюмхон нашр этган «Миллий Туркистон» мажмуасининг 1967 йил сентябр-октябр сонидан олинган мақолани эътиборингизга ҳавола қилаётирмиз.

РАЙҲОНА

ФИТРАТ КИМ ЭДИ?

Ўтган асрнинг охирида ва шу асрнинг бошларида Русия қўл остидаги Туркистонда «Жадидчилик» деб аталган ислоҳотчи, замонавий тараққийпарвар бир ҳаракат юз бера бошлади. Тарихий жиҳатдан XIX асрда мусулмон мамлакатларда бошланган уйғониш ҳаракатларининг бир тури бўлган жадидчилик — яъни, мактаблар очмоқ, маориф ишларини ислоҳот қилмоқ ва дунёвий илм-билимни ёймоқ орқали Туркистоннинг қолоқлигини тугатишни ва унинг Русиянинг бир мустамлакаси бўлиб қолишини битиришни ўзига мақсад қилиб олган эди.

Туркистон жадидчиларининг таниқли вакилларидан бири илгари Бухорода ва сўнгроқ Ўзбекистоннинг бошқа ерларида маориф соҳасида ишлаган Абдулрауф Фитрат эди. Фитрат 1938 йилда Сталинистик террор қурбони бўлди. Унинг асарлари ясоқ этилди, исми адабиёт энциклопедиясидан ўчирилди. Ўзбек халқининг вафоли ўғли бўлган Фитрат ҳамон расмий равишда оқланмади ва унинг исми қайта тикланмади. Бироқ Фитрат Туркистон халқининг юрагида яшамоқда. Фитрат ташқи дунё олимлари орасида ҳам яшамоқда. Фитратнинг ҳаёти ва фаолияти билан ташқи дунё олимлари машғул бўлмоқдалар. Шулар қаторида Туркистоннинг яқин қўшниси Покистоннинг илмий ходимларидан, Нью-Йоркнинг Колумбия университетининг шарқиёт бўлимида Ўрта Осиёнинг култур тарихини тадқиқ этиш ва ўрганиш билан машғул бўлган хоним Райҳона САДРУДДИН Абдулрауф Фитрат ҳақида тубандагиларни баён этди:

Йигирманчи асрнинг охирларида Ўрта Осиё мунавварларининг онг ва тушунчасида муҳим ўзгаришлар юз бера бошлади. Янги ғоялар туғила бошлади. Шундай янги ғоялардан бири 1890-йилларда бошланган жадидчилик бўлиб, у мусулмон жамоатчилиги турмушида ислоҳот ясашни мақсад қилиб олган эди. Бундай ислоҳот ҳаракатининг кўзга кўринган назариётчиси 1886 йилда туғилган Абдулрауф Фитрат бўлиб, у Ўрта Осиёнинг негизли равишда бир ўзгаришни бошидан кечириши зарурлигини тушуниб етди ва ўзининг маориф, ватанпарварлик ғоялари билан ўз халқига тўғри йўл кўрсатишга уринди.

Ислом жамиятининг томирини, ҳаётини чиритаётган уч асосий камчилик бор эди. Унинг бириси — бутунлай даври кечган ва замонанинг талабларига жавоб беришдан ожиз бўлган эски мактаб-маориф системи эди. Иккинчиси — амир ва хонларнинг (ва рус ҳукмдорларининг Туркистондаги зулм ва ҳукмдорлиги эди ва, ниҳоят, учинчиси эса, консерватив руҳонийлар томонидан ташкил этилган эски ўқув усули ва таъсирининг кучлилиги эди.

Фитрат 1912 йилда нашр этилган «Мунозара» исмли асарида дунёвий билимлар билан бирликда эски адабиёт ва дин дарсларини ҳам ўз ичига олган «Усули жадид» деб аталган янги маориф системининг асосларини тузиб чиқди. «Мунозара», «Баёноти сайёҳ ҳинди» ва «Раҳбари нажот» исмли асарларида Фитрат ислом руҳини ўлдирган, уни хурофотчиликка айлантирган декадент ва золим амир ва хонларни ва икки юзли руҳонийларни кескин танқид этди.

Фитрат мамлакатини янги дунё томон етаклар экан, бул соҳада бутун вужуди, бутун оташи, жўшқин юраги билан ҳаракат қилди.

У ўз халқида миллий ватанпарварлик туйғуларини уйғотишга, юртининг ётлар қўлига тушувига бўлган сабабларни чуқур ўрганишга ҳаракат қилди ва халқни бунга чақирди.

Инқилобдан аввалги йилларда Ўрта Осиёда Фитрат каби сиймоларга янги ғояларини очиқ англатиш, насиҳат қилиш жуда қийин эди. Рус ҳукмронлари ва уларга қўшилиб амир амалдорлари прогрессив ғояларни босиб йўқ этиш учун кўп ғазабли тадбирларни қўллардилар. Шундай қийинчиликларга қарамасдан Фитрат ва унинг жадид сафдошлари 1912 йилда Бухорода биринчи газета чиқардилар ва мунавварлар жамиятини қуриб, халқ орасида янги либерал ғояларни ёймоққа киришдилар. Улар Истанбулнинг олий ўқув юртларига талабалар юбордилар.

Фитрат:

«Мусулмон халқларнинг ягона қуртулиш йўли — мусулмон жамоатчилигининг ислоҳот ясаши билан оёққа тура билишидадир» деб ҳисоблади. «Бунинг учун, — деб ёзди Фитрат, — янги мактаблар очмоқ, янги замондош матбуот яратмоқ, илғор ғояларни халқ оммаси орасига ёймоқ, ҳаракатчанлик, ғайрат ва фидокорлик билангина қозонмоқ мумкин бўлади». Ул мусулмонлар жамоатчилигига Ғарбий дунёнинг фойдали усулларини, илм-билимларини ўзлаштиришни тавсия этди....

Фитрат 1917 йил инқилобини ўз халқининг ташқи мамлакат ҳукмронлигидан, амирларнинг ва хонларнинг зулмидан қуртулиш учун бир қулай фурсат деб ҳисоблади. Фитрат болшевикларнинг «Ўрта Осиё халқларининг ўз муқаддаротларини ўзлари белгилаш ва озодликка бўлган ҳуқуқлари ҳаққинда» берган ваъдаларига ишонди. Бироқ, бу ваъдалар пуч бўлиб чиқди. Яъни, янги болшевик ҳокимияти ва унинг ёт ғояси миллий ватанпарварлик ва миллий мақсадларга янада душманлик билан қараб, уни турмушнинг бутун соҳаларидан, сиёсий, ижтимоий ва маданий ҳаётдан сиқиб чиқарди.

1920 йилнинг сентябрида Бухоро амирлигининг ағдарилиши ва Бухоро Халқ Жумҳуриятининг қурилиши билан Абдулрауф Фитрат ташқи ишлар нозирлиги вазифасини олди. Бироқ, болшевикларнинг ҳокимиятни ўз қўлларига олишлари ва Бухорони советлаштиришлари билан, бошқа кўзга кўринган ислоҳотчилар билан бир қаторда Фитрат ҳам ўз вазифасидан четлатилди. Миллий озодлик ҳаракатининг бўғилиши натижасида хавфли вазият туғилди ва Фитрат илмий-академик ишлар билан шуғулланди. Фитрат ўз халқининг, ҳеч бўлмаганда, ўз миллий-маданий меросини ва ўзига хос миллий ҳаёт шаклини сақлаб қолиш кераклигини насиҳат қилди. Фитрат 1938 йилги тозалаш ва қирғинга қадар мамлакатнинг илмий тараққиётида кўп хизматлар қилди. У ўзбек адабиётинчг бутун тармоқларига кўп ҳисса қўшди. Фитрат адабиётнинг омма ичига янги кўп ғояларни ёйувчи бир восита эканлигини яхши билар эди. Шунинг учун ҳам у «Чиғатой гурунги» деган бир адабий ташкилот қурди. Фитрат ўз асарларида Туркистоннинг маданий меросларининг яхши, асл тарафларини кўрсатишга уринди ва оммани улардан ўрнак, намуна олишга чақирди. Фитрат мамлакатни маданий ва техникавий томондан юксалтириш ўтмишнинг чуқур томирларига асосланган ҳолда мумкин бўлажаклигини ҳар доим қайд этди.

Фитратнинг ёзган ва саҳнада кўрсатилган асарлари 1920-йилларда севилган асарлардан эди. Унинг асарларининг кўпчилиги Ватанга ва унинг шуҳратли ўтмишига бўлган севги ва ҳасрат туйғуси билан боғланган эди. Туркистон эса ўтмишда фақат сиёсий жиҳатдангина қувватли бўлмасдан, Шарқ маданиятининг гуллаб-ўсган марказларидан бири эди. Фитрат ўзининг машҳур «Ҳинд ихтилолчилари» номли саҳна асарида мустамлакачилик зулми остида эзилган халқларнинг чет эл ҳукмронларига қарши курашларини тасвир этди. Асарнинг мазмуни ва қаҳрамонлари ҳиндлар турмушидан олинган бўлса-да, у асар ҳақиқатда ўша замондаги чор Русиясининг қўл остида эзилган Туркистоннинг фожиасига бағишланган эди...

Фитратнинг муҳим ишларидан бири «Чиғатой гурунги» номли адабий ташкилотнинг қурилгани бўлди. Бу жамиятнинг олдига қўйган мақсади Туркистон мунавварларининг ўзаро бирлигини яратиш ва чиғатой тили асосида Туркистон учун бир умумий адабий тилни яратиш эди. Фитрат мунавварлар олдига «маданий меросни ўзлаштириш билан бирга янги замон жамият тарихини ўрганиш ва уларнинг муҳим нуқталаридан фойдаланиш» вазифасини қўйди. Фитрат Туркистон халқларининг ҳар тарафдан бир эканлигини исбот этиш билан бирга, Туркистоннинг парчаланишига кескин қарши чиқди. У: «Умумий адабий бир тил ва маданий бир мерос асосида халқимиз ва юртимиз давомли юксалиш йўлига қадам босади» деган фикрни олға сурди...

Ижодчилик билан бир қаторда Фитрат Туркистоннинг маданиятига, санъатига ва мусиқасига оид бир неча асарлар ёзди. Буларнинг орасида унинг «Чиғатой адабиётининг тарихи» ва «Ўзбек классик мусиқаси» деган асарлари машҳурдирлар.

Туркистоннинг машҳур ёзувчиларидан бир қанчалари «Чиғатой гурунги» ташкилотига аъзо эдилар. Чўлпон, Боту, Элбек, Ойбек, Ғози Юнус каби ёш ёзувчилар Фитратга ўз халифалари-устозлари сифатида ҳурмат кўрсатардилар ва ундан илҳом, ўрнак олар эдилар. Бу ёзувчилар ўзларининг асарлари билан янги ғояга алданмаганликларини исбот этдилар. Айни вақтда Фитрат ҳам, Фитратнинг шогирдлари ҳам тамомила эски нарсаларга ёпишиб олмай, янги нарсаларни, янги шаклларни ҳам ўрганишга киришдилар. Булар эски бўлмасин, янги бўлмасин, бутун шаклларда миллий ғоянинг ҳоким бўлиши учун курашдилар. Фитратнинг ислоҳот талабларининг мақсади ҳам шу эди...

Фитрат Тошкент ва Самарқанд дорулфунунларида дарс берган вақтларида адабиётнинг халқ билан яқиндан боғланиб ўсиши учун, ўз талабаларини халқнинг сўзлаш тилини, халқ ижодчиларининг фолклорини ўрганиш ва тўплаш учун қишлоқларга юборди.

Абдулрауф Фитратнинг интеллектуал ижодчилиги кенг миқёсли эди, у ҳар соҳада ёзар эди, унинг тили ва услуби ниҳоят содда эди. У Туркистоннинг маданий хазинасига кўп бойлик қолдирди. Шоир, драматург, ёзувчи, ижтимоий ва сиёсий йўлбошчи сифатида Фитрат Туркистон маданиятига қимматли ҳисса қўшди.

Абдулрауф Фитратнинг ижодий ҳаёти 1938-йиллардаги қирғин вақтида абадий сўнди. У курашда қурбон бўлди.

Тўлан НИЗОМ

САЙРА, ҚУШИМ

Сайра қушим, сайра қушим тонг отди,
Еру кўкни эркалаган ел ётди,
У келмади бағримга ҳижрон ботди,
Икки кўзим ботган ой каби қотди,
Лола шафақ юрагимни қўзғотди.
Сайра қушим, сайра қушим, дил ёнди,
Шеърим билан ёруғ олам уйғонди,
Қаро кеча қаролиғидин тонди,
Интизор кўзларим ёшига қонди,
Гул ғунчасин зор булбулдан қизғонди.
Сайра қушим, сайра қушим, шеър битди,
Қийнаб-қийнаб қиёмидан у ўтди,
Ғолиб келган илҳомнинг ухлар пайти,
Ёруғ чўлпон зангор кўкни тарк этди,
Армонларим янги кунларга етди.
Сайра қушим, сайра қушим, сайраб қол,
Дардларингни кел, сен бугун куйга сол,
Хонишингдан қафас куйса эҳтимол,
Манглайингдан ариб кетса аччиқ ҳол,
Ғанимларинг қолса, деймаи ҳайрон, лол.
Сайра қушим, сайра қушим, олтин қуш,
Ҳаволанма, тупроқни ўп, ерга туш,
Назар солгил, Она замин фаромуш,
Не фарзандлар йўқотмоқда ақлу ҳуш,
Тилларингда юз очсайди бу турмуш.
Сайра қушим, сайра қушим, эл билсин,
Эркам десин, олқасин, дуо қилсин,
Дўст қувонсин, душман бағри титилсин,
Ҳавас қилса Ўзбекистонга келсин,
Кўрмак бўлса Андижонга интилсин.
Сайра қушим, сайра қушим, ғам кетсин,
Кетиб қолган улуғ руҳлар ҳам қайтсин,
Ғамнок найинг кўнгилларни эритсин,
Келажакка мендан саломлар етсин:
У қуш эмас, Тўлан Низом, деб айтсин!

ҚОЛГАН УМРИМ

Умрим яна борми, дея ўксинаман дилимга,
Армонимни битар эдим йиғлаётган элимга,
Бу муқаддас ерим учун тикка бориб ўлимга,
Курашардим Темур каби камар боғлаб белимга,
Бугун дардим айтмас эдим чўғлар босиб тилимга,
Ёлбормасдан кунларимга, ойларимга, йилимга.

Саҳарларда жисмим аро бу ўтни ёқмас эдим,
Тонгда туриб хазон урган боғларга боқмас эдим,
Тумор қилиб вафо расмин бўйнимга тоқмас эдим,
Минг пушаймон билан ўзни илондек чоқмас эдим,
Бугун дардим айтмас эдим, чўғлар босиб тилимга
Ёлбормасдим кунларимга, ойларимга, йилимга.

Рўшноликни кўрмадим мен нобоп замон туфайли,
Мурувват не сурмадим мен вафосиз жон туфайли,
Ғайри ишга урмадим қўл оппоқ иймон туфайли,
Бош олиб ҳам кетолмадим еру осмон туфайли,
Бугун дардим айтмас эдим чўғлар босиб тилимга,
Ёлбормасдим кунларимга, ойларимга, йилимга.

Бир капалак интилгандек порлаётган
шаъм-нурга,
Роз айтаман устодларим Навоийга,
Бобурга,
Ҳамон сўзда йўл қўяман хатоликка, қусурга,
Ва ҳўнграб йиғлагайман шак келтириб сабрга,
Бугун дардим айтмас эдим, чўғлар босиб
тилимга,
Ёлбормасдим кунларимга, ойларимга, йилимга.

Яна қанча яшагумдир дўст билан, душман билан,
Босган изим тўлиб кетди гул билан, тикан билан,
Азиз Ўзбекистонни тақдир қилган менга тан,
Айрилмайин, деб қўрқаман тўймаган Ватан
билан,
Бугун дардим айтмас эдим, чўғлар босиб
тилимга,
Ёлбормасдим кунларимга, ойларимга, йилимга.

Сен эй, умрим онам айтган алла каби ларзакор,
Минг бир кеча эртагидай бепоён ва мазмундор,
Бўлса деймаи миллатимнинг меҳри менга
ифтихор,
Ўлмас эдим, яшар эдим, халқим каби
барқарор,
Бугун дардим айтмас эдим, чўғлар босиб
тилимга,
Ёлбормасдим кунларимга, ойларимга, йилимга.

МЕНИНГ ЖАВОБИМ

Абдуфаттоҳ СОЛИЕВга

Дўстлар, бўлинг менга суянч,
Ёшим ўтур ҳолим аянч,
Юз ажини минг битта ранж,
Кўрган азобимдир менинг.
Юракда ғам, кўнгил таранг,
Осмон узоқ, ер ҳам заранг,
Дарёга ҳам кўлга қаранг,
Кўзи селобимдир менинг.
Балоларга нишон юртим,
Балогардон Турон юртим,
Меҳнатдан бағри қон юртим
Дили хунобимдир менинг.
Аждод руҳи қайтиб келсин,
Майин еллар каби елсин.
Аҳволимиз улар билсин,
Ҳоли харобимдир менинг.
Ислом қани, иймон қани,
Виждон истар инсон қани.
Ҳалол топган бир нон қани,
Бағри кабобимдир менинг.
Жумҳурият озод бўлса.
Оролимиз сувга тўлса.
Эътиқод ҳам кушод ўлса,
Топган савобимдир менинг.
Умрим узоқ қилсин худо,
Малҳам бериб Ибн Сино.
Юрагимдан чиққан нидо,
Чалган рубобимдир менинг.
Ватанга бор сўзим айтсам,
Ғафлат элин мен уйғотсам.
Ёвга алам тошин отсам,
Қилган жавобимдир менинг.

БОБУР ТАВАЛЛОСИ

Ишқ аро йўл қани, йўлдош қани,
Қўлламоққа қўл қани, қўлдош қани.
Дил лиммо-лим, сир қани, сирдош қани,
Бирман деган бир қани, бирдош қани.
Қонга тўлдим, шеър қани, шеърдош қани,
Қай борай мен ер қани, ердош қани.
Хунхор қани, зўр қани, зўрдош қани,
Менки ўлдим, гўр қани, гўрдош қани.
Ишқи хорман, гул қани, гулдош қани,
Бошни ёрган ул қани, ул тош қани.
Ҳокисорман, қон қани, қондош қани,
Бир ўзимман, жон қани, жондош қани.

СУРАТДА: андижонлик бир гуруҳ ижодкорлар

Бобур Тўхтабоев фалсафий тафаккурга мойил ёшларимиздан. У «Эрксизлик касали» мақоласида ҳозирги замон шароитида, яъни Ўзбекистон истибдод занжирларидан қутула бошлаган ва уни жаҳонда тан олиш жараёни кетаётган бир ҳолатда ўзбек халқининг ўзини қандай тутаётгани, қайси хусусиятларини намоён қилаётгани ёки қилолмаётгани устида баҳс олиб боради. Ёш қаламкаш халқининг азаллардан бери тарихан шаклланиб келаётган табиатига хос хусусиятлар ҳақида бош қотиради. Халқ мустақилликни қандай қабул қиляпти, мустақилликдан қандай фойдаланаяпти, мустақиллик халқ дунёсининг қайси томонларига қандай таъсир кўрсатаяпти? — деган саволларни қўяди ва уларга халқнинг табиатидан келиб чиқиб жавоб айтади.

КУЙГАННИНГ ТИЛИ...

Бобурнинг саволлари ҳам, уларга жавоблари ҳам ғоят аччиқ. Ёш қаламкаш ўзбекнинг эркинликка муносабати, унинг «тўда бўлиб яшаш», «андеша билан яшаш», «хўжайинга қарши бормаслик», «оппозицияда туришни ёқтирмаслик», «эскиликка, эски удумларга ёпишиб олиб, янгиликка рўйхуш бермаслик» каби хусусиятларини таҳлилдан ўтказади ва алам билан «ўзбек озодликка зор бўлиб турмаганди. У қул ва қарам бўлиб яшаш қувончини аллақачон кашф қилиб олганди», деган хулосани чиқаради. Ва бунга қўшимча қилиб, яна: «ўзбек озод бўлмаса ҳам тинч ва тўкис яшашни истайди», деб ёзади. «Халқ ҳозир ҳақиқатга ташна эмас», дейди у яна.

Бир пайтлар Чаадаев рус халқи ва рус жамияти ҳақида шундай ғоят аламли ҳақиқатларни ёзган, рус жамияти унинг аёвсиз сўзларини қаттиқ норозилик билан кутиб олганди. Ўшанда Чаадаев ҳақ эди. У ҳамон ҳақ. Кўпчилик ноҳақ эди. Лекин кўпчилик ўз ноҳақлигини ҳеч қачон тан олмайди, ва ўзи эшитишни истамаган фикрларни ҳеч қачон эшитишни истамайди.

Бобурнинг бир қатор фикрларини ҳам қабул қилиш қийин. Дилингизда унинг тўғрилигини тан олсангиз ҳам, барибир у фикрларни қабул қилгингиз келмайди.

Тан олишингиз — Бобур ўз хулосаларини халқни севиб, унинг тақдири учун куюниб, унга ўйловчи, фикрловчи, қайғурувчи бир фарзанд бўлиб ёзаётганини тушуниб турганингиздан. Уни қабул қилишни истамаётганингиз эса ўз халқингизни коралашни, пастга уришни, унинг истиқболига ишончсиз қарашни сира ёқламаслигингиздан.

Ўзини айбин ёпиб, халқ
айбини ифшо қилиб,
Зоҳиру ботинда мундоғ
норасоларни кўрунг,

деган экан Машраб бир ғазалида. «Халқ айбини ифшо (фош!) қилиш» албатта сизнинг назарингизда оз деганда, душман тегирмонига сув қуйиш, дўстни йиғлатиб, ғанимни кулдириш билан тенг.

Лекин халқ ҳақида нафрат билан ёзилсагина шундоқ. Лекин халққа фарзанд бўлиб ёзса, уни иллатлардан халос бўлиши учун кўмаклашса, ғафлат ва гумроҳликдан уйғотиш учун жон койитса, бу энди ҳакимликдир.

Бобур фикрларида шундай шифобахш ҳакимлик уруғи кучли. Бир халқнинг табиати ҳақида фикр юритиш, равшан хулосалар чиқариш осон эмас. Ҳамма ҳам, ҳатто йирик-йирик нависандалар ҳам бунга қодир бўлавермайди. Бобур каби халқнинг умумий маънавий дунёси ҳақида танқидий-таҳлилий йўлда фикрлайдиган ёшлар чиқаётган экан, уларнинг бу чиқишларига хайрихоҳлик билан қараш зиёлилик бурчимиздир.

И. ҒАФУР

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

ЭРКСИЗЛИК КАСАЛИ

КЕЙИНГИ ПАЙТЛАРДА БОШҚА МИЛЛАТЛАР қатори ўзбеклар тилидан ҳам «эрк», «эркинлик», «мустақиллик», «эркин ҳаёт» деган шиорбоп сўзлар тушмай қолди. Кўча-кўйда, маҳаллада, ишхонада, далада фақат бир мавзу — мустақиллик хусусида гап кетмоқда. Чунки ўзбекнинг табиати қизиқ-да, у ҳеч қачон етиша олмайдиган чўққи ҳақида кўп ва хўп гапиришни ёқтиради. Буни маълум маънода ўзбек характеридаги хаёлпарастлик хусусияти деб талқин этиш мумкин. Хаёлпарастлик — бу реал масъулиятни гарданига олишдан қочиб, рўёбга чиқиши мумкин бўлмаган истакларнигина орзулашдир. Хулио Кортасар, агар четдан кузатилса, аквариумдаги балиқ гўё шишадан ташқарига чиқишга интилаётгандек туюлади, бироқ узоқ муддат аквариумда яшаган балиқ кенг ҳовузга қўйиб юборилса, у аквариумнинг ҳажмидек жойда ҳаракат қилади, холос, яъни ярим қулоч ерга сузиб бориб, худди тумшуғи билан шиша деворга урилгандек кескин бурилиб, орқасига қайтади ва бу ҳаракат чексиз давом этади, деб ёзган эди бир асарида. Ўзбек психологиясида ҳам ҳозир шунга ўхшаш кайфият ҳукмрон. Барча озодлик қўшиғини куйлаб, тантана қилаётган бугунги кунда у ўзини кимгадир қарамдек ҳис этмоқда, кимдир уни эркалаб, бошини силашини, кўнглини кўтариб, меҳрибонлик ила бўш товоғига хўрак ташлашини яширин кутмоқда. Ҳозир агар туйқусдан унга эркинлик инъом этилса — дарвоқе, ўзбеклар ўзларига эркинликни туҳфа сифатида ҳадя этилишини ҳамон бетоқатлик билан кутиб ўтиришибди — ундан қандай фойдаланишни билмай, кераксиз матоҳдек четга улоқтириб юборади ёхуд меҳнатсеварлиги учун колхоз томонидан тақдим этилган галстукни нима қиларини билмай, эшакка тизим ўрнида ишлатган чўпондек йўл тутади.

Зотан, ўзбек нега ҳаммада бору менда йўқ деб хархаша қилаётган қизчадек инжиқланаётган бўлса-да, ҳали вери унга озод яшаш шарафи насиб этмайди, чунки ўзбеклар эрксизлик касали билан оғриган. Дарвоқе, гап халқнинг сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий эркинлиги хусусида эмас, балки миллатнинг МАЪНАВИЙ ЭРКСИЗЛИГИ ҳақида кетмоқда, зеро, миллатнинг камолоти, тараққиёти маънавий озодлик тушунчасига боғлиқдир. Хўш, маънавий эрксизлик касали дегани аслида нима ўзи, унинг асоратлари қандай?

Маълум бўлишича, олий эрк — бу эски, қотиб қолган ёки қотаётган маънавий қолипларни синдиришга иштиёқ экан. Чинакам эркинлик — бу янгиликка, тўхтовсиз ўзгаришлар, ботиний ва зуҳурий эврилишларга муҳаббат демакдир. Афсуски, халқимиз ҳаётини чуқурроқ кузатсангиз, надоматлар билан «Ўзбеклар янгиликдан худодан қўрққандек қўрқади», деган хулосага келасиз. Ўзбек турмушида қилдек ўзгариш, ўзгаларникидан фарқ қилувчи тариқдек ҳодиса юз берса ҳам даҳшатга тушади. Ҳаёт сўқмоғидан бир қадам ҳам четга оёқ ташлашни истамайди. Ўзбекнинг иккисидан бири сизга: «Боболаримизнинг удумларини эсдан чиқаряпмиз, ўзлигимизни йўқотаяпмиз», деб нола қилади. Ваҳоланки, ўзлик ҳеч қачон йўқолиб кетмайди, фақат бир қиёфадан иккинчисига ўтади, холос. Ва бу «ўтишлар» сонининг кўплиги халқнинг маънавий озодлигидан далолат беради. Миллат мудом ўз ўзлигини нотабиий равишда бир қиёфада сақлаб қолишга интилар экан, қуллик занжири остида шунча узоқ қолиб кетаверади.

Боз устига ҳар куни юзлаб, ҳатто минглаб чақалоқлар туғилиб, янги-янги авлодлар тарих кўчасига кириб келса-да, афсуски, «янги одамлар» пайдо бўлмаяпти. Табиатан консерватор саналган ўзбек халқи «янги одамлар» таваллудига шу қадар қаршилик кўрсатмоқдаки, тасодифан халқ орасида бундай одам пайдо бўлгудек бўлса, у миллат онгида ҳукмрон психологик ҳолат босими остида тезда «янчилиб» кетмоқда. Бизда «янги одам» бўлиш ва буни ошкор этишга интилиш — бу онгли равишда қарама-қаршилик нишонига айланиш демакдир. Ҳолбуки, «янги одамлар»гина бизга эркинлик олиб келадилар.

ЭРК — БУ ТЎДАДАН АЖРАЛИШ ИСТАГИДИР. Жамиятнинг эркинлиги унинг ҳар бир аъзосининг эркинлиги эвазига амалга ошади, бошқача айтсак, миллат тўда-тўда бўлиб озодликни қўлга киритмайди, балки унинг ҳар бир вакили узоқ кураш натижасида навбатма-навбат эркинликка эга бўлиб боради. Ўзбекларнинг ғалати хусусияти шундаки, улар тўдадан ажралишни истамайди. Ўлса ўладики, лекин элдан айрилиб бирорта мустақил қадам ташлашга журъат этмайди ва бу журъатсизлигини «андиша» деган туйғу билан пардалаб олади. Аслида «андиша» ўтмишда ўзбекнинг ўзлигини белгилаб берувчи ажойиб хислатларидан бири бўлган. Ўзбек ўзидан каттага гап қайтармаган, каттанинг айтгани айтган, дегани деган бўлган. Бу маданиятнинг нафис кўриниши эди. Зеро, тобе ҳокимга ўз устидан ҳукм чиқариш имтиёзини берар экан, унинг адолатпарварлигига ва ростгўйлигига буткул ишонган. Ўз навбатида ҳоким ҳам тобенинг ишончини оқлашга ҳаракат қилган. Ва икки томонлама ишонч туйғуси остида «андиша» деган мураккаб психология шаклланган ва асрлар давомида халқнинг онги ва руҳига сингган. Афсуски, инқилобдан сўнг шундай ҳолат юзага келдики, бунинг натижасида ҳоким азалий ишонч талабларини бажармай қўйди, тобеларни алдаш йўлига ўтиб олди, бироқ халқнинг руҳида ҳамон «андиша» психологияси мавжуд. Бу эса бизнинг адолатсизликка қарши курашишимизга тўсқинлик қилади.

Эркинлик — бу исталган вақтда ҳар қандай йирик ва майда ҳокимиятга қарши оппозицияда тура олиш демакдир. Ўзбек ҳеч бир ҳокимиятга ёхуд унинг вакили саналмиш ҳокимга қарши чиқмайди, бу унга мутлақо ёт ҳиссиёт, ўзбек ўз тафаккурини ҳоким мафкура қадриятларини ўзлаштириш эвазига яратади. Шунинг учун унинг эътиқоди ўзгарувчандир. Бахтга қарши халқнинг бу ажойиб қобилияти — эътиқоддаги ўзгарувчанлик миллатнинг ички талаби билан эмас, балки ташқи дунё тараққиётининг тазйиқлари остида фаолият кўрсатади.

Халқ шууридаги хаёлпарастликка мойиллик уни доимо яхши кунлар келишига ишониб яшашга ундайди. Бироқ ўзбек ўзининг бўлажак муваффақияти ва тақдирини хўжайиннинг иродасига боғлаб тасаввур этади. Ўзбек ўзининг маиший мақсадларига ҳоким бўлиб эмас, тобе ролини ижро этиб эришиш осонроқ деб ўйлайди.

Озодлик, мустақиллик ҳақида кўп гапирилди, анча ғаройиб фикрлар баён этилди, эркинлик тўғрисида жар солиш ясама сиёсатчилар учун арзон шуҳрат орттириш манбаига айланди. Лекин ҳеч ким ўзбек халқи ҳурриятни истайдими ёки йўқлиги хусусида қизиқиб ўтирмади. Ваҳоланки, кўпчилик ўйлагандек, ўзбек озодликка зор бўлиб турмаганди. У қул ва қарам бўлиб яшаш қувончини аллақачон кашф қилиб олганди. Зеро, ўзбек озод бўлмаса ҳам тинч ва тўкис яшашни истайди. Қоғозда мустақил бўлиб, амалда бунинг уддасидан чиқолмаётганининг сабаби ҳам ўзбекнинг маиший орзулар билан яшаётганлигидадир. Ҳурматли шоиримиз Эркин Воҳидов «Халқ очликка, танқисликка ҳар қанча чидаши мумкин, аммо ёлғонни, ҳақиқат топталиши ва адолатсизликни кўтара олмайди», деди журналист Ж. Маматов билан суҳбатда. Бу қадар кескин фикрни айтиш учун севикли шоиримиз маълум масъулиятни ҳис этганларига шубҳа йўқ. Бироқ биз ҳам масъулиятни ҳис қилиб шуни айтамизки, халқ ҳозир ҳақиқатга ташна бўлиб тургани йўқ, ўзбекнинг қорнини ҳақиқат тўйдирмайди. Ўзбек босқинчиликка ёки мустабидларга нисбатан керагича курашади, лекин адолатсизлик ва ҳақсизликка ҳам чидайди. Исён оодатда айни вақтда кучда бўлган қонун ва тартибларга қарши норозилик тарзида юзага келади. Ўзбек эса буларга кўникиб қолган. Шунинг учун ҳам ўзбек адабиётида ҳозирча том маънодаги исёнчи образини топиб бўлмайди. Ойбекнинг Йўлчиси эса сохта қаҳрамондек туюлади. Боз устига, юзлаб исёнкор йўлчилар турган ерда ўзбек тақдирга тан бергувчи Отабекнигина суяди. Бундан ташқари, мабодо, Йўлчи образи чуқуррoқ таҳлил этилса, ноҳақ тузумга қарши кўтарилиш Йўлчининг ташаббуси эмас, у адолатсиз бойдан хафа бўлиб, нолиб юрганида, ўрислар уни васвасага соладилар ва оқибатда Йўлчи қўлига тош олиб, исён кўтаради.

Хоҳ ўзбек куйларига, хоҳ кейинги йилларда яралган симфоник мусиқа асарларига қулоқ тутарканcиз, сиз уларда инсонни исёнга чорловчи оҳангларни эшитмайсиз. Мунг, нола, армон етарли уларда. Бу куйларнинг баъзилари сизни кулдиради, баъзилари йиғлатади, руҳингизни эзғилайди, бироқ кўтарилишга, зулмга қарши чақирмайди, чунки булар бизнинг мусиқамиз, биз шундай мусиқаларнигина севамиз, ардоқлаймиз. Руҳий исён бизга емишимизда худди чўчқа гўшти каби ётдек туюлади.

Шоир Шукрулло «Ўзбекларда «Менга нима?» ёки «Сенга нима?» деган ғаламис касал бор» деганида юз карра ҳақ. Ўтакетган уддабурон саналган ўзбек бирор ишга қўл уришдан аввал унинг оқибатини ўйлайди, бўлажак фойданинг миқдорини чамалаб кўради. Бажарилган иш учун у доимо мукофот талаб қилади, ҳаммаси адолатдан бўлишини истайди. Шунинг учун иш бошлашдан олдин унга мукофотнинг бир учи кўрсатилмас экан, у жойдан қилт этмайди. Хўш, озодлик учун курашиш, ўзбек назарида, унга нима бериши мумкин? Талафотлар, танқисчилик, саргардонлик, ўлим ва ҳаловатдан маҳрум бўлишига олиб келади бу кураш. Ва агар миллат буларнинг барчасини босиб ўтса, у охир-оқибатда ўз фожиасини ўзи англашдек даражага эришади. Кўриб турибсизки, эркинликнинг эшовидан тушови қимматга тушаркан. Ҳузур-ҳаловат ва тўкислик талаб қилувчи ўзбек азоб-уқубатга гирифтор бўлиши мумкин экан. Шунинг учун ўзбек «Менга нима?! Яхшиси мен учун бошқалар курашсин», деб қўя қолади. Ўзбек ўз талабларини кўтариб ошкоравий равишда майдонга чиқмайди. Ахир кимдир менга ёрдам бериши керак-ку деб ўйлайди у ўзини панага оларкан. Аввал ҳамма ўртага чиқсин, кейин ўзбек ҳам уларга қўйишилиб олади. Ҳамма томдан ташласа, ўзбек ҳам ўйлаб ўтирмай ўзини пастга отади, мабодо ўзгалар бундай қилмаса, уни зўрлаб ҳам томнинг четига келтириб бўлмайди. «Ҳамма ўлаяпти, демак ўз-ўзидан мен ҳам ўлишим керак. Ҳамма тирик, нега энди айнан мен ўлишим керак». Бу ҳар бир ўзбекнинг юрагида жо бўлган калимадир.

ЭРКИНЛИККА ЭРИШМОҚ УЧУН МИЛЛАТНИНГ ҳар бир аъзоси миллий ғурур туйғусини ҳис этмоғи лозим. Бизда эса миллий ифтихор эмас, шахсий манфаат устун туради. Ўзбек ҳеч қачон миллат истиқболи йўлида жонини тикмайди, мабодо ора-сирада шундай фидойилар учраб қолгудек бўлса, уларни шахсий манфаат жафокашлари деб аташ мумкин. Ўзбек ўзини ниҳоятда яхши кўриб, қадрлайди. Қаердаки, бирор ўзбек бошқа миллатлар орасида ўз миллати шаънини ҳимоя этса, буни у юқори даражадаги миллатпарварлиги учун эмас, балки миллат шаънига қарши уюштирилиши мумкин бўлган зуғумлар орқали ўзига зиён етишидан хавфсирагани учун қилади. Жаҳолат — б хусусий мулкка телбаларча муҳаббат, шахсий эҳтиёжнинг қули бўлмоқ деганидир. Ўзбек ўз мулкини рашк билан севади. Бу қадар уни шу қадар жодулаб, ақлдан оздирганки, натижада у кўзига кўринган ҳар нарсани «менинг мулким» деб ҳисоблайди ёки шундай бўлишини орзулайди, аниқроғи мулкнинг қулига айланади. Ваҳоланки, озодлик — бу ҳар қандай мулкка нафрат, ундан қочиш демакдир. Шунинг учун халқ ичида юрган озодлик курашчилари аслида ўзи йўқ бўлган мустабидларга эмас, балки миллат руҳидаги мулкка садоқат туйғусига қарши курашмоқлари лозим. Албатта, эркинликка тинимсиз интилиш эътиқод эркинлиги, аниқроғи абсурдга олиб келади. Лекин ўша ҳамма айтаётган ўзликни англаш жараёни шу абсурддан кейин рўй берадиган ҳолатдир, балки. Дунёдаги жамики муқаддас нарсаларни бемаъни деб топган инсон тафаккури ўз тасаввурини фақат унинг ўзигагина илоҳий саналган қарашлар билан тўлдириши —ўзликни англаш, қолаверса, том маънодаги озодлик саналади.

Эркинлик — бу юксак масъулиятни ҳис қилиш ва унинг ҳимоясига доимо шай турмоқликдир. Эрксиз оломонга хос хусусият шундаки, унинг бирорта аъзоси ҳам биз айтаётган масъулиятни бўйнига олмайди. Кимки масъулиятни ҳис этса, у шахс сифатида бошқалардан ажралади. Қолаверса, шахс билан оломон орасидаги фарқ шундаки, биринчиси биз юқорида айтган масъулият туйғуси билан яшайди, иккинчисида эса масъулиятдан қочиш истаги кучли бўлади. Бироқ чинакам эркин жамият — бу жамики аъзоси юксак масъулият соҳиби ҳисобланмиш жамоадир. Хўш, нега ўзбеклар масъулиятни бўйнига олишдан чўчийди, «Мен учун бошқалар фикрласин, жавоб берсин», деб мулоҳаза юритади? Гап шундаки, бутун совет ҳукумати даврида, қаттол Ленин, Сталин ва бошқалар халқлар устидан зўравонларча сиёсат юргизган мудҳиш йиллар давомида масъулиятни ҳис этиб, тўдадан ажралиб чиқишга интилган барча шахслар тинимсиз ўлдирилди, сургун қилинди, қийналди, хуллас, уларнинг ёстиғи қуритилди. Натижада, миллатнинг ички иммунитетлари ишга тушиб, у шахсларни бутунлай шакллантирмай қўйди, аниқроғи, орасидан масъулиятни ҳис қилувчи шахсларни етиштириб чиқариш халқнинг ўзи томонидан тўхтатиб қўйилди. Пировардида, халқ йўлбошчиларсиз қолган подага айланди: энди у мустақилликка интилмай қўйди, тўғрироғи, бундай қилишдан қўрқиб қолди.

Фожианинг яна бир томони шундаки, бизда шахсларга кун берилмайди. Бунинг сабаби эса олис ўтмишга бориб тақалади. Ўтмишда ўзбеклар уруғларга бўлиниб яшаган. Бу уруғлар ўртасида тинимсиз курашлар бўлиб, улар доимо ўзаро урушганлар. Шунинг учун ҳам бир уруғнинг муваффақияти, тараққиёти иккинчи уруғнинг фожиаси деб саналган. Натижада уруғлар бир-бирларининг ривожланишига иложи борича йўл қўймай келишган. Бу ғаламис, палид психология элатнинг ҳар бир аъзосининг, яъни ҳар бир ўзбекнинг руҳига сингиб кетган, ирсиятга ёзилган. Шунинг учун биз ўзбеклар бир-биримизга ҳасад билан қараймиз, эндигина қад тиклаётган «шахс»ларни йўқотишга интиламиз. Очиғи, буни ҳамма ҳам билса керак.

ЭРКИНЛИКНИНГ ИЛК НИШОНАСИ — бу ўз бахтини намойиш этиш билан бошланади. Лекин ҳозирги ўзбек ўз шодлигини намойиш қилишдан қўрқиб қолди. Ўзининг бахтиёр дамларини қоронғу, дим хоналарда ўтказишга маҳкум этилди. У одамлар орасида намойиш қилинган севинч ва қувонч эртаси куни ўз ортидан чексиз алам ва қайғу, ғам ва ташвиш етаклаб келишини билиб қолди ва ўз бахтиёрлигини оломондан яширишга одатланди. Ҳа, тан олишимиз керак, биз қўрқоққа айлантирилган миллат вакилларимиз. Қўрқув эса мудом инсон шууридаги эркни сиқиб чиқаради. Қўрқоқлар ҳеч қачон эркин яшолмайдилар. Эркинликка эришди деғунча ўз ютуғидан даҳшатга тушиб, дарҳол ихтиёрини дуч келган кишига топширадилар. Қўрқоқ миллат эрк қаршисида дош бериб тура олмайди, гулхан рўпарасидаги муздек бир зумда эриб, хонавайрон бўлади.

Аслида одамнинг ҳайвондан фарқланувчи жуда кўп жиҳатлари мавжуд. Лекин уларнинг энг асосийларидан бири — ақлсиз ҳайвондан фарқли ўлароқ, одам одатда ўз қўрқувидан уялади, худди иффатли қиз уятнинг зўридан оппоқ сийнасини ҳатто ёруғликдан тўсганидек у ҳам руҳий парокандалигини ўзгалардан яширади. Ва натижада б «яширилган қўрқув» унинг бутун ички дунёсини қуртдек кемириб битиради, қўрқув унинг қон-конига сингиб кетади, ирсиятига ўчмас ҳарфлар билан битилиб, наслдан-наслга ўтувчи меросий касалликка айланади. Бечора ўзбек халқи худди мана шу касаллик билан оғриган. Токи, биз ирсиятдаги бу қусурни йўқотмас эканмиз, эркинлик ҳақида орзу қилмасак ҳам бўлади.

Махатма Ганди ҳинд халқини инглизлар истибдодидан ҳалос этиш учун миллат руҳидаги қўрқувни сиқиб чиқариш зарурлиги тўғрисида кўп таъкидлаганди. Гандининг нияти сиёсий эркинликни қўлга киритмоқ эди, биз эса маънавий ҳуррият хусусида суҳбатлашаётирмиз, зеро, ҳар қандай сиёсий озодлик маънавий эркинликнинг ҳосиласи эканлигини эслатиб ўтмоқчимиз. Тўла маънодаги эркинликка эришишни истар эканмиз, биз ўзбеклар шуурида мустақил фикр юритиб, қадам ташлашга, қарор топган расм-русумлар, қонун-қоидалардан тинимсиз воз кечиш, улардан қочишга ҳамда оломондан тинимсиз равишда ажралишга журъат ва рағбат уйғотмоғимиз лозим.

Эрк — бу ривожланган онгнинг жаҳолатга қарши исёнидир. Озодлик учун кўтарилган ҳар қандай исён — бу исёнчилар онгининг ягона жўшқин фаолиятидир. Чунки ОНГнинг ажойиб хусусияти шундаки, у асло адолатсизликка тоқат қилолмайди. Ривожланган ОНГ адолатсизлик, ноҳақликнинг кучли кушандасидир. Шунинг учун барча замонлар, барча элларда ОНГ ҳокимият ва унинг бошқарувчилари томонидан таъқиб этиб келинган. Чунки улар халқни ноҳақ тузумни ағдаришга олиб келувчи ягона куч ОНГ эканлигини жуда яхши билганлар.

Бутун совет ҳукумати даврида миллий адабиёт, санъат, фан — яъни ҳур фикрнинг барча моддий кўринишларини қуритиш сиёсати шу қадар шафқатсиз амалга ошириилдики, натижада халқ ўз фожиасини англаб етишга ҳам ожиз авомга айланди. Ваҳоланки, миллий онги уйғонмаган халқ озодлик учун даъвогарлик қилолмайди — бу бозордаги қурт сотувчига ҳам аён сийқа ҳақиқат.

Аҳволимизнинг бу қадар ночорлашиб кетишида ўзбек зиёлисининг анчагина айби бор. Ўзбек зиёлиси эса мешчандир. У кимнингдир бағрида ўтириб, бошини силатишни яхши кўради. Зиёлининг энг буюк вазифаси — халқ фожиасини халқнинг ўзига кўрсатиб беришдир. Ўзбек зиёлисини эса фожианинг ўзи қизиқтирмайди, аксинча у худди чаққон терговчидек тезроқ айбдорни топгиси келади. Айбдорлар орасига ўзи ҳам тушиб қолишдан хавфсираб, фожианинг ягона айбдори ўзбек халқининг ўзи эканлигини тан олгиси келмайди, сабабни четдан қидиради. Шунинг учун тозаришнинг бу жараёни аслида «ЎЗ ФОЖИАСИНИ ЎЗИ АНГЛАШ» деб аталишини хаёлига ҳам келтирмайди.

ТУРҒУНЛИК ЙИЛЛАРИНИ СОҒИНИШ, унга қайтиш истаги укчайиб кетмоқда. «Брежнев даврида чинакам коммунизмда яшаган эканмиз», деяпти ўзбеклар ҳам. «Тилимиз қисиқ эди, бу тўғри, лекин устимиз бут, қорнимиз тўқ эди» демоқда ўзбек. Яъни, у эркинлик паттасини орқага қайтариб беришга тайёр турибди. Офарин! Кийим-кечак ва бир луқма хўрак ундириш илинжида ўзбек унга таклиф этилган озодлик туғини қаердан олган бўлса, ўша ерга улоқтириб, таназзулнинг пўлат занжирларини бўйнига илиш учун тиз чўкиш тараддудида.

Бобур ТЎХТАБОЕВ

Tabani GROUP OF COMPANIES

Ҳабибий домла

ОЛМОС

ДАДАМ КЎПИНЧА БИРОР ЖОЙГА борсалар ё бизни, ёки қўшни болалардан биронтасини етаклаб олардилар. Бунинг сабаби ҳанузгача қоронғу: эҳтимол болажонликлари туфайлими ёки болалар, болалар билан дўстлашиб бизни давом эттирасиз деб ўйлармидилар!

Шундай қилиб, 1945—46 йиллар, кунини эслай олмайман, кичкина эдим, дадам «юр бозорга борамиз», — дедилар. Менга жон кирди. Аям дарров ювинтириб, сочимни ўриб қўйдилар.

Кетдик яёв.

Уруш охирлаб қолган бўлишига қарамай тўқчилик эди. Бешёғоч бозорига бориш учун иккита кўприкдан ўтилардн. Унинг атрофидаги кичик-кичик дўконларни оралаб тақдирни айтиб берувчи қарға, тақдир қоғозини ҳидлаб топиб олиб берувчи каламуш, лўлилар, фотография салонлари ва меҳдек-мендек ёлларди осилган расталарда балиқ қовуриб берувчи ошпазлар, гўшт дўкони, уйидан овқат тайёрлаб олиб чиққан сотувчи аёлларни томоша қилиб тепага чиқдик.

Трамвай ўша ерда эски аптека, бозор идорасини айланиб ўтиб яна эски шаҳарга кетадиган жойлардан ўтиб бозорга кирдик. Дадам менга хўрозқанд (худди биров олдин ялаганга ўхшаш кишда эди), ёймани лўлидан ҳой хуштак, ичи қипиқ, устига ялтироқ чой қоғози ўралган копток олиб бердилар. Мен маза қилиб хуштак чала бошладим. Дадам бўлсалар — «Бўлди бузиб қўясан», ҳали меҳмонга борганингда уқаларингга берасан», — дедилар. Мен «хўп» деб, бузиб қўймай бўлмасам деб, хўрозқандни ҳам, коптокни ҳам, хуштакни ҳам авайлаб ушлаб дадамни ёнларида кетавердим.

Дадамни ҳамма танир, у кишига ҳамма салом берар, шунинг учун менинг бошимни силаб, «пучуқ» деювчилар кўп эди. Мен мағрур эдим. Ора-чора хўрозқандни ялагим келарди-ю, лекин дадам айтган уқаларимни хурсанд қилиш истаги мени базўр тўхтатиб турарди.

Шу йўсинда анчагина бозор қилдик. Харид қилинган неъматлар икки-уч қоғоз халта бўлди. Дадам ёнларига бир кишини олиб, машина тўхтатдилар. Ҳалиги киши харидларни машинага қўйди-да, дадамлар билан қуюқ хайрлашди. Биз эса кетдик. Бир маҳал қарасам, эски Қорасарой маҳалламизга келиб қолибмиз. Хурсанд бўлиб кетиб, дадамга:

— Дада, мен ўртоқларим: Саодат, Ораста, Озода, Пўлатларни кўриб чиқай, — дедим.

— Тўхта, аввал уйимизга кирайлик, кейин уларни ҳам кўрамиз, — дедилар.

Уйга кирдик. У ерда дадамнинг ўртоқлари Ҳабибий домла оилалари билан яшаётган эканлар. Ҳаммалари хурсанд бизни кутиб олишди. Хотинлари дарров дастурхон тузашга киришиб кетдилар. Дадам қўлларидаги қоғоз халталардаги ўрам қоғозлардан «ая» дейишаётганларга бердилар. Мен [illegible] юрган корача, ориқ, бир ўғил болага (у бола домланинг ўғиллари экан) бердим. Дадам салом-аликдан сўнг анча вақт Ҳабибий домла билан гапиришиб ўтиришди. Мен бўлсам туғилиб ўсган ҳовлимни ҳамма бурчагини айланиб чиқдим. Болохонага, дадам шеър ёзадиган хоналарига чиқдим. У ерни бошқачароқ безашибди. Ўртасига ёзув столи эмас, хонтахта қўйилган, кўрпачалар ёзилган. Токчаларда аввалгидек китоблар тахлоғлиғ, чордоққа чиқадиган эшик қия очиқ, у ерда ҳам дадамларнинг китоблари, эски журналлар, газеталар турибди.

Усти берк, очиқ айвонда ҳам аввалгидек кўрпачалар солиғлиқ, панжарасига ўтириб ғиқ-ғиқ қилиб тебрандим. Дадам яна аввалгидек:

— Ҳой, Мош, — бу Олмос деганлари, — йиқиласан, тур, — дедилар. Тушдим.

Ҳабибий домлани болалари мендан ётсирашиброқ туришди-да, кейин бирга ўйнаб кетдик. Анчадан кейин дадам мени чақирдилар.

— Чой ичасанми, — дедилар. «Йўқ» ишорасини қилдим.

— Энди биз борайлик, Мирзаабдиллани, Ғулом акани кўрай, Олмос ўртоқларини кўрсин, — дедилар, сўнгра эшикда қолган бошқа қоғоз халталарни олдилар-да Махсим амакиникига кирдик. Уйда Орифа амма, Мўмина келинойи ва Фатҳилла ака бор эканлар. Маҳсумани, Озода, Орастани, Чақардаги бувисиникига олиб кетган эканлар. Биз кўп ўтирмадик, дадам яна қўлларидаги қоғоз халталардан бердилар. Фатҳилла акамга:

— Юр, уйга олиб кетай, — дедилар, у киши «хўп» дедилар. Ҳозир Саломни, Ғулом акани кўриб чиқай, сен тайёр бўлиб кўчага чиқиб тур, дедилар. Уйимиз тўғрисидаги Ғулом ака, Хайри келинойиларникига кирдик. Ғулом ака навбатчиликда эканлар, Хайри келинойи билан сўрашдилар. Пўлат ҳам ҳовли юзида кўринмади. Бувиси билан саломлашиб, дадам яна майда-чуйдаларни бердилар. Мен ҳамон қўлимдаги коптокни авайлаб, Саодатга асраб турар эдим.

Сўнг кутганим, соғинганим Салом холамларникига кирдик, у киши уйда йўқ эканлар. Саодат билан ачомлашиб кўришиб кетдик, қўлимдаги коптокни дарров қўлига тутқаздим.

Дадам охирги қоғоз халтадагиларни унга бердилар, хонасига токчага олиб кириб қўйди. Акаси Абдураҳмон ака йўқ экан, Саодат укаси билан ўтиришган экан.

Дадам: — Сен бир пас ўйнаб тургин, хаёлимдан кўтарилай депти, мен уйдан бир-иккита китобларимни кириб олай, дедилар, яна Ҳабибий домланинг олдига кириб кетдилар.

Ҳозир ўйласам, ўша қўшниларимиз менга қариндошлардан ҳам яқин одамлар эди. Фатҳилла акани опалари Нафиса опам жуда чиройлик эдилар. Улар Саври аммаларга келин бўлиб тушганлардан сўнг қариндош ҳам бўлиб кетганмиз.

Уйга келганимиздан сўнг мен аямлардан: «Энди бизникида Ҳабибий домла турадиларми», деб сўрадим.

Аям ўшанда: «Ҳабибий домла демай, амаки дегин, ҳа улар уй солишяпти, аввал улар Андижонда, кейин Янгийўлда «Туркман сад» ёзувчиларнинг боғида туришар эди. Даданг уйлари битгунча бизникида яшаб туринглар, деб айтибдилар. Улар жуда яхши одамлар», деб қўшиб қўйдилар. Шу-шу биз уларникига аям, дадамлар билан оила бўлиб борадиган бўлдик.

МЕН 84-МАКТАБГА ЎҚИШГА борардим. У Большевик кўчасида бўлиб, орқасида Ҳабибий домланинг янги участкалари бор эди. Кўчанинг бошида эса бир партада ўтирадиган Маърифат ўртоғим турар, уларникига дарс тайёрлашга чиққанимда албатта Ҳабибий амакимнинг уйларига кирар эдим. Ўша вақтлар Ҳабибий домланинг кўп шеърларини Фароғат Раҳматова ашула қилиб айтар, О. Имомхўжаев куй басталар эди. (Биз ҳам синфимизда қизлар билан «Озода, гўзал ўлкам, ҳурматли диёримсан» қўшиғини Ф. Раҳматовага ўхшатиб айтмоқчи бўлардик). Улар Саттор Ярашев, Фароғат Раҳматова, Ортиқхўжа Имомхўжаевлар, Комилжон ғижжакчилар билан бир қаторда қўшни туришар эди. Ҳабибий амакининг фарзандлари билан олдинма-кетин синфларда, ўғиллари билан дорулфунунда ўқидик. Оилавий борди-келдимиз сира узилмасди.

Ҳабибий домла, Юнус ака, Собир ака, Сайфий домла, Шайх амаки томдаги меҳмонхонада қишда, аввалги айвон, ҳозирги кутубхонанинг ўрнида ёзда ўтиришиб кўп шеърхонлик қилишар, кўпгина шеърлар ашулага айланар, Юнус ака танбур чертиб қўшиқ айтар, Ортиқхўжа ака жўр бўлар, Комилжон ака ғижжак, дадам дутор чертар эдилар. Кейин ярим кечагача радио эшитишар эди. Бизнинг радиомиз чет мамлакатларнинг эшиттиришини ушларди, дейишарди. Кўпинча улар Қуръон ўқиладиган тўлқинни ушлашар ва бир-бирларига таржима қилиб сўнг таъсирланиб йиғлаб ҳам олишарди. Бу тўлқинларни эшитишганинини «ҳеч кимга айтма» дейишарди. Мен айтмасдим. Чунки маҳалламиздан шу йиллар кўпгина одамларни хоин деб қамаб қўйишган эди.

Шундай оғир йилларда ҳам дадамлар амакиларим билан кўпгина ҳазил шеърлар ўқишарди. Шундай воқеалардан бирини аям айтиб бердилар. Бир куни дадам аямга патир ёпинг, болаларга кичкина кулчалар ҳам қилинг, дептилар. Аям ёпган нон-патирларнинг таърифи кетган эди. Сутга қориб жиззали нон, қаймоқли патир, ширин кулчаларни тандирда ёпибдилар, ўша куни сомса ҳам ёпган эканлар. Дадамларнинг ўртоқлари Юнус ака, Собир ака (Собир Абдулло, вақти келиб у азиз инсон ҳақида ҳам хотира ёзаман) ва яна беш-олтита ўртоқлари кириб келишибди. Меҳмонхонага кириб чой билан иссиқ сомса, патир еб бўлиб аямга «бир дастурхонга ўраб беринг, Ҳабибий домлани бориб йўқлаб келамиз, иши кўпайиб кетган, келолмайди» дебдилар-да бир нарсаларга кулиб-кулиб чиқиб кетишибди.

Ўша кезлар Ҳабибий домланикида бир лайча бўлиб, ўша болалаган экан, шуни йўқлаб домла билан ҳазиллашиб келишга боришган экан. Дадам ўша «воқеа»га ҳозил шеър ҳам ёзган эканлар, у Ҳабибий домланинг архивларида сақланса керак. Кейинчалик бу ҳазил роса кулги, шов-шувларга сабаб бўлган.

Дадамнинг ҳазилкашликлари эл ичида ҳанузгача достон бўлиши бежиз эмас, чунки улар бекорга ўзларини ўзлари Насриддин афанди демаганлар-да.

Яна бир куни Ҳабибий шеърларида тасвирланган гўзал аёл тасвирини ҳам қоғозга чизган эканлар. Ушбу сурат музейда сақланади.

Ҳабибий домла 60-йилларда қаттиқ оғриб қолгач, дадам хавотирланиб, вақтлироқ юбилей қилайлик, кўнгли кўтарилиб соғайиб кетади, деб ёзувчилар уюшмасига айтибдилар. Шу баҳонада юбилей жуда катта тантана билан ўтибди. Андижон, Фарғоналарда халқ байрамига айланиб кетибди. Дадамнинг шоир тилидан ёзган ушбу шеърлари ҳам ўша кундан хотирадир.

Ҳабибий домла ва унинг хаёлидаги гўзал. Ғафур Ғулом ҳазил расми.

ШОИР ҲАБИБИЙ ТИЛИДАН

Ёшлигимда Хўтанариқ сувин кечдим,
Этигимни ўтдан-сувдан қўрқмай ечдим.
Қўшиқ ёзиш ҳунарини эзиб ичдим,
Шул сабабдан етмиш ёшга кирдим мано.
Доим бўлди юрт хизмати менга мақсад,
Ватанимни, партиямни севдим беҳад.
Мақсад бўлди улуғ йўлда раҳбар албат,
Шул сабабдан етмиш ёшга кирдим мано.
Юз, юз ўттиз ёшга кирмак орзуим бор,
Барно-барно ёшлар каби нур кўзим бор,
Содиқ бўлинг авлодларга, шу сўзим бор,
Шул сабабдан етмиш ёшга кирдим мано
Партиямдан, юрт-элимдан миннатдорман,
Саодатга етаклади, бахтиёрман,
Шонли халқим хизматида барқарорман,
Шул сабабдан етмиш ёшга кирдим мано.

(1960)

ҲАБИБИЙ ДОМЛА ЖУДА МЕҲНАТКАШ, софдил, покиза одам эдилар. У киши дадамни жуда ҳурмат қилардилар. Бир куни уйимизда мушоира бошланди. Мен университет талабасиман, жуда қизиқувчан, синчковман, катталарнинг суҳбатини эшитгим келаверади. Чой ташиб уларга хизмат қилаяпман, қизиқчилик, улфатчилик авжида, дадам домланинг шеърларини мақтадилар, баъзиларини ёддан ўқиб бердилар. Шунда Ҳабибий домла:

— Мирзо Абдул Ғафур, агар авлодлар тарих ёзаётганида Ҳабибий Ғафур Ғулом яшаган даврда яшаган, у билан ҳамсуҳбат бўлган, деб тилга олса армоним йўқ эди, — дедилар. Бу бир дўстлар ўртасидаги гапдек эдию, аслида Ҳабибий домла томонидан дадамнинг ижодларига, мардликларига, одамийликларига берилган баҳо эди. Мен ҳали-ҳали шу йиғинларнинг гувоҳи бўлганимдан бахтиёр бўлиб юраман. Юрагим дадам шеърлари зарбида урган бўлса, Ҳабибий домла ашулалари оҳангида, Юнус ака, Ортиқхўжа ака, Комилжон ака мусиқалари ардоғида вояга етди.

Ҳабибий домла дадам вафотларидан жуда-жуда хафа бўлганлар. Кўп марта келиб кўнглимизни олганлар. Булар учун биз у кишини эслаб-эслаб руҳларини шод қилиб юрамиз. Табаррук хотирасини юрагимизда асраймиз.

СОВЕТ ИТТИФОҚИ ВА ҲУР ДУНЁ НУҚТАИ НАЗАРИДАН ТУРКИСТОННИНГ СТРАТЕГИК АҲВОЛИ

Боймирза Ҳайитнинг ижодий фаолияти билан Ўзбекистон ёзувчиларининг X қурултойидан кейингина таниша бошладик. Бунгача уни хоин ҳисоблардик. Муҳаммад Солиҳ айтмоқчи «унинг соясига найза тиқиб, машқ қилардик». Ҳолбуки, у бутун умри давомида Туркистоннинг миллий мустақиллигини қайта тиклаш учун курашди. Б. Ҳайитнинг «Туркистон Русия ва Чин орасида», «Турк дунёсида рус империализмининг излари», «Туркистонда ўлдирилган турк шоирлари», «Совет Иттифоқида туркликнинг ва исломнинг баъзи масалалари» сингари ўнлаб китоблари жаҳон афкор оммасига маълум. Яқинда у «Туркистонда миллий озодлик ҳаракати» номли катта монографиясини ёзиб тугатди. Боймирза Ҳайитнинг китоблари ва мақолалари немис, француз, инглиз, араб, турк, урду, форс, тилларида қирқдан ортиқ мамлакатларда нашр этилган, мажмуа, журнал ва газеталарда эълон бўлган. Ҳозир ҳам чоп қилинмоқда.

Қуйида атоқли олим, тарих фанлари доктори Б. Ҳайитнинг «Совет Иттифоқида туркликнинг ва исломнинг баъзи масалалари» [Истанбул, 1987] китобидан олинган бир мақоласини ўқувчилар ҳукмига ҳавола этаётирмиз. Мақола АҚШ, Англия, Олмония, Индонезия, Туркия каби йирик мамлакатларда, шунингдек Араб юртларида ўнлаб тилларда газет, журналларда босилган. Ўзбек тилида биринчи марта эълон қилинмоқда. Тўғри, ундаги баъзи атамалар, айрим фикрлар бироз эскирди. Чунончи, «Совет Иттифоқи» деган атаманинг ўзи истеъмолдан тушди. Бир қатор жумҳуриятлар ўз Давлат мустақиллигига эришдилар. Аммо мақола ҳамон ўз қимматини йўқотгани йўқ.

ТУРКЛАРНИНГ БЕШИГИ СИФАТИДА қабул қилинган Туркистон бу кун Ўрта Осиё ва Қозоғистон деб юритилмоқда ва 4 миллион квадрат километрли тупроқлари билан Совет Иттифоқи ҳудудининг 20 фоизини ташкил этмоқда. 15 иттифоқдош жумҳуриятдан 5 таси (Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркманистон) Туркистондир.

Туркистон, маълумки, дунёнинг муҳим цивилизация марказларидан бири бўлиб, VIIIасрдан буён Ислом оламининг ҳам маданият ва маънавият марказларидан ҳисобланади. Бу ўлка 1925 йилдан бери Совет терминологиясида «Ўрта Осиё ва Қозоғистон» бўлиб қолди. Совет идора органлари бу ўлканинг исмини рад этиб, туркистонлилар орасида миллатга мансублик онгини йўққа айлантириш ниятида зўр бериб «Туркистон» номининг қўлланилишига ҳар қандай йўл билан қаршилик қилдилар. Одамни ҳайратлантирувчи ва янглиш бир шаклда, баъзан ғарблик тадқиқотчилар ҳам 1950 йилдан буён совет таъбири бўлган «Ўрта Осиё»ни қўлламоқдалар. Шу тариқа ғарб афкори умумиясида ва Ислом оламида «Туркистон» калимасининг унутилишига ҳисса қўшиб, совет нуқтаи назарига хизмат қилмоқдалар. Туркистон бутун Ўрта Осиёни юзага келтирмоқда, фақат Ўрта Осиё тупроқлари ичида бўлмоқда. Дунё қомусларида (масалан: Америка энциклопедияси, Британия энциклопедияси, Брокхаус энциклопедияси ва бошқаларда) бу ўлка жўғрофий жиҳатдан очиқ-ойдин бир суратда «Туркистон» сифатида зикр этилмоқда.

АҚШ Конгрессининг 1959 йил июль ойида қабул қилинган «Асир Миллатлар Ҳафтаси» номли қонунида ҳам аён суратда «Туркистон» исмининг қўлланилиши диққатни ўзига тортади. Шуларга қарамай Радио Либерти (Озодлик Радиоси)нинг раҳбарияти 1978 йил кузида ўз нашрларида «Туркистон» ўрнига «Ўрта Осиё ва Қозоғистон» таъбирини қўлланиш мажбуриятини ўртага қўйди. Шундай қилиб, жуда катта обрўга эга бўлган Америка ташкилоти, АҚШ Конгрессида қабул қилинган қонунга зид иш қилди. Агар Ғарбда, совет терминологиясидаги Ўрта Осиё («Сентрал Асиа») атамаси ўрнига «Туркистон»ни қўлласайдик ва ўзимизни совет таъсиридан ҳимоя қилиб, бу ўлканинг миллий борлиги ва шахсиятини рад этмасайдик, фойдалироқ ва одилроқ бўлардик.

Бу кун Туркистонда яшаётган 42 миллион инсондан 32 миллиондан ортиғини турк ва мусулмон бўлган ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар, туркманлар, қорақалпоқлар, уйғурлар, татарлар, озарбойжонлар ва тожиклар ташкил қилмоқда. Булардан қолган халқ эса рус мустамлакачилари (идора персоналлари, аскарий персонал) ва бу минтақага жойлаштирилган украинлар, белоруслар, эстонлар, литвалилар, олмонлар, арманилар ва корейслардир.

Умуман, маълумки, Туркистоннинг бу кунги тупроқлари 1715—1897 йиллар орасида Россия томонидан одим-одим ишғол этилгандир. Шунга қарамай Бухоро ва Хева давлатлари Чор Русияси замонида ич ишларида мустақилликларини сақлаб қолгандилар. Фақат бу давлатлар ҳам 1920 йилда совет тажовузи оқибатида «Бухоро ва Хева совет Халқ Жумҳуриятлари» ўлароқ эълон этилдилар. Совет ҳукумати бу икки давлатнинг мустақиллик ҳақларини музокаралар чоғида қабул этган эди. Аммо 1924 йилда совет ҳукумати бир уруш операцияси йўли билан бу икки давлатнинг чегараларида ёйилиб ва таҳдид этиб, давлат борлиқларига барҳам бериб, амалда тупроқларини ҳам ўзига қарам қилди.

Совет Иттифоқининг идора кучлари, Туркистоннинг дунё сиёсатидаги ва стратегик аҳамиятини халқлардан яширмоқдалар. Биз бу ҳолни хусусан қуйидаги соҳаларда кўряпмиз.

ТУРКИСТОН ОСИЁ ВА ОВРУПО ОРАСИДА БОҒЛАНИШ БУНЁД ЭТГАН КЎПРИКДИР

Туркистон, Татар-Бошқирдистон, Сибирия, Мўғулистон, Хитой (Хитой ҳокимиятидаги Шарқий Туркистон билан), Ҳиндистон, Покистон, Эрон ва Кавказия билан муштарак чегаралари бўлган жуғрофий бир макондир. Туркистонга қўшни бўлган бу ўлкаларнинг катталиги 33 миллион квадрат километрга тўғри келади. Бу ўлкалар Туркистоннинг 4 миллион квадрат километрлик юз ўлчови билан биргаликда жуда катта жуғрофий минтақа эканлиги шак-шубҳасиздир. Туркистон ва унга қўшни бўлган ўлкалар маданий, иқтисодий ва диний нуқтаи назардан бир-бирлари билан мустаҳкам боғлиқдирлар. Туркистондан Оврупога ва Ўрта Шарқ ўлкаларига қулай ва қисқа йўллардан боришбоғланиш мумкин. Масалан, Москва Туркистон чегарасидан ҳаво йўли ила 1000 км, Краков — Украина 770 км, Ростов—Дон 711 км, Арзрум — Туркия 1010 км, Бағдод — Ироқ 1210 км, Теҳрон — Эрон 640 км, Кобул — Афғонистон 290 км узоқликдадир. Рақамлардан ҳам англашиладики, Туркистоннинг Оврупо, Ўрта Шарқ ва Ич Осиё билан боғланиш имконлари жуда қулайдир. Бундай бир геополитик минтақа узра жойлашган Туркистон Совет Иттифоқига ҳар турли ташаббуслар имконини бермоқда.

ТУРКИСТОН СОВЕТ ИТТИФОҚИНИНГ БЕБАҲО ҲАРБИЙ ИСТЕҲКОМИДИР

Совет Иттифоқи Туркистонда қўшни ўлкаларга қарши икки ҳарбий округига эга. Туркистондаги (Ўзбекистон, Тожикистон, Туркманистон Совет Жумҳуриятлари орқали Ўрта Шарқ, Ҳиндистон ва Покистон давлатлари ва Ўрта Осиёдаги (Қозоғистон, Қирғизтон Совет Жумҳуриятлари орқали Хитой ва Мўғулистон давлатлари контрол қилиб бориладн, керак бўлганда ижро этиладиган ҳарбий операциялар шу икки ҳарбий округ томонидан планлаштирилади ва амалга оширилади. Ҳар икки ҳарбий округ ҳам энг замонавий қуроллар билан таъминланган бўлиб, совет ҳарбий идораси томонидан ҳам ҳамлакорлик кучи жуда юксак баҳоланмоқда. Бу икки аскарий қўмондонлик айни замонда Шарқда кўтарилиши мумкин бўлган масалаларга қарши совет аскарий идорасининг стратегик ва тактик жиҳатдан илк планлаштириш марказлари бўлиб қабул қилинмоқда. Туркистон, Ўрта Шарқ, Ич Осиё, Оврупога қарши совет планлари ва амалга оширадиган тадбирлари жиҳатидан ҳам етакчи куч сифатида саналмоқда. Бутун дунё жамоатчилиги, 1979 йил декабрь ойидан буён Совет Иттифоқининг Афғонистонга қилган урушининг Туркистондаги ҳарбий округ томонидан планлаштирилганини яхши билиб олди. Туркистон геополитик ва табиий жўғрофияси ҳолатига кўра (жуда кенг ва ранг-баранг бир майдон эканлиги: саҳролар, водийлар, жарлар, тоғлар) атом бомбаси, ракеталар, учоқларнинг эҳтиёт қисмлари каби совет уруш воситалари ва Совет Армиясининг едириб-ичирилиши учун керакли бўлган маҳсулотларни сақлай олувчи асосий омбор бўлиб диққатни тортмоқдалар. Совет Иттифоқи ракеталарини ўт олдирувчи ва ҳаракатга солувчи майдон ҳам Туркистоннинг Бойқўнғир шаҳрида жойлашгандир.

Совет Иттифоқи керак ҳолларда эҳтиёжи бўлган уруш материалларини Туркистонда созлаб (ўнглаб) олиш имконига ҳам эгадир. Сталин 1943 йилда сўзлаган бир нутқида ўз фикрини изоҳлаб: «Ўрта Осиё Совет Жумҳуриятлари ва Қозоғистон (яъни Туркистон) Қизил Армиянинг энг муҳим қурол омбори бўлганини» маълум қилган эди. Биз, бошқа совет нашридан ҳам 1942 йилда Совет Иттифоқининг бутун тупроқларида фойдаланилган ҳарбий материал II жаҳон урушидан олдин Туркистонда тайёр қилиб қўйилганлигини ўргандик. Бундан ҳам, Совет Иттитоқи керакли ҳолларда Совет Армиясининг эҳтиёжи бўлган бутун ҳарбий материални Туркистонда созлаб олиш имконига эга, деган маъно чиқмоқдадир. Туркистондаги совет қуролли кучларининг Ўрта Шарқдаги бутун ўлкалардан кучли эканлиги очиқ-равшандир.

ТУРКИСТОН СОВЕТ ИТТИФОҚИНИНГ ХОМ АШЁ БАЗАСИДИР

Афкор оламга маълумки, туркистон советларнинг энг қимматли хом ашё базасидир, буни советларнинг ўзи ҳам бир неча бора эътироф этганлар. Совет индустриясининг хом моддага бўлган эҳтиёжини қоплашда бу ўлка ҳал қилувчи роль ўйнамоқда. Бу ҳақда «Бу кунги Туркистоннинг сиёсий ва социал манзаралари» номли мақоламизнинг бир бобида баҳс юритгандик. У ердаги гапларга қўшимча қилиб шуни айтиш мумкинки, Туркистонда яна ниҳоятда бой запасга эга бўлган уран, олтин, кумуш ва платина конлари мавжуддир. Бир совет газетасида Туркистоннинг бой қазилма бойликларига мисол қилиб шундай маълумот берилган: «Қозоғистон Совет Жумҳуриятида ҳар йили 120—130 миллион тоннага яқин темир, 100 миллион тонна нефть ва 35 миллион тонна пўлат олинади».

Туркистоннинг ер ости манбалари нормал бир шаклда Совет Иттифоқининг бутун эҳтиёжларини қоплайди.

Туркистоннинг зироат бойликлари ҳам кенг бир суратда маълум бўлмоқда. Совет Иттифоқидаги бутун пахта ҳосилининг 95 фоизи, мева маҳсулотларининг 60 фоизи, каноп ҳосилининг 100 фоизи, пилланинг 75 фоизи, гуручнинг 65 фоизи, каучукнинг 100 фоизи, қоракўлнинг 100 фоизи Туркистонда тайёрланмоқда. Туркистон айни замонда Совет Иттифоқининг учинчи катта ҳубубот ётоғидир. Туркистоннинг игқтисодий бойликлари Совет Иттифоқига дунёнинг иқтисодий сиёсатида бир супер куч бўлиб ўз сўзига эга бўлиш имконини беради. Туркистоннинг иқтисодий бойликлари бўлмасайди, Совет Иттифоқининг эришган муваффақиятларига эришуви тўғрисида гап ҳам бўлолмасди.

ТУРКИСТОН ШАРҚДА КОММУНИЗМНИНГ ТАЪСИР МАРКАЗИДИР

Туркистон коммунизмнинг Шарқдаги энг илғор қуролли кучи бўлиб майдонга чиқиши керак, деган тушунчаси, совет идорасининг қуйидаги ғоялари, коммунизмнинг Шарқда ёйилиши борасида Туркистоннинг ўйнаган ролини тўла-тўкис намоён этмоқда:

«Туркистон Шарқда ғояларимизнинг таъсир марказидир»;

«Туркистон коммунистик инқилоб микробини шарқдаги ёювчиси бўлиши керак»;

«Туркистон тарихда Осиёнинг Оврупога очилган эшиги ролини ўйнаган. Ҳозир эса Оврупо учун (Русия учун деб тушунаверинг) Осиёга очилган эшик ролини ўйнаши керак».

«Шарқ халқлари келажакда социализм ва комунизмдан қочиб қутулолмайдилар».

Совет Иттифоқининг Шарқ сиёсатида Туркистон қандай масалаларда керак бўлиши ва янада аниқроғи Шарқда коммунизмнинг ёйилишига хизмат қилиши зарурлиги мавзуида совет идорасининг бундан бошқа яна бир қанча кўрсатмалари бордир.

Кенг жамоатчиликка маълумки, советлар коммунизмни Шарқда (айниқса, Ўрта Шарқда) тарқатиш учун олис масофаларга қўл узатганлар. Бу ерда мисол тариқасида совет ибораси бўлган «Тошкент руҳи»нинг туғилишини кўрсатиб ўтиш ўринли бўлар эди. Осиё, Африка ва Жанубий Америка ўлкалари учун 50-йиллари Туркистонда ташкил қилинган халқаро конференция ва симпозиумларда Туркистоннинг оз ривожланган мамлакатлар учун «Совет системасининг мўъжиза модели» сифатида тақдим этилганини ва кам ривожланаётган мамлакатларда кўпгина тарафдор ва симпатия қозонилганини эслайлик. Аслида Совет Русияси ҳокимияти остида эзилиб ётган Туркистон гўё ривожланган машъал жумҳурият сифатида кўрсатилиб, у орқали советлар тарафидан Ислом ўлкаларида қанчадан-қанча тарғибот олиб борилганини унутиб бўлмайди.

Совет Русияси Афғонистонни ишғол этгандан кейин, коммунизм аввал Русиядан Туркистонга киритилганлиги ва қурол кучи билан ўрнатилганлиги ойдинлашиб қолди. Коммунизм бу сафар айни ўша методлар билан Афғонистонда иш олиб бормоқда. Бу орада 20000 дан ортиқ туркистонлининг Ўрта Шарқ ўлкаларида совет мутахассислари сифатида иш кўрганлиги ва советларнинг обрўсини орттириш мақсади билан қўлланганлиги ҳам қайд этишга арзигулик бир хусусдир.

Совет рус империализмининг миллий мустақиллик масалаларидаги афсоналари ва буларнинг Шарқдаги таъсирлари дунё аҳлига маълумдир.

Руслар томонидан икки марта забт этилган Туркистон (биринчиси чоризм даврида, иккинчиси Совет Русияси замонида) мустамлака сифатида миллий борлиғини давом эттиришга, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва ҳурриятларидан баҳраманд бўлишга ҳақли эмасдир. Туркистон Москванинг жуда кескин ва қаттиқ контроли остида қолган. Совет Иттифоқи Туркистонни босиб ушлаб туриш учун қўлидан келган ҳар нарсани қилган. Шунга қарамай, Туркистон ҳақли равишда мустақиллик истагидан ҳеч қачон воз кечмаган. Биз бу ҳақиқатни 1918—1934 йиллар орасида (1923 йилгача жуда кенг миқёсларда), олиб борилган миллий-озодлик урушларидан, совет маданияти остида яшаётган туркистонлиларнинг миллий маданиятлари, урф ва одатларини сақлаб қолиш учун олиб борган курашларидан, ислом динининг коммунизмга қарши олиб бораётган кураши таъсирларидан ва ниҳоят, туркистонлиларнинг II жаҳон уруши пайтидаги курашларидан тушуниб олишимиз мумкин. Бу кун Афғонистонда сиғинди бўлиб яшаётган минг-минглаган туркистонлиларнинг (ўзбек, туркман ва тожик) совет ёйилмачилигига (совет аскарлари ва ғояларининг Афғонистонга зўравонлик билан киритилиши ва у ерларда ўрнашиб қолиб кетишга интилиши назарда тутилмоқда) қарши афғон муҳожирлари билан бирга энг олдинги сафларда уришганлари ҳар бир киши билиши лозим бўлган ҳақиқатдир. Айни чоқда, Совет Армиясининг Афғонистонга киритилиши асносида совет сафларидаги туркистонли аскарларнинг Афғонистонга қарши жанг қилишга рози бўлмаганлари ҳам аён бўлди. Советлар шу сабабли мусулмон ва турк бўлган бу совет ватандошларини жабҳадан қайтармоққа мажбур бўлгандилар. Мана шуларнинг ҳаммасидан, коммунизм туркистонлилардан содиқ совет ватандошларни бунёдга келтириш имконига эга бўлолмаган, деган ҳақиқат келиб чиқади.

Туркистонда мустақиллик курашининг бошланиши дунё сиёсати ва хусусан, Ўрта Шарқ сиёсатида ғарбли кучларга ва шарқдаги мусулмон ўлкаларга қимматли бир стратегик позиция олиб берди. Туркистоннинг миллий мустақилликка қовушишини талаб қилувчи асосий иш шундан иборатки, энг олдин Туркистонда миллий шуурнинг катта куч касб этишига эришиш керак. Фақат шундан кейингина Туркистон муаммоларини ҳал этиш мавзуи билан шуғулланиш мумкин бўлади. Ғарбли кучлар ва ислом ўлкалари Туркистон миллий мустақиллигини таъмин этиш йўлида муштарак дўстлар бўлиб биргаликда курашмоқлари лозим. Мустақил Туркистон давлатининг қурилиши — Русия ва Хитойнинг бир-биридан ажралишини, Ўрта Шарқда совет таъсирининг тугатилишини, шундагина Ўрта Шарқ ўлкаларининг бехавотир яшашлари мумкинлигини англаб етмоқ керак. Фақат шундагина Туркистон Шарқда, ислом оламига ва ҳур дунёга очилади ва ҳур дунё ҳам Туркистон экономикасига боғлана олади. Фақат шундагина Туркистоннинг миллий борлиғи таъмин этилади.

ТУРКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИНИ ТАЛАБ ЭТИШ асло Совет Иттифоқининг ички ишларига аралашиш деб баҳоланмаслиги керак. Совет Конституцияси шаклан бўлса-да, Совет Жумҳуриятларига ҳоҳлаганлари тақдирда СССРдан чиқиш ҳуқуқини берган. Байналмилал принциплар ўрин олган декларацияларда, масалан, Бирлашган Миллатларнинг 14 декабрь 1960 йилда эълон қилинган «Мустамлакачилик ва миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқлари» номли декларация ва 19 декабрь 1968 йили қабул этилган «Миллатлараро пакт», «Маданий ҳуқуқлар» билан боғлиқ декларацияда «Туркистоннинг миллий борлиғини ҳимоя қилиш ҳуқуқи ва инсон ҳуқуқлари» рад этилмагандир. Дунё тарихида биринчи марта 1959 йилда АҚШ конгресси қабул қилган «Асир Миллатлар Ҳафтаси» қонунида Туркистон ҳам асир миллатлар орасида саналгандир. Бу қонун мустақиллик талабларини ўртага қўйиш учун бебаҳо бир маънавий манба бўла олади. 1965 йил май ойида Саудия Арабистонининг Макка шаҳрида ўтган «Дунё мусулмонлари бирлиги» халқаро йиғилишида Туркистон билан алоқадор бўлган қарорлар қабул қилинган.

Бирлашган Миллатлар Бош Ассамблеяси йиғилишларида «колониализм»га оид олиб борилган муҳокамаларда Туркистонда рус колониализмига барҳам бериш ва бу ўлканинг миллий мустақилликка қовуштирилиши мавзуларида байналмилал чиқиш фурсатлари бўлди. Юксак тараққий этган миллатлардан инглиз тамсилчиси 26 ноябрь 1962 йилда бўлган Бош Ассамблея йиғилишида сўзга чиқиб, жумладан қуйидаги очиқ гапларни ўртага қўйди:

«Айни тарихларда мустақил Марказий Осиё давлатларининг ўз маданиятлари билан бирга руслар томонидан мустамлака қилинганлиги ҳаммага маълум. Сўнгра Қозоқ давлати 1854 йилда рус бўйинтуруғига кирди. 1876 йилда Туркистондаги уч ўзбек давлатининг ишғоли тугалланди. 1880 йилда бутун Туркманистон Русия ҳокимияти остига кирди. Ўртача ҳисоб билан айтганда бир аср кейин, 1957 йилда Гана, 1960 йилда Нигерия мустақилликка қовушдилар. Ўрта Осиё тупроқлари (Туркистон)нинг мустақилликка қовушадиган пайти қачон бўлади?»

Сўралиши керак бўлган асил сўроқ шудир. Совет ҳукумати бу саволга бу кунгача жавоб бермади. Лекин Бирлашган Миллатларга аъзо ҳеч бир ўлка Совет Иттифоқидан, бу саволга қачон жавоб бўлади, деб сўрагани йўқ. Шу сабабли савол ҳамон жавобсизлигича турипти. Дунё афкори умумияси «Совет Ўрта Осиёси» («Туркистон») қачон мустақиллигига қовушади, саволини беришга, Москвадан бу борада бир жавоб олишга, бериладиган жавобни муҳокама қилишга ва бу йўлда Туркистоннинг мустақиллиги учун тайинли бир кунни белгилашга ҳақлидир.

Боймирза ҲАЙИТ

Туркия туркчасидан ўзбек туркчасига Миразиз АЪЗАМ ўғирлаштириб, нашрга тайёрлади.

УСТА ҚОДИР ЯСАР ҚЎНҒИРОҚ

БУХОРОЙИ ШАРИФЛИК кексаларнинг гувоҳлик беришича, шаҳримизда 1920 йилги Фрунзе босқинидан олдин юздан ортиқ рехтагар усталар ва олтмишдан зиёд рехтагарлик дўконлари бўлган. Бу дўконлардан офтоба, дастшўй, патнис, мис қозон, сурмадон, ўсмадон, қанддон, қубба ва бошқа уй-рўзғор учун керакли буюмларни, шунингдек, аёллар тақинчоқларини бемалол харид қилиш мумкин эди. Қўнғироқни юзлаб хиллари бўлган. Уни Бухорода занғўла деб атаганлар. Туя, эчки бўйнига осадиган, туя оёғига, бешик қуббасига боғланадиган, созандаларга мўлжаллаб ясалган қўнғироқлар қилинган. Бу қўнғироқларнинг гули, шакли, улардан тараладиган овоз жарангининг ёйилиш масофаси — ҳамма-ҳаммаси усталар томонидан ҳисобга олиниб, ғоят пухта ва аниқ ишланган. Чунки Бухоройи шарифлик усталар пайғамбар алайҳиссаломнинг: «Бирор ишни пухта ва чиройли қилган одамни Тангри дўст тутади» ҳадисларига амал қилганлар. Тоси чиҳил калит (зос — сув ичиш учун мўлжаллаб бириндан коса шаклида ясалган), яъни қирқ калити бор тосда дарж қилинган оятлар, унга осилган калитларнинг нафислиги худди афсоналардаги мўъжизани эслатади. Дарҳақиқат, тоси чиҳил калитларда кўҳна Шарқнинг, аниқроғи, Бухоройи шарифнинг бийик санъати намоёндир.

Рехтагар бўлмаганда мисгарлар, темирчиларнинг иши юришмайди, чунки офтобанинг нули, қопқоғи, дастаси, қумғон ва бошқа уй-рўзғор учун ишлатиладиган буюмларнинг нозик томонларини рехтагарлар бажарган. Уста рехтагарларнинг кўпчилиги мисгарлик, кандакорлик, темирчилик санъатларидан ҳам воқиф эдилар.

Хўш, ҳозир Бухоройи шарифда уста рехтагарлар борми? Мисгар темирчилар ва бошқа ҳунармандлар кимдан кўмак олиш мумкин? Мис офтоба, дастшўй, мис қозонлар анқонинг уруғи бўлди-ку! Наҳотки, Бухоройи шарифда 100 кг гуруҳдан тўй-маъракаларда ош софи номли палов пишириш учун, шунингдек, худойиларда ҳалиса, яъни, ҳалим тайёрлаш учун мўлжаллаб ясалган мис қозонларни таъмирловчи ё янги қозон ясовчилар топилмаса?..

Худога шукур бор экан. Бу устанинг исми шарифи Қодиржон рехтагар. Қодиржон ака рехтагарлик, мисгарлик касбини Бухоройи шарифлик машҳур уста Қулижон ва ўз падари бузруквори Ғуломжон Иноят ўғлидан ўрганган. Қулижон рехтагарга отаси Абдуҳаким устодлик қилган. Абдуҳакимни бухороликлар Сўфи Абдуҳаким рехтагар деб атаганлар. Сўфи Абдуҳакимнинг қувваи ҳофизаси ғоят кучли бўлиб, ҳазрати мавлоно Жалолиддин Румийнинг «Маснавийи маънавий»ларининг бир неча дафтарини ёддан билган. «Сўфи Абдуҳакимни асли хат-саводлари бўлмаган, — деди суҳбатда Мир Араб мадрасасининг мударриси ҳожи Абдуғофир Бухорий, — Сўфи Абдуҳаким ҳақларида у кишининг невараларн, устозим Хожа Зайниддин гузаридаги раҳматлик Сулаймонхўжадан эшитганман. Сулаймонхўжанинг айтишларича, Бухоройи шарифнинг кўплаб масжидларида инқилобгача ҳар душанба ва пайшанба кунлари маснавийхонлик бўлган. Бундай маснавийхонлар маблағ билан таъминланган. Маснавийни ёшу қарига тарбиявий аҳамияти ғоят улкандир. Мана шундай давраларда Сўфи Абдуҳаким маснавийни ёддаб олганлар.

Сўнгги маснавийхонлар муфти Сайиднуҳхўжа, ҳожи Мардонқул эдилар. Ҳожи Мардонқул Бухоройи шарифда Ҳожи Марҳабо, Ҳожи Маснавий номлари билан машҳур эдилар».

Дарвоқе, улуғ немис философлари, алломалари Гёте, Ҳегел, Фридрих Рюккерт Мавлоно Румийни ўзларининг устозлари деб билиб, ўз ижодларида маснавий катта таъсирини қайта-қайта уқтирганлари бежиз эмас. Шу сабаб Румийнинг маснавийларини «қуръони форсий», яъни форс тилида битилган Қуръон деб эъзозлаганлар. Гёте ўзининг «Жалолиддин Румий сўзи» номли шеърида ёзади:

Тўхтамаки, дунё ўтар мисли туш,
Юрсанг манзил тақдирингда ёзилмиш.
На қиш, на ёз фармонингда бўлади,
Не гуллади, билки охир сўлади...

Сўфи Абдуҳаким ихтирочи ҳам бўлган. Зеро, ҳунарманд юзлаб тадқиқотлар олиб борганидан сўнг устод даражасига етган. У невараси Сулаймонхўжага ясаб берган зам-

Ҳунардан унар

барак Бухоро вилоят музейида сақланмоқда. Айтишларича. Амир Музаффар Сўфи Абдуҳакимни ҳалоллиги, ҳунармандлиги, топқирлиги учун ҳурмат қиларкан.

ТЕМИРЧИ УСТА АМИН бобонинг айтишича, темирчи, мисгар, хулагар (яъни рехтагар), заргар, хуллас 72 касбу корнинг пири Довуд алайҳиссалом бўлганлар. Уста Амин бобо ривоят этишича, Довуд алайҳиссалом подшоҳ бўлиб бир кун кўчадаги бир кампирдан сўрабдилар: «Довуд қанақа одам? Яхшими ё ёмон?» Кампир: «Довуд яхшиликка яхши-ю, лекин у фуқаролар ҳақини емоқда. Чунки унинг касби йўқ», — деб жавоб берибди. Аслида бу кампир фаришта экан. Шу кундан эътиборан Довуд алайҳиссалом темирчилик касбини ўрганиб, ўз касблари орқали ҳалол ризқ топа бошлаптилар.

1920 йилги Фрунзе босқинидан кейин қўли гул усталарнинг аҳволи оғирлашди. Халқ миллий санъати истиқболини ўйлайдиган, қадрлайдиган одам қолмади. Халқ усталари меҳнатсиз даромад топмоқдалар, деб қатағон қилинди. Ҳамма артель, фабрик-зовудларга жалб қилинди. Во дариғ! Бу жоҳил тузум касофатидан совунпазлик, шиша ишлаб чиқарадиган, қоғоз тайёрлайдиган усталар ҳам йўқотилди. Натижада бугун бир парча қоғоз, совун, шишага зор бўлиб қолдик. Эрамиздан олдин бунёд этилган Пайкентда (Пайкент Бухоронинг Қоракўл туманида жойлашган. Наршахийнинг айтишича, бу шаҳар Бухородан қадимийроқдир.) шиша тайёрлаш санъати жуда ривож топган. Ҳозир ҳам у вайронада шиша бўлаклари сочилиб ётипти...

Шундай ваҳшиёна муносабатларга қарамай, Уста Қодир бу касбни ипдан игнасигача бутун сир-асрорлари билан ўрганди ва таъбир жоиз бўлса, бекитиқча, яъни, ҳукуматдан яшириб халқ хизматини қилди. У ҳамиша Оллоҳ таолога таваккал этарди.

— Ниҳоят, ёруғ кунларга ҳам етиб келдик. Икки йилдирки, мен ота-боболарим касбини очиқ давом эттиряпман. «Қоч, ҳо-қоч! Яшир, ҳо, яширлар!» тугади. Наҳот ота-боболар ишини давом эттириш, ҳунарни асраш, уни ёйиш жиноят бўлса?! Илоҳи ўтган кунлар қайта келмасин. Худога шукур, шогирдим Муроджон Маъмуров билан Заргарон тоқи остидаги дўконни маҳсулот билан тўлдириб турибмиз. Фарғона, Андижон, Тошкент, шунингдек, бошқа жумҳуриятлардан бизга буюртма бермоққа келяптилар. Қўлимиздан келганча халқимиз эҳтиёжини қондиришга ҳаракат қиляпмиз. Мана бу қадимий қолипларни кўринг; нақадар юксак маданият, нозик дид, ноёб истеъдод, улкан ақл, бетакрор санъат соҳиби бўлган боболаримиз. Лекин, афсуски, бундай қолипларнинг кўпини вақтида ҳукумат юборган молия ходимлари олиб йўқотди, — деди Уста Қодир рехтагар куюниб.

Уста асарларини Ҳазрати Баҳовуддин Нақшбанд, Масжиди Калон жомеъ масжидлари дарвозаларида кўриш мумкин. Уста Ҳазрати Имом Абу Ҳафс Кабири Бухорий масжидлари гумбазига қубба ясаб берди. Лекин бу қуббадаги ярим ой (ҳилол) шакли раҳбарлардан бирига ёқмабди. Ярим ой олиб ташланди. Афсуски, бу воқеа жумҳуриятимизда мустақиллик эълон қилингандан кейин, демократия ғалаба қилмоқда, дину диёнат ривож топмоқда деб кўкрагимизга ураётган шу кунларда содир бўлди. Ҳалиги маҳаллий раҳбарнинг номини ёзмоққа масжид маъмурлари рози бўлмади. Лекин унинг номини Оллоҳ таолодан сир тутиб бўлармиди?! Дарвоқе, худодан қўрқмагандан қўрқ, деганлари шу-да! Ё ҳали ҳам Бухоройи шарифда собиқ СССРнинг қайта тикланишига, даҳрийликни яна равнақ топишига умид этувчи раҳбарлар йўқ дейсизми?! Улар ҳамон Ленин ҳайкалини бекорга сақлаб ўтирибдими?! Шу боис ҳам улар халқ назаридан қолмоқда. Шунинг ўзи энг катта жазодир. Қодир рехтагар Бухоройи шариф, умуман, жумҳуриятимиздаги ҳунар-техника билим юртларида халқ ҳунармандчилигидан дарс ўтилмаётганидан афсусланиб гапирди. Ахир фарзандларимизнинг умри беҳуда ўтмоқда. Халқ амалий санъатининг кўплаб хиллари эса батамом йўқолиш арафасида турибди.

Уста қўрада кун бўйи босқон босиб, олов ёқиб, чилкўрада бўта ясайди, қум, елим ишлатади... Чидаганга чиқарган бу касбни. Уста Қодирга 1960 йил устодлари, пирлари оқ фотиҳа бериб, унинг белини боғлаган эдилар. Шунда Тагбандбофон гузарида (бу гузар Минораи Калоннинг шимолида жойлашган) байрам бўлганди. Раҳматли Қори Абдураҳим хатми Қуръон маросимида қироат қилгандилар. Уста Тагбандбофон гузарида туғилиб ўсган, ҳозир ҳам шу гузарда яшайди. Ҳар кун ушбу масжидида беш вақт намоз ўқиб, ота-боболар ва устозлар руҳини шод қилмоқда.

Тоқи Заргароннинг тагида
Рехтагар бор — Уста Қодиржон.
Бухорони уйғотмоқ бўлиб
У қўнғироқ ясайди ҳамон.
Тоқ ҳам асли улуғ қўнғироқ,
Тинмагай ҳеч унинг жаранги.
Қулоқлар кар, кўзлар-чи — сўқир,
Сомон бўлди Устанинг ранги.
Ё кўпайиб қолиптимикан
Бухорода шайтони лаин?!
Одамларми булар, қаронғи,
Кўзи — қорин, қулоғи — қорин.
Уста Қодир ясар қўнғироқ,
Бухорони уйғотмоқ фикри.
Уста Қодир ясар қўнғироқ,
Дилида-чи, Оллоҳнинг зикри.

Садриддин САЛИМ БУХОРИЙ

УМРБОҚИЙ ТАСВИРЛАР

МУСАВВИР МИР САЙИД АЛИ ИЖОДИДАН ЛАВҲА

АДАБИЁТ МУХЛИСЛАРИГА «Жудойи» тахаллуси билан машҳур ҳамда мусаввирликни отамерос қилиб олган Мир Сайид Али ижоди XVI аср Ўрта Шарқ қўлёзма миниатюраси санъатида алоҳида ўринга эга. Афсуски, ишланган асарларнинг аксарияти чет эллардаги музейларда ва қатор шахсий тўпламларда сақланмоқда. Шунинг учун ҳам Мир Сайид Алининг ижоди санъатшунослик фанида қисман ўрганилган. Мусаввир ижодининг гуллаган даври Табриз мактаби билан чамбарчас боғлиқ. Табриз мактабида XVI асрга келиб Султон Муҳаммад, Мирза Али, Оға Мирак каби йирик миниатюрачилар таҳсил олишган. Айниқса, ҳиротлик машҳур рассом Камолиддин Беҳзоднинг Табризга кўчиб келиши катта воқеа бўлган. Шу боис миниатюра санъатида кўп ўзгаришлар юзага келганки, буларни асарлардаги бўёқларнинг таъсирчанлигида, кишилар тасвирларини схематик жойлаштирилишида, сюжетларни композицион қурилмаларида ҳам кузатиш мумкин. Замоннинг руҳини ўзида мужассамлаштирган бундай миниатюралар асосан дунёвий характердаги асарларга — трактатларга, шеърий тўпламларга, тарихий воқеаномаларга ишланиб, сарой санъати ҳисобланган.

Мир Сайиднинг отаси Мир Мусаввир ҳам замоннинг кўзга кўринган мусаввирларидан бўлган. Мир Мусаввирнинг авлоди эса ироқлик бўлиб, ота-бола у ердан Тирмизга келишган. Кейинчалик эса турмуш ташвишлари ва устоз Беҳзоднинг Ҳиротдан Табризга кўчиб келганини эшитган Мир Мусаввир ўзининг истеъдодли ўғли билан бу ерга кўчиб келади ва ерлик шоҳ Туҳмасбнинг сарой кутубхонасида ижодини давом эттирган.

Туҳмасбнинг Эронда ҳукмронлик қилган йиллари (1524—1576 й.) нафақат Табриз балки Осиёнинг қатор мамлакатлари тарихида ҳам алоҳида давр бўлган. У санъат аҳли учун алоҳида ғамхўрлик қилган. Масалан, унинг саройидаги қўлёзмалар фондида олдинги даврларга қараганда анча кўп қўлёзмалар кўчирилиб, уларга миниатюралар ишланган. Булар қаторига Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сини (1524 й.), Али Яздийнинг «Зафарнома»сини (1525 й.) киритиш мумкин. Улардаги миниатюралар ҳозирги кунда ҳам ўзининг бадиий хусусиятларини йўқотмаган.

ТАДҚИҚОТЧИЛАРНИНГ ёзишларича, Мир Сайид Алининг кўплаб асарлари Вена, Лондон музейларида сақланмоқда. Шулардан фақат бештаси ҳозирча фондда маълум ва машҳур бўлиб, манбаларда репродукция тариқасида келтирилган. Уларнинг тўрттасида эса мусаввирнинг шахсий дастхати бўлиб, анъанавий услубда «кори» ёки «амали» Мир Сайид Али деб ёзиб қолдирилган. Бу ишларнинг орасидаги энг машҳур миниатюра Низомийнинг «Хамса»сига ишланган «Мажнун Лайлининг чодири олдида» асаридир (1539—1543 й. Британия музейи, Лондон). Бу ишни яратишга мусаввирнинг қачон киришганлиги номаълум. Лекин XVI асрнинг 30-йилларига келиб, у Табризнинг кўзга кўринган рассомлари қаторидан ўрин олиб, шахсан шоҳ учун тайёрланаётган асарга миниатюра ишлашга таклиф этилган. Юқоридаги «Хамса» ҳам шоҳ Туҳмасб учун ишланаётган нодир асарлардан бўлиб, миниатюрада Мир Сайид Али Низомийнинг машҳур «Лайли ва Мажнун» достони асосидаги лавҳани тасвирлаган. Сюжетнинг асосий кўриниши миниатюранинг пастки бўлагида тасвирланиб, ўн бир киши иштирокида берилган. Мажнун бир қулни етаклаб келаётган кампирга ёлвориб, унинг ўрнига ўзини занжирбанд этишни, шу аснода Лайлининг чодирига етаклаб боришни илтижо қилади. Кампир ҳам унинг талабини бажо келтириб, Лайлининг чодири олдига етаклаб келади. Атрофдагилар озиб-тўзиб кетган, ярим яланғоч Мажнунга таажжубланиб қарамоқда. Ҳатто бир чеккада ўйнаётган ва ҳар хил ҳолатларда тасвирланган болакайлар ҳам Мажнунга тош отмоқда. Бир четда тасвирланган оқ ит ҳам девонага хуруж қилмоқда. Қимматбаҳо гиламлар билан ўралган чодирда ўтирган Лайли севгилисини ночор қиёфасидан танимай, уларга одоб юзасидан ўнг қўлини кўтариб илтифот кўрсатмоқда. Бўлаётган воқеани зимдан кузатаётган Лайлининг дугоналари — улар ҳаво ранг, яшил, пушти кийимларда, айниқса, чапдаги қизил кийимли, кўзачасини ариқдаги сувга тўлдираётган хизматкорнинг таажжуби чексиз. Миниатюрада мусаввир достоннинг ғоявий мазмунидан бироз чекинганлиги кўзга ташланади. Достонда севишганларнинг ҳижрон изтироблари драматик тарзда, қаҳрамонларнинг ҳис-ҳаяжонга тўла қиёфалари орқали кўрсатилса яхши бўларди. Лекин миниатюрада эса бу ҳол бирмунча эркин, поэтик тарзда ўз ифодасини топган. Тасвирдаги Мажнун образини томошабин бир қарашдаёқ илғайди, чунки у Шарқ мусаввирлари орасида тузилган иконграфик ҳолда: бош кийимсиз, озғин, қўлларини қовуштирган, бошини сал эгиб, эркин ҳолатда турибди. «Хамса»да эса у Лайлининг жамолини кўрибоқ, қўлидаги занжирларни узиб, девоналарча даштга қочиб кетади...

Юқоридаги манзара нафақат Табриз балки Шарқнинг бошқа миниатюра мактабларида ҳам жуда машҳур бўлиб, мусаввирларнинг энг севимли мавзуларидан ҳисобланган.

Мир Сайид Али нафақат сюжетли композицияларнинг устаси, балки ўз даврининг ажойиб портретчи-рассоми ҳам бўлган. Унинг бу жанрдаги ишларидан фақат отасининг портрети (Париж, Лувр музейлари) бизгача етиб келган. Репродукцияларда эса бу асарнинг нусхаси жуда кам берилган. Миниатюрада Мир Мусаввир думалоқ шаклдаги ойнак таққан ҳолда, чўкка тушиб, бошини сал олдинга эгиб, диққат билан қўлидаги хатни ўқимоқда. Қариянинг образи контур чизиқ билан алоҳида ажратилиб, эгнида узун тилла ранг гуллар солинган, кўкиш матодан тикилган кийим, бошида эса оқ рангли салла. Асарнинг пастки томонида эса муаллиф дастхати қолдирилган. Бу портрет алоҳида ишланганми ёки бирор-бир сюжетли композициядан фрагмент (лавҳа) тариқасида олинганми — номаълум. Қариянинг образи очиқ табиатда тасвирланиб, унинг атрофига ўтяпроқлардан бўлак ҳеч нарса тасвирланмаган. Портретдаги қаҳрамоннинг устки кийимларидан, образнинг ҳолатидан бу миниатюра Табриз мактабида ишланганлиги яққол кўриниб туради.

Юқорида келтирилган асарлар Мир Сайид Алининг Табриздаги ижодининг айрим муҳим маҳсулларидир. Лекин мусаввирнинг замондошлари маълумотларига қараганда, у 1594 йили Кобул орқали Ҳиндистонга кўчиб кетишга мажбур бўлган. Бунинг асосий сабабларидан бири, шоҳ Туҳмасб ўз ҳукмронлигининг сўнгги йилларига келиб, рассомликка бўлган қизиқиши сўниб, саройдаги қўлёзма корхонасини ёптириб қўяди. Натижада эса кўпгина мусаввирлар ўзларига паноҳ излаб қўшни мамлакатларга кўчиб кетишга мажбур бўладилар. Мир Сайиднинг отаси билан айнан Ҳиндистонга кетиши сабаби қуйидагича бўлиши мумкин. Юқорида эсланган Ҳумоюн вақтинча Эрон шоҳининг саройида турган кезлари катта қизиқиш билан қўлёзма ишлаб чиқарадиган корхонага келиб турган. Бунда Ҳумоюн кўплаб мусаввирлар ва хаттотлар билан ҳамфикр бўлган. Шу боис ҳам у ота-болани Ҳиндистонга таклиф этгандир. Афсуски, Сайид Алининг Ҳумоюн саройида романтик кўринишидаги «Достони Амир Ҳамза» мазмуни асосида ишланган 1200 та миниатюралардан ташқари бошқа асарлари ҳозирча санъатшуносликда номаълум. Лекин бу катта ишни ҳам ниҳоясига етказиш мусаввирга насиб этмаган. Иш жараёнида элликдан зиёд рассомларга раҳбарлик қилган Мир Сайид Али 1570 йилга келиб, достоннинг 16 томидан фақат 4 томи устидаги ишларни ниҳоялаган. Шу йилнинг ўзидаёқ Маккага зиёрат қилиш имконияти туғилиб, ҳажга жўнаган. Зиёратдан сўнг у Ҳиндистонга қайтганми-йўқми бу борада манбаларда қайд этилмаган.

ХУЛОСА ҚИЛИБ, шуни айтиш мумкинки, Мир Сайид Алининг ижоди нафақат Табриз миниатюра мактаби балки Шарқнинг жуда кўп миниатюра мактаблари ривожига самарали таъсир кўрсатган. Устоз Беҳзод анъаналарини ўзида мужассамлаштирган унинг асарлари афсуски ҳали-ҳануз етарли даражада ўрганилмаган. Бу борада санъатшунослар ғайрат кўрсатишлари керак. Чунки, Мир Сайид Али ижоди ўзбек миниатюра санъати учун ҳам жуда қадрли.

Равшан ФАТХУЛЛАЕВ

СЕҲРЛИ ТОРЛАР

Ажойиб созанда Шуҳрат Йўлдошев санъатининг мухлисимиз. У кўп йиллардан буён ўзбек куйларини ғижжакда катта маҳорат билан ижро этиб келади. Шунингдек, созанда, Оврупонинг машҳур композиторлари асарларини ҳам меъёрига етказиб чала олади. Шуҳрат Йўлдошев ҳақидаги ҳужжатли фильмни ҳам мириқиб томоша қилади киши.

Ўзбек миллий мусиқаси ривожига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келаётган истеъдодли созанда, Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи мукофоти лауреати Шуҳрат Йўлдошев ҳақида газетада мақола беришингизни илтимос қиламиз.

Нурмурод ва Кенжа УМУРОВлар

Сирғали

Машҳур ғижжакчи Шуҳрат Йўлдошевни матбуот, радио, ойнаи жаҳон орқали яхши билсам-да, ўзи билан яқиндан таниш эмасдим. Яқинда Шуҳрат ака билан бир даврада учрашиб қолдик.

Даврадагилар у кишидан куй чалиб беришни илтимос қилишди. Бирин-кетин «Тановор», «Чўли ироқ», «Дилхирож», «Сегоҳ» куйлари янграб, даврадагиларни сел қила бошлади. Ўтирганларнинг ҳар бирига олам-олам завқ бағишлади. Буни уларнинг ҳайрат тўла кўзларидан, ҳар бир куй сўнггида беихтиёр қарсак чалиб юборганларидан билса бўлади. Айниқса, «Дилхирож» куйи чалинаётганда баъзилар чидаб туролмади, ўйинга тушиб кетишди. Шуҳрат ака эса ғижжакни берилиб чалар, гўё дунёни тамом унутгандай эди. Куй тугагач, шўх куйлардан ҳам чалиб беришни илтимос қилдик. Созанда ҳар хил қуш ва жониворларнинг сайраш ҳамда овозларини, эшикнинг ғичирлаши-ю, шамол, бўрон гувиллашларини чинакамига ўхшатиб чалди. Бу соз-муқаллидлик санъатини Шуҳрат ака яхши эгаллаб бораётгани кўриниб турибди.

— Бир куни, — дейди Шуҳрат ака, — Андижонга ижодий сафарга бордик. Эндигина концертни бошлаймиз деб турганимизда ёнимга бир киши келди. Унинг айтишича, ўғлини уйлантираётган экан. Тўйга айтилган карнайчи бетоб бўлиб қолибди. Тўйни эса карнайсиз ўтказиб бўлмайди. Ахир карнайсиз тўй тўйга ўхшайдими?! Бунинг устига ҳар хил гап-сўзлар бўлиши мумкин.

Хуллас, у менинг ғижжакда карнай овозини ўхшата олишимни кимдандир эшитган экан. Бу ерда ҳозир концерт беришимизни айтиб, ундан узр сўрадим. Лекин у ҳоли-жонимга қўймай илтимос қилди. Қарасам бўлмайди. Розилик бердим. Концертдан чиқиб тўйга жўнадик. Хуллас, ўша куни карнайчи ҳам бўлдик. Ҳаётимда бунга ўхшаш қизиқ воқеалар анчагина...

Ғижжакда хосият кўп. Айтишларича, буюк бобокалонимиз Ибн Сино беморларни ғижжак куйи билан даволаган экан. Ғижжак сози кўпгина шарқ халқларида мавжуд бўлиб, фақат номланиши ҳар хил. Бу созни Ўрта Осиё ва Қозоғистонда ғижжак, Озарбойжон, Эрон ва Туркияда камонча деб аташади. Скрипка ҳам аслида ғижжакка яқин ҳисобланади. Шу сабаб бўлса керак, ғижжакни «скрипканинг акаси» дейишади.

— Ҳозир мени бир нарса таажжубга солади, — дейди Шуҳрат ака куюниб. — Негадир баъзи созандаларимиз ғижжак ўрнига скрипкани чалишади. Бу ғарб санъатига кўр-кўрона тақлид қилишдан бошқа нарса эмас. Ахир ғижжакда истаган куйни маромига етказиб чалиш мумкин-ку! Бунинг устига, ўзини ҳурмат қилмаган бировни ҳурмат қилмайди деган гап бор. Бу ўринда скрипкани мутлақо камситмоқчи эмасман. Лекин ҳамма созни ўз ўрнида ишлатганимиз яхши. Шак-шубҳасиз, айтиш мумкинки, Шуҳрат ака ўз касбининг устаси. Унинг IX Жаҳон ёшлар фестивали ҳамда Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи мукофотлари соҳиби эканлиги бежиз эмас. У нафақат ўзбек куйларини, балки жаҳоннинг машҳур композиторлари Н. Паганини, Л. Бетховен, Ф. Шопен, И. Бах, Ж. Бизе, П. Чайковский басталаган ўндан ортиқ куйларни қойилмақом қилиб чала олади. Шу боис ҳам Шуҳрат ака жаҳондаги жуда кўп мамлакатларда ижодий сафарларда бўлганида у ердаги одамлар қалбини забт этолди, уларнинг олқиш, мақтовларига сазовор бўлди.

Лекин шунга қарамай ўз санъатига моҳир Шуҳрат Йўлдошев шу пайтгача муносиб қадрланмаган. Халқимизда «қорнимга эмас, қадримга йиғлайман» деган гап бор. Ахир бир санъаткор оз эмас, кўп эмас, 30 йилдан буён элнинг назарида бўлса-ю, унинг хизмати етарлича баҳоланмаса. Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлиги бу масалага эътибор беради, деб ўйлаймиз.

Шуҳрат Йўлдошев асло тиниб-тинчимайди, доимо изланишда. У ҳозир «Туркистон дурдонаси» ансамблида хизмат қилаяпти. Унинг асосий мақсади янги-янги куйлар яратиб, халққа инъом этиш. Бу йўлда созандага муваффақиятлар тилаймиз. Ғижжакнинг сирли торлари эшилиб тўлғанаверсин.

Туроб НИЁЗ

Газетхон илтимосига кўра

СУРАТДА: Рассом Р. Чориев созанда Ш. Йўлдошев портретини ишлаш жараёнида.

«ЧАРОС» ҚИЗЛАРИ

...Бу қизларнинг нафис ҳаракатларида баҳор сурурини туйдим. Вандана Акбарова, Муҳаббат Аминова, Гулчеҳра Мамадалиева, Зарнигор Юнусоваларнинг чиройли куй ва қўшиқларга монанд рақсларини кўриб, бу раққоса қизларнинг ҳали талаба эканлигини, санъат остонасига энди қадам қўяётганини ҳам унутиб юборасан.

«Чарос» ашула ва рақс ансамблининг ташкил этилишида Шамсиддин Хўжаев раҳбарлик қилаётган «Наврўз» тижорат-ишлаб чиқариш бирлашмасининг хизмати беқиёс. Бирлашма ансамблга моддий ва маънавий ёрдам бериб келяпти.

Ансамблнинг бадиий раҳбари Мирсалим Муҳаммаджонов, балетмейстер Ёдгора Нурматова раҳбарлик қилаётган «Чарос» ашула ва рақс ансамбли Аброр Ҳидоятов номидаги ўзбек давлат драма театри саҳнасида ўз концерт номерларини кўрсатди. Томоша қилганлар уларнинг бўлғусидаги ишларини, дастурда фақат миллий куй ва қўшиқлар, рақслар...

Ўзининг ширали овози билан ансамбль дастурига янада жозиба бахш этган таниқли хонанда Замира Суюнова «Чарос»ни тинглаб умидвор бўласан, киши.

Театр бош режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Баҳодир Йўлдошевнинг фикрлари ҳам шуни тасдиқлайди.

— Ансамбл аъзоларида тажриба етарли. Аммо бир томони бор. Бу уларнинг саҳнадаги либослари. Жамоа ўз олдига миллий санъатни бош мезон қилиб қўйган экан, шунга хос, шунга мос либосда бўлишлари керак.

«Наврўз» тижорат-ишлаб чиқариш бирлашмаси қошидаги «Чарос» ансамбли ўз фаолиятини бошлаганига кўп бўлгани йўқ. Ҳали қанча-қанча чиғириқлардан ўтади. Катта саҳнага чиқишнинг ўзи бўлмайди, албатта.

Ўринли танқидларнинг барчасини инобатга олиб, бартараф қилишга «Чарос»да имконият етарли. Юрагида санъат ишқи бўлган бу қизлар билан, созандаю хонандалар билан ҳар қандай мушкулни осон қилса бўлади. Улар билан суҳбатда шунга амин бўлдим.

Мана шу фурсатда «Чарос» ашула ва рақс ансамблига оқ йўл тилаймиз. Дунё саҳналарини титратиб ўзбекнинг санъатини оламга ёйсинлар.

А. САФАРОВ

СУРАТДА: ансамбль қатнашчилари

ЎЗБЕКИСТОН ТИЛАГИ

Тотув ҳаёт, мўл-кўлчилик ҳар бир инсон тилаги,
Анъанани қайта тиклаш қалб ила жон тилаги.
Шикаст етмай ўрмонларга, ҳар ёқ бўлсин жаннатдек,
Булбул куйин тинглаб яшаш гул ва бўстон тилаги.
Аскарликдан соғ-саломат қайтсин йигитларимиз,
Ушалсин ота-оналар, хеш ва жонон тилаги.
Орол қайта сувга тўлиб, кўпайсин қуш, ҳайвонлар,
Денгиз, жонзодга омонлик еру осмон тилаги.
Чекка, қўшни ўлкаларга олайтирмай кўзнинг,
Юртни обод қилмоқ бўлса султону хон тилаги.
Элим мустақил бўлганда, табрик келди қанчалаб,
Англадикки, эзгу экан бизга жаҳон тилаги.
Бахтнинг кулгани рост бўлсин, Тўра, ўзбек халқинга,
Мустақилликда юксалиш Ўзбекистон тилаги.

ТАЛАБ ҚИЛГИН

Эй, дўст, кўз оч, энг яхши давронни талаб қилгин,
Нархи осмонда эмас, арзонни талаб қилгин.
Кўплаб одам қирилди Фарғона, Ўш, Паркентда,
Ҳақиқат йўлида қурбонни талаб қилгин.
Чекка-чеккада пайсиб гуруҳ қилмоқ не керак,
Шаҳидлар билан кетган армонни талаб қилгин.
Пухта қилиб фикрни рўй-рост гапир даврада,
Халққа фойда бергувчи фармонни талаб қилгин.
Саёҳатчи мисоли келмасин ҳеч шум қадам,
Маккор эмас, қалби пок меҳмонни талаб қилгин.
Олиб сотар кўпайди пешона тер тўкмасдан,
Ҳалол меҳнатдан топган деҳқонни талаб қилгин.
Эркинг қўлда, эй Тўра, мустақилдир давлатинг,
Қийин мушкулларнимас, осонни талаб қилгин.

Тўра ЖУМАН

ЖАЛЛОД НОМИДАГИ КЎЧА

Ул «зоти олий»нинг жаллод эканликларини яқин-яқингача камдан-кам одам биларди. Унинг сиймоси кўпчиликнинг назарида қўй оғзидан чўп олмаган, мусичага ҳам озор бермаган ювош, нозик табиатли инсон сифатида гавдаланарди. Аслида қўйдек ювош туюлган ўша кимса қўй терисини ёпинган бўри бўлиб чиқди. Кўпчилик ўқувчилар гап ким ҳақида бораётганини билиб турган бўлсалар керак-у, аммо мутасадди ўртоқларнинг билмасликлари ёки билиб билмасликка олаётганлари одамга алам қилади.

...Тасвирий санъат мухлислари одам бошларидан минора ясалаётган расмни жуда яхши биладилар. Ушбу тасвирий асарнинг тавсифи ҳам кўпчиликка маълум: «Эмишки тарихий зўравон ва жаҳонгир Амир Темур ўзи босиб олган юртларда ғоятда кўп одамларни қиличдан ўтказиб, танасидан жудо бўлган каллалардан минора ясаган...» Минг бора афсуски, бирор тарихий далилга асосланмаган бу ривоят фақат овруполикларга эмас, буюк саркарданинг авлодлари бўлган бизларнинг мияларимизга ҳам сингдириб келинди. Аслида эса, ўша расм муаллифи мансуб бўлган босқинчилар узган каллалардан битта эмас, ўнлаб, юзлаб миноралар ясаш мумкин эди! Буни тўла англаш учун лоақал босқинчиларнинг Жиззах ва Самарқандни босиб олишдаги хунрезликларини эслаш кифоядир. (Аҳмад Донишнинг «Тарихи салотини Манғития» китобида бу воқеалар яхши очилган).

Биз жаллод деб тилга олаётган «зоти олий» кимса босқинчи чор лашкарлари билан юртимизга келган, чинакам босқинчиликнинг гаштини сурган рассом В. Верешчагиндир. Унинг ўз «жанговар саёҳати» давомида қанча одам ўлдиргани-ю, бундан қанчалик ҳузурланганини рассомнинг ўз қўли билан ёзилган кундаликлар тўла тасдиқлаб турибди. Бу гапга ишонмайдиганлар бўлса, «Шарқ юлдузи» ойномасининг 1991 йил 4-сонини варақлаб кўрсинлар. Таниқли адабиётшунос олим Ортиқбой Абдуллаевга минг раҳматки, инсонпарвар маънавият кишиси ниқобидаги жаллод В. Верешчагиннинг кундаликларини Санкт-Петербургнинг аллақайси кутубхонасидаги кўҳна ойномалардан топиб, таржима қилиб, ўзбек ўқувчисига етказди.

Ҳа, жаллоднинг жаллодлигини исботлайдиган шундай лавҳалар борки... ўқий туриб даҳшатдан этингиз жимирлаб кетади... Самарқандда Верешчагиннинг ўқига учган шаҳар ҳимоячиларидан бирининг аввал чопиш, сўнгра ўзи ёна бошлагани, эрталаб рассом қарасаки, ўлган одам ўрнида кўмирга айланиб қолган жасад ётгани бемалол тасвирланган. Ундан кейинроқ эса, Оврупода бўлган урушлардан бирида рассом Верешчагин болгарлар чақувига кўра асир тушган уч нафар албан йигитини дорга осишларини илтимос қилади. Ҳа, ҳа, рассом Верешчагин генерал Струковдан илтимос қилади! Ҳатто генерал ҳайратга тушади ва рассомга: «Нега бунчалик ёвуз бўлиб кетдингиз!» деб таъна қилади; Рассом эса, дорга осиш манзарасини ўрганмоқчиман, дейди бамайлихотир. Ана сизга маънавият кишисининг башараси!

Шундай қилиб, ўзбек зиёлиларининг рассом В. Верешчагин ким бўлганлигини билиб олганларига ҳеч шубҳа йўқ. Бироқ Тошкент шаҳар ҳокимиятидаги мутасадди кишилар Верешчагиннинг кимлигини ё ҳали билмайдилар, ёки эски қолип бўйича иш тутиб, юқоридан бирор топшириқ кутиб турибдилар. Акс ҳолда қўй терисини ёпинган бўри В. Верешчагиннинг номи пойтахтимизнинг кўчаларидан бирини «безаб» турмасди.

Оқилжон ҲУСАН

ЭЪЛОНЛАР

Давлат кичик корхонаси СИЗГА доимий, мўмай даромад манбаи эгаси бўлиш имконини беради!

Биз Сизга ўз корхонангизни очиб, ўз тақдирингизнинг ҳақиқий соҳиби бўлишингизда ёрдам берамиз!

Станок балансировочный „eldis-1200"

ШОШИЛИНГ, ЖАНОБЛАР!

БИЗДА СИЗЛАР УЧУН ТУРЛИ-ТУМАН АВТОСЕРВИС УСКУНАЛАРИ БОР! УЛАРНИ НАҚД ПУЛГА ВА ПУЛ ЎТКАЗИШ ЙЎЛИ БИЛАН СОТИБ ОЛИШИНГИЗ МУМКИН.

БИЗНИНГ МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 700099, ТОШКЕНТ ШАҲРИ, ЭНГЕЛЬС КЎЧАСИ 118-УЙ, 607-ХОНА.

ТЕЛЕФОН 33-25-81, ИЧКИ ТЕЛЕФОН 1-67.

ҚИЗИҚАРЛИ УЧРАШУВ

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасида таниқли тожик адиби, Тожикистон ёзувчилари уюшмасининг раиси Асқар Ҳикмат билан учрашув бўлиб ўтди.

Учрашувни Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг биринчи котиби Жамол Камол очди.

— Биз Асқар Ҳикмат билан бирга, — деди Жамол Камол, — Покистонда Марказий Осиё мамлакатлари ёзувчиларининг халқаро конференциясида қатнашдик. Ҳиндистон, Покистон, Туркия, Афғонистон, Эрон ёзувчилари ва биз янги мустақил жумҳуриятларнинг вакиллари бу минтақада бундан кейинги ишбирлиги масалаларини муҳокама қилдик. Жуда муҳим қарорлар қабул қилдик. Мен бу ҳақда бир ҳисобот ёзиб, газетага бермоқчиман.

Шундан кейин Асқар Ҳикматга сўз берилди:

— Мен тўғрисини айтсам, учрашув бўлишидан бехабар эдим. Дўстим Жамол Камол билан Покистонда қарийб икки ҳафта бўлдик.

Мени ажаблантирган нарса шу бўлдики, биз 70 йил мобайнида тоталитар тузум остида яшаб, ҳатто ўзимиз яшаб турган жуғрофий номимизни ҳам ўзгартириб юборган эканмиз. Шу пайтгача бизларни Ўрта Осиё жумҳуриятлари деб атаб келдилар. Маълум бўлдики, жаҳон жамоатчилиги лафзида Ўрта Осиё деган тушунча йўқ экан, у тарафларда Марказий Осиё ибораси ишлатиларкан.

Конференцияда жуда кўп гаплар бўлди. Хусусан, биз энди қўшни мамлакатлар билан борди-келдиларни кўпайтиришимиз, бир-бирларимиз билан делегациялар айирбошлашимиз керак, тарих, фалсафа, адабиёт соҳаларида кўплаб китоблар нашр эттиришимиз керак... Келажакда биз ҳам халқаро симпозиумлар ўтказамиз.

Шундан сўнг адиб Ўзбекистон — Тожикистон адабий алоқалари тўғрисида ўз фикрларини баён этди.

— Сўнгги пайтларда бизнинг алоқаларимиз маълум даражада сусайиб кетди, — деди у. — Зиёлиларимиз орасида баъзи бир нотўғри фикр-мулоҳазалар ҳам учраб турибди. Биз адиблар мана шу йўналишда тушунтириш ишларини олиб боришимиз, қўлни-қўлга бериб якдиллик билан фаолият кўрсатишимиз керак... Ўзбек адиблари Тожикистонга боришсин, тожик адиблари бу ерга келишсин. Бир-бирларимизга мухбирлар юборайлик. Газеталаримизда қўшма саҳифалар тайёрлайлик. Ёки саҳифалар айирбошлайлик. Телевидение, радио, кино воситаларидан кенг фойдаланайлик. Кўпдан бери адабиёт кунлари ҳам тўхтаб қолди. Бу ишларини яхши йўлга қўяйлик. Сизнинг «Шарқ юлдузи», «Ёшлик», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» каби нашрларингиз, бизнинг «Садои Шарқ», «Помир»га ўхшаш нашрларимиз билан ҳамкорлик қилишсин. Бир-бирларимизга махсус сонлар бағишлайлик... Мен Тожикистонга бугун қайтиб кетаман. Ҳукуматга чиққанимда бўлиб ўтган гапларнинг ҳаммасини етказаман. Иншооллоҳ, бундан кейин алоқаларимиз зўр бўлиб кетади.

Учрашув сўнгида Асқар Ҳикмат тўпланган ижодкорларни қизиқтирувчи саволларга жавоб берди.

Мирвали АЪЗАМ

ИЛК ҒУНЧАЛАР АТРИ...

ГЎЗАЛ МАНЗАРА рўпарасида туриб, ширин хаёллар оғушига шўнғиб кетибман. Дарахтлар ҳам ҳаяжонда, нофармон, оқ ҳарирлар ичра бекиниб нималарнидир пичирлашмоқда. Ҳаёт кўрган дов-дарахтлар орасида янги нав-ниҳоллар ҳам куртак бойлабти. Саррин шаббода уларни ҳали у ёққа, ҳали бу ёққа эгади. Бир баҳор ўтар, икки баҳор ўтар, довдир шамоллардан, балки бўронлардан омон қолган бу ниҳол куртаклари кунлардан бир кун гулга, гул эса меваларга айланиши табиий. Олам аҳлининг кўзи шунда, умид, ишончи — унинг келажагида. Ҳа, бу нозик ниҳол — бизнинг гўдак озод Ўзбекистонимиз, она юртимиз...

Юртимизга Наврўз ташриф буюрган кунларда мен Бухорои Шариф қишлоқларини кезиб юрган эдим. Кўҳна юрт, ўзбек тарихининг ёрқин саҳифаларида бегубор из қолдирган Улуғбек мадрасаси Ғиждувон рамзига айланган. Бу шаҳарнинг донги кетган обидалари билан бир қаторда унинг бокира қизлар ёноғидек қирмизи ширмойлари, баркашдек патирлари, таъми беқиёс балиғу каболари, шўрданагию магизлари, тухумбараку ғўлинчоблари, кўксомсаю кўкчучвара, қаймоғу нишолда, сумалагу ҳалимлари бобокалонимиз Улуғбек даврини яна бир карра эсга солади. Наврўз сахий дастурхони билан кўркам чаманни шу қадар қамраб олибдики, айни танглик даврида яшаётганингни бир дам унутасан. Қадимий, анъанавий ўйинларни айтмайсизми...

Дорбоз ўйини, «Келин гулхани», қўшиқ, ёр-ёр, рақс, масхарабозлар чиқиши, қўчқор ёхуд хўроз уриштиришларнинг чеки йўқ. Шаҳарнинг озодлик майдонида йиғилган тумонат одамнинг кўзи саҳна усталарига қаратилган. Халқимизнинг севимли санъаткорлари Бахтиёр Ихтиёров ва Ҳусан Шариповларнинг ҳазил-мутойибаларидан тўлқин-тўлқин кулгу таралади. Ушбу ҳаяжонли манзараларни соғиниб ва завқланиб томоша қилар эканман, назаримда, мен мозийга тушиб қолиб, аждод-авлодларим билан учрашгандек сездим ўзимни.

Ғиждувон туманидаги Абдухолиқ қишлоғи ўйингоҳида ундан ҳам ажабтовур манзара намоён бўлди. Ғиждувон шаҳар ҳокими ўринбосари, хотин-қизлар қўмитасининг раиси Бахшанда Болтаева бизни жамоа раиси Саломатхон Ғаниева билан таништирди. Саломатхон қишлоқ қизжувонлари чиқинди матожундан тўқиган палосларни кўз-кўз қилди. Шу орада сочлари майда ўрилган, миллий зардўзи либосларда ясанган қизлардан бири патдўзи дастурхонда қатламаю зоғораларни кўтариб пешвоз чиқди. Назарим зоғорага тушдию, юрагим орқамга тортиб кетди, мунгли болалигим билан тўқнашгандек бўлдим. Ҳа, ана шу жўхоридан пиширилган муқаддас нон уруш ва ундан кейинги болаликни очликдан асраб қолган. Нонлар ичра мазаси унга тенг келадиган нон бўлмаса керак оламда. Қулоғим тагида ўша даврда бот-бот куйлаб юрадиган ушбу қўшиқ ҳам янграгандек бўлди:

Том бошида тоғора,
Ичи тўла зоғора,
Тоғорани ололмай
Чолу кампир овора...

Биз навбатдаги сафарни собиқ Свердлов, ҳозирги Жондор туманига бошладик. Тумонат одам байрам қилгани кўчаларга, бепоён далаларга, ўйингоҳ майдонларига ва хиёбонларга чиққанлар. Наврўз сайлидан сўнг туман хотин-қизлар қўмитаси раиси Раънохон Раҳимова ва хотин-қизлар кенгаши раиси Мунаввар Ҳамроева бизни Гагарин номидаги жамоа хўжалигига бошлади. Идора остонасида бизни байрам кайфияти билан кутиб олган раис Шоаҳмад Ашуров беҳад шод эди. У киши билан ҳамсуҳбат бўлгач, мамнунлиги сабабларини англаб олдик. Мазкур жамоа хўжалиги жумҳурият миқёсида воқеа бўла оладиган ишларни амалга ошираётган экан.

Энг аввало, аёлларнинг меҳнат стажи ёхуд фарзандлари сонига қарамасдан 50 ёшдан нафақага чиқарилиши қишлоқ аёлларининг неча йиллик орзу-армонларининг ушалишининг чин ифодаси бўлибди. Ҳомиласи беш ойга тўлган оналарга декрет таътилини белгилаш нафақат она, балки туғилажак фарзанднинг бекаму-кўст, соғлом бўлиб дунёга келишини таъминлайди.

Дала хотин-қизларининг меҳнати нақадар машаққатли эканлигини барчамиз яхши биламиз. Меҳнатга ярашур роҳат яратиш мақсадида аёлларга икки кунлик дам олишни жорий этиш ҳам ҳали бошқа жойларда оммавий тус олган эмас. Ушбу хўжаликда эса бу оддий воқеага айланган. Бу ҳол уларнинг иш ҳақига заррача салбий таъсир қилгани йўқ, аксинча, ўтган йили уларнинг ўртача ойлик маошлари 1320—2170 сўмни ташкил қилган.

Хотин-қизларни оғир ишлардан озод қилиш ҳали-ҳамон жиддий муаммолардан бири бўлиб келмоқда. Қўлига кетмон ушлаган, чорраҳада ҳуштак чалиб турган, сариқ нимча кийиб йўл тузатаётган, саратон тиғида қоракўл тери қуритаётган, хуллас, аёлга хос бўлмаган ишларда қора тер тўкаётган хотин-қизларга кўп дуч келамиз. Бу жиҳатдан ҳам мазкур жамоа ибратли йўл танлаган. Деҳқон аёллар барча оғир ишлардан озод этилганлар.

Хотин-қизларга берилган бундай имтиёзлар болалар ўлимини кескин камайтирибди. Илгари минг боладан 38 нафари нобуд бўлган бўлса, ўтган йили бу кўрсаткич 8 тага тушган. Кўриниб турибдики, болалар ўлимининг олдини олиш учун энг аввал дори-дармон эмас, она меҳри зарур экан. Қишлоқ юз фоиз ичимлик суви, газ билан таъминланган. Ўтган йили 2 та фельдшерлик-акушерлик пункти ва қишлоқ шифокорлик амбулаторияси, ҳаммом ишга туширилган.

БУНДАЙ ЎЗГАРИШЛАР барчани яйратади. Бу янгиликлар — навбаҳор ғунчаларидек илк қувончлар. Жасоратли қадамларга йўл очиб бераётган, қўллаб-қувватлаётган туман ва вилоят раҳбарлари оналар дуосига лойиқдирлар. Уларни Оллоҳнинг ўзи қўлласин.

Умид қиламизки, Гагарин номидаги жамоа хўжалигининг ташаббусларини жумҳуриятимиздаги бошқа хўжаликлар ҳам қўллаб-қувватлайдилар ва ўзларида жорий этадилар. Ана шунда «Жаннат — аёллар оёғи остидадир», деган ярашган бўлур эди.

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

АДВІС

«АДВИС» ИШЛАБ ЧИҚАРИШ БИРЛАШМАСИ КОРХОНА ВА ТАШКИЛОТЛАРГА ЎЗ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ТАВСИЯ ЭТАДИ

1. БАРЧА ТУРДАГИ ТРАКТОР ДВИГАТЕЛЛАРИ УЧУН ГАЗ ТАҚСИМЛАГИЧ МЕХАНИЗМИ ҚИСМЛАРИ.

2. ТРАКТОР ГИДРОСИСТЕМАСИ УЧУН ЮҚОРИ БОСИМЛИ 260 МИЛЛИМЕТРДАН 1510 МИЛЛИМЕТРГАЧА МОЙ УЗАТГИЧ ШЛАНГЛАРИ.

3. ТРАКТОРЛАРНИНГ УЧ ТУРДАГИ ПНЕВМОКОМПРЕССОРЛАРИ, УЙ-ХЎЖАЛИКДА ИШЛАТИЛАДИГАН КОМПРЕССОР МОСЛАМАЛАРИ.

4. ТУРЛИ МУРВАТЛАРГА МОСЛАНГАН КАЛИТЛАР, ТОШТАРОШЛАР ВА 200—400—500 ГРАММЛИ БОЛҒАЛАР.

5. ХАЛҚ ИСТЕЪМОЛ МОЛЛАРИ (ДАЗМОЛ ТАХТАСИ, ҚИРҒИЧЛАР, ЭШИК ЗУЛФЛАРИ, ГЎШТ ҚИЙМАЛАГИЧ ПИЧОҚЛАРИ ВА МОСЛАМАЛАРИ, САБЗАВОТ КЕСКИЧЛАРИ, БОҒ-ПОЛИЗДА ИШЛАТИЛАДИГАН АСБОБЛАР КОМПЛЕКСИ, ЮК ХАЛТАЛАРИГА ЎРНАТИЛАДИГАН ҒИЛДИРАКЧАЛАР, ОЛЧА ДАНАГИНИ АЖРАТГИЧЛАР, САБЗАВОТ ТОЗАЛОВЧИ ПИЧОҚЛАР).

6. «ВАЗ» АВТОМОБИЛЛАРИНИНГ КЛАПАН РИЧАГЛАРИ, СУВ НАСОСИ ҚАНОТЧАЛАРИ, ҒИЛДИРАКЛАРИНИНГ ЎҚИ, «ГАЗ-24», «ЗИЛ», «КАМАЗ», АВТОМОБИЛЛАРИГА ШКВОРЕНЛАР. «МОСКВИЧ» АВТОМОБИЛЛАРИНИНГ БОШҚАРИШ МЕХАНИЗМИНИНГ СОҚҚАЛИ ПАНЖАСИ.

БАРЧА МАҲСУЛОТЛАРНИ ЕТКАЗИБ БЕРИШ КЕЛИШИЛГАН БАҲОДА ЁКИ АЙИРБОШЛАШ УСУЛИ БИЛАН АМАЛГА ОШИРИЛАДИ.

МАНЗИЛГОҲИМИЗ: ХМЕЛНИЦКИЙ ШАҲРИ, ИНДУСТРИАЛЬНАЯ КЎЧАСИ-88 П/О «АДВИС»

ТЕЛЕФОНЛАР: 6-55-33, 9-33-13, 9-33-40. ТЕЛЕТАЙП: — 29-11-89 ДЕТАЛЬ ФАКС 6-55-90.

КЕЧИККАН «КАШФИЁТ»

Техника фанлари доктори, профессор Зокиржон АФЗАЛОВга!

«Тошкент оқшоми»даги (1992 йил, 26 март) Авлоний асаридан тайёрлаган саҳифангизни қизиқиш билан кўриб чиқдик. Сиз, адабиётдан узоқ бир соҳадаги мутахассиснинг маданий меросимизга бўлган ихлос ва муҳаббатингиз тақдирга сазовор, албатта. Бироқ бир-икки мулоҳаза, хусусан, ўқувчининг манфаати ва мутахассис сифатидаги бурч-масъулиятимиз қўлга қалам олишга, Сиз жамоатчиликка тақдим этган саҳифа ҳақида фикр билдиришга зарурат туғдирди.

1. Муҳтарам бобонгиз ва падари бузрукворингиз сақлаб қолган асарлар ичидан топилган «на бошланиши ва на охири» бўлган, Сиз «араб имлосидан ҳозирги имлога ўгириб» бир қисмини газетада эълон қилган китоб чиндан ҳам Абдулла Авлоний қаламига мансубдир. Бироқ у 1910 йили эмас, 1913 йили чоп этилган. 1917 йилда 2-нашри амалга оширилган, хаттотлигини машҳур Маннон Уйғур бажарган. Китоб жадид мактабларининг юқори синф ўқувчиларига дарслик сифатида ёзилган ва Октябргача ўз вазифасини адо этган.

2. Номи ҳам бошқачароқ. «Туркистон гулистони ёки ахлоқ» эмас, «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ».

3. Авлоний қатағонга учраган эмас. 1934 йили ўз ажали билан вафот этган. Тўғри, 1937 йилгача келса, омон қолмаслиги аниқ эди, лекин бу иккинчи масала. Шу сабабли 1956 йилдан кейин унинг асарларини нашр қилиш у қадар қийин кечмади. Жумладан, юқорида зикр этилган «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» асари 1967 йили доцент М. Махсумов ва Л. Халилов ташаббуси билан «Ўқитувчи» нашриётида босилиб чиқди. 1979 йили ушбу нашрдаги айрим камчиликлар тузатилиб, адибнинг «Тошкент тонги» номи билан Ғ. Ғулом нашриётида тайёрланган бир жилдлигига киритилди. Ўша йили «Ўқитувчи» нашриётида Авлонийнинг мазкур асари кенг таҳлил қилинган адабий-педагогик портрет босилди. Сўнгроқ (1990) у «Маърифат дарғалари» номли китобга киритилиб, Тошкент университетининг йиллик мукофотига сазовор бўлди. 1988 йили таваллудининг 110 йиллиги муносабати билан адибнинг жамоатчилик асосидаги уй-музейи (гарчи у ҳозирда шаҳар қурилиши тақозоси билан бузилган бўлса-да) очилди.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси Авлоний номида мукофот таъсис этди ва ҳоказо.

Англашилаяптики, Авлоний номи ҳам, асарлари (шу жумладан «Туркий гулистон...») ҳам ўқувчиларимизга у қадар нотаниш эмас. Таассуфки, Сизнинг саҳифага йўлсўзингиз ўқувчини адиб ва унинг ушбу асари билан илк таништирилаётгандек таассурот қолдиради.

Сиз адабиёт мутахассиси бўлмаганингиз сабабли адабиётшуносликдаги кундалик ҳодисалардан бехабар бўлишингиз табиий ва биз бу ўринда Сизни айбламоқчи эмасмиз. Лекин ўзбек адабиётининг тарихдан суриб чиқарилган катта бир авлодини 1966—67 йилларда синчковлик ва жасорат билан адабиётга қайтаришни бошлаб берган «Тошкент оқшоми» бу ишлардан бохабар эди-ку! Бизни мана шу ўйлатади.

Сизга самимий эҳтиром билан
Абдулла Авлоний адабий меросини ўрганиш жамоатчилик комиссиясининг раиси
профессор Б. ҚОСИМОВ,
Мазкур комиссиянинг масъул котиби
Ш. РИЗАЕВ

«ОЛОВ ИЧИДАГИ ФАРИШТА»

«Ўзбекфильм» қошидаги «Ирисфильм» фирмаси томонидан М. Тошпўлатовнинг «Юракдаги сир» ҳикояси асосида «Олов ичидаги фаришта» бадиий фильми суратга олиб бўлинди. Яқинда Киночилар уйида шу асар премьераси бўлиб ўтди. У ёрқин кўринишларга бойлиги ва ҳаётийлиги билан томошабинларда илиқ таассурот қолдирди.

Фильмни режиссёр Юсуф Розиқов суратга олган. Бош ролларни Б. Муҳаммадкаримов, М. Маҳмудова, Р. Ўрозаев, Ҳ. Нурматов ижро этганлар.

СУРАТДА: «Олов ичидаги фаришта» бадиий фильмидан бир кўриниш.

НАМАНГАНДА УЧ КУН

Бир гуруҳ ижодкорлар ва санъаткорлар уч кун давомида Наманган вилоятида бўлдилар. Наманган шаҳри ишчилари, талабалари, меҳнат фахрийлари билан учрашувлардан бошланган мушоира ва концерт томошалари наманганликлар довруғини оламга ёйган Мингбулоқ нефть кони ишчилари, Наманган, Уйчи, Косонсой районлари дала меҳнаткашлари ҳузурида давом этди.

Наманганликлар таниқли ижодкорлар Омон Матжон, Жуманиёз Жабборов, Нормурод Нарзуллаев, Мамадали Маҳмудов, Азим Суюн, Дадахон Ҳасан, Муҳаммад Юсуф, Ўткир Раҳмат, Ҳабиб Саъдулла, Ўрол Ўтаевларнинг Ўзбекистон истиқлоли ҳақидаги жўшқин шеърларини, жумҳуриятимиз раҳбариятининг мустақилликни мустаҳкамлаш борасидаги ишлари ва олдинда турган муҳим вазифалар ҳақидаги чиқишларини илиқ кутиб олишди.

Ўзбекистон халқ артисти Ортиқ Отажонов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Аҳмаджон Шукуров ижросидаги қўшиқлар ва раққосалар рақслари ижодий учрашувларга янада файз киритди.

Ижодкорларнинг меҳнаткашлар билан учрашуви ўзаро мулоқот, эртанги кун ташвишларига шериклик руҳида ўтди.

СУРАТГА ОЛИШ МАЙДОНИДА

«ГУНОҲ»

Ўзбек киносининг кейинги йиллардаги ривожига ўзининг салмоқли улушини қўшиб келаётган ижодкорлардан бири Фарҳод Ҳайдаровдир. Бу тиним билмас ижодкор бугунга қадар қатор фильмларда турли характердаги роллар ижро этиб, кўпгина кинокартиналарда иккинчи режиссёрлик вазифасини бажарган эди. У 1991 йилда ўзи илк бор мустақил равишда «Чантриморэ» деб номланувчи қисқа метражли бадиий кино асарни режиссёр сифатида суратга олди. Ёзувчи Эркин Аъзамовнинг ҳикояси асосида экранлаштирилган бу кино асар томошабинларда яхши таассурот қолдирди.

Шу кунларда Фарҳод ака янги асар устида иш олиб бормоқда. «Гуноҳ» деб аталган ушбу асарнинг сценарийсини режиссёрнинг ўзи ёзган.

...Нурали билан Басира бир қишлоқда катта бўлишган. Улар ёшлигидан бир-бирларини билишади. Тақдир тақозоси билан улар мактабни тугатишгач, Тошкентга ўқишга келиб, учрашиб турадилар. Улар орасида ўзаро яқинлик, бир-бирига нисбатан бўлган ҳурмат аста-секин, муҳаббатга айланади... Аммо, бу беғубор муҳаббатга бир нарса раҳна сола бошлайди, яъни сал бадавлатроқ оилада ўсган Басиранинг Нуралига бўлган муносабати ўзгаради. Аниқроғи яхши овозга эга бўлган Басира тез орада айрим кишиларнинг ёрдами туфайли «ойнаи жаҳон» орқали ашула айтиб, кўпчиликнинг эътиборига тушади.

Обрўсининг ошиб бориши, қишлоқда ота-онасининг бадавлат яшаши Басирага ўзгача таъсир этади. У Нуралига менсимай қарай бошлайди. Бу ҳол шу даражага бориб етадики, Басира туққан фарзандини виждонсизларча Нуралига ташлаб кетади... Бироқ тақдир Басирани шундай қолдирмайди. Кунлар ўтган сари у, ҳеч кимга кераксиз бўла бошлайди. Эри ва фарзандидан ажралган, вақтинчалик унга ёрдам қўлини чўзишган кишилар ҳам юз ўгира бошлашади. Оқибатданоилож қолган Басира, ўзини сувга ташлаб ҳалок бўлади...

Замонавий руҳда яратилаётган бу кино асарда Юлдуз Ҳамидова, Фотиҳ Жалолов, Ҳабиба Охунова, Улмас Алихўжаев, Шоҳсанам Қиличева ва бошқа санъаткорлар турли характердаги ролларни ижро этишмоқдалар.

Асосан, Чорвоқда суратга олинаётган кинофильмни ёш, иқтидорли тасвирчи Толъат Мансуров лентага муҳрламоқда.

Раҳматилла БЕРДИЕВ

БИЛДИРИШ

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасида 1992 йил 12 май соат 13.00 да буюк шоир Хўжа Аҳмад Яссавий ҳазратларининг авлоди, туркиялик тарихчи олим, адиб,

жаноб Шаҳобиддин ЯССАВИЙ

билан учрашув ўтказилади.

Барча қизиққан ўртоқларни учрашувга таклиф этамиз.

Манзилгоҳимиз: Туроб Тўла кўчаси, 1-уй.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ

Халқ ижоди ва маданий маърифий ишлари жумҳурият Маркази маъмурияти Самарқанд вилояти халқ ижоди ва маданий маърифий ишлари вилоят маркази раҳбари Зурриёт Алибековага волидаи муҳтарамалари

Зумрад АЛИБЕКОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

ЁПОН АППАРАТИ

ЁКИ ШИФОБАХШ АДАБИЙ МУҲИТ

Анвар ОБИДЖОН

Ҳамма воқеа юзимга тушган темираткидан бошланди. Шунчаки маслаҳат юзасидан профессор Қосимовга учрашдим, у киши «илгари сариққа чалинган экансиз, балки жигар ёки ошқозонингиз фаолияти издан чиқиб, терига таъсир қилгандир, япон аппаратида текшириб кўрайлик-чи», дедилар. Довруғдор аппаратга тушиш насиб этиб турганидан аввалига қувониб кетдим, аммо сал вақт ўтиб бирдан энсам қотди. Сабаби — япон аппаратига туширишдан олдин клизма қилишар экан...

●

Шу топда дунёда гўё иккита мавҳум нарса бордек, биринчиси эртага худойимнинг кимларга қаҳри ёки марҳамати ёғилиши-ю, иккинчиси — клизма жараёни одамзодда қандай асоратлар қолдириши мумкинлиги. Иккинчисини аниқлаш мақсадида даҳлизда ўтирган тажрибали беморлар ёнида ўралашиб, гапни айлантираман. Жиззахлик ўрмончи Тожибой аканинг жавоби мавҳумликка мавҳумлик қўшгандек туюлади:

— Ҳамма ёмон нарсанинг яхши томониям, ҳамма яхши нарсанинг ёмон томониям бўлади, ука. Ҳаёт дегананинг ярми роҳат, ярми азоб.

●

Даволаниш учун кейинроқ келарман, деган баҳона билан бу ердан ғойиб бўлиш мақсадида профессор Қосимов ҳузурига кирдим.

— Пастки қаватга тушиб чиқаман, бир беморни кўришга чақиришяпти. Анави жавондаги китоблардан варақлаб, зерикмай ўтиратурасиз-да.

БИЛДИРУВ: Эркин Қосимов, 2-ТошМИ ички касалликлар пропедевтикаси кафедрасининг мудири, тиббиёт профессори, Ўзбекистон Халқ академияси академиги.

●

Жавондаги китобларнинг аксарияти таниш, барчасида Эркин акани шарафловчи дастхатлар. Муаллифлар бири биридан довруғдор: Асқад Мухтор, Озод Шарафиддинов, Шукрулло, академик О. Акрамхўжаев, Кибриё Қаҳҳорова, Эркин Воҳидов, Саид Аҳмад...

Абдулла Орипов тақдим этган олтита китобдан бирининг орасида ўз қўли билан битган ғазал:

Ажойиб шаҳри Тошкентда шифокор домла Эркинсиз,
Беқад ҳурмат, муҳаббатқа сазовор домла Эркинсиз.

Назокат, лутфу эҳсон бирла элда топдингиз ҳурмат,
Ҳамиша дўсту ёрга дўст, вафодор домла Эркинсиз.

Ажабмас аҳли тибдан ҳулқу одоб излаган Сино
Ризоман деб кўринса Сизга ошкор, домла Эркинсиз.

Демишлар болари ҳам туҳфа айлар нина бирлан бол,
Баайни қўлда шприц, дилда ашъор домла Эркинсиз.

Бировга яхшилик қилган гоҳи озор чеккайдир,
Озор кўрманг дегайман ҳеч, беозор домла Эркинсиз.

Бу давронда мудом яйраб яшаб юрмак саодат ким
Саодатга бўлинг доим шайдор, домла Эркинсиз.

Ижод айлар тағин хушнуд шифо топган бу Абдулло,
Юрак меҳрин ғазал этди, сабабкор домла Эркинсиз.

22.06.86

Ғазал Олмон лашкари Ўрусияга бостириб кирганига роппа-роса 45 йил тўлган кунда битилибди. Гитлер Ўрусия «юраги»ни эгаллай олмади, Абдулла Орипов Эркин ака қалбини бир умрга забт этди.

●

Хонага сарғиштук киши кириб, профессорни сўрайди.

— Бирзумга чиқишувди. Ишингиз шошилинч эмасмиди?

— Бе, янги куёвмидикки шошилсак. Хонамда зерикиб кетиб, э Абдували, дедим, шу фрафесирни олдига кириб икки оғиз гаплашсангчи, агар шундаям юрагинг яшнамаса, унда кесакка айланибсан, дедим. Ҳа, майли, янги латифадан эшитишга кейинроқ чиқармиз.

●

Профессор қайтиб келгач, савол назари билан кўзимга тикилди, чеҳрасидаги очиқликдан ўзимда беморликни тан олгандай бўламан, салобати босиб, гапимни йўқотиб қўяман.

— Нашриётимизда «Темурнома»ни босувдик. Шу китобдан керакмасми?

— —Жуда керак-да. Қани, ўтиринг, бир у ёқ-бу ёқдан гаплашайлик.

●

Алишер Навоий («Маҳбуб ул-қулуб»): «Табиб агар ўз касбида моҳир бўлса-ю, аммо ўзи бадфеъл, бепарво ва қўполсўз бўлса, беморни ҳар қанча муолажа қилганда ҳам, барибир унинг мижозида ўзгариш пайдо қилолмайди».

●

ЭРКИН ҚОСИМОВ ТЎҚИГАН ЛАТИФА:

Шоир Эркин Воҳидов менга қуда. Бир куни ҳовлимизда кичикроқ тадбир ўтказиб, қариндошларни чорладик. Жигарларимиздан бири янглишиб хотинига катта тоғорани кўтартирганича шоир Эркинжоннинг уйига кириб борибди. Эркинжон ноз-неъматларни болачақаси билан ҳамкорликда тинчитиб бўлгач, «меҳмон: «Шоирлар ҳамма ишдан хабардор, янги гаплардан эшитайлик», деб қолибди. Шунда қудам оғиз-қўлини сочиқда шошилмасдан артиб бўлиб: «Оламдаги энг янги гап шуки, базм нариги Эркинжонникида бўляпти», дебди.

●

Табиатан босиқ, беморига ўта эътиборлилиги билан доимий мижозлари наздида фариштага айланган Дилором Аҳроровна хонага кириб, бўлим бошлиғи сифатида менга таъқибдор боқади:

— Бу қанақаси, япон аппаратига бормабсиз-ку.

— Буни қаранг, эсдан чиқибди-я... Ҳа, айтгандай, шу иш... клизмасиз бўлмайдими?

●

Эртаси куни профессор Қосимов менга шогирдларидан иккитасини рўпара қилди:

— Иккаласиям шоира, машқларини бир кўриб берсангиз.

Гулираънохон машқларининг ярмидан кўпини Искандаржон, Маҳмудахон, Дилбархон сингари касбдошларига аталган қувноқ, ўзидек нозик таъб мувашшаҳлар ташкил этган. Бошқа шеърлари ҳам жонли.

ЖАБРЛАНУВЧИ

Уйимизга ўғри тушди,
Шу жойдаёқ қўлга тушди.
Еғилганда бошига калтак,
Ма, кийиб, ол, дедим, телпак.

Энди айтинг, ҳатто ўз талончисини азобдан қутқаришга тайёр одам беморига меҳрсизлик кўрсата оладими?

Иккинчи шоиранинг исми Нилуфархон экан. Ҳали турмушга чиқмагани учун бўлса керак, мағрур ва тортинчоқ. «Домламизнинг гапларини қайтаролмай бу ерга кирдим, шеърларимни бировга кўрсатишни ёқтирмайман», деб туриб олди. Феъл-атворидан билиниб турибди, рўзғорини гул, куёвини бахтли қиладиган хилидан.

●

ДАҲЛИЗДАГИ ГАПЛАРДАН:

— Бир зўр дўхтирни айтишди, бормоқчи бўлдим. Кейин, э Абдували, дедим ўзимга Эркин аканикидан зўр дўхтирхонани қаёқдан топасан, ўзи ширин, атрофига битталаб териб тўплаган дўхтирлари ўзиданам ширин, нима кераги бор — бошқа жойда бировнинг қошқовоғига термилиб, бўй-бастингни хўрлатиб, дедим. Лаббай, Ғани ака?

— Тўппа-тўғри. Ҳамма яхши нарсанинг пири — ширин тил. Бунақа пир айниқса касалхонаю етимхонага биринчи ўринда керак.

●

Бу даргоҳда яна бир шоирага йўлиқдим — Мавлудахон Ғафурова, лифт бошқарувчиси. Хизматда — бир хиллилик: биринчи қаватдан бешинчига, бешинчидан биринчига, аммо шеърлари ранг-баранг. Мана, биттаси:

РАҲМДИЛ

То онанг қайтгунча йиқилмагин, деб,
Полапонга ўгит айтгим келади.
Очофат мушукка ем бўлмасин деб,
Инининг ёнида ётгим келади.

— Мавлудахон, тўғрисини айтинг, мана Эркин Йўлдошевични ҳамма хушмуомала дейди. Сабаби нима экан? У киши илгари казо-казолар даволанадиган махсус шифохона раҳбари бўлган, энди унақа шифохона расман йўқ қилинди. Ўша даргоҳдаги ширинсўз бўлишга мажбурийлик Эркин акада ҳануз сақланиб қолмаганмикан?

— Ундан катта даргоҳларда ишлаганлар ичида ҳам тўнглари анчагина. Эркин ака энг аввало ўта зиёли одам, қолаверса бунақа гўзал хулқ-атвор қонда бўлмаса қийин.

●

Даволовчи дўхтирим Нозима Абдуғаниева қон босимини ўлчаб, жуда паст, дея бош тебратади. Кейин эна ўша можаро:

— Япон аппаратини тўрт кундан бери хор қиляпсиз. Домламиздан ана-мана деб яшириб келяпман. Илтимос, эртага...

— Бўлмайди! — ниҳоят биринчи марта қатъий рад этаман. — Ўзингиз ўйлаб кўринг, қаршилик кўрсатишга қурби ета туриб клизма қилдирган одам эртага қайси юз билан шеър ёзади?

Дўхтирим тусатдан жўшиб-жўшиб кула бошлайди. Нақадар таниш бу кулги! Э, ҳа, машҳур ҳофиз Жўрахон Султоновнинг шавқику бу. Нозимахон эса ўша севимли ҳофизимизнинг қизи.

●

НОЗИМАХОН ҲАҚИДА ЛАТИФА:

Қайсидир тўйда бир маст Нозимахонни ўйинга тортмоқчи бўлган экан, Нозимахон мунгли қиёфада боқиб, «кечирасиз, ака, оқсоқ туғилганман», дебди. Шилқим узр сўраб нари кетибди. Бироздан сўнг тўйхонадан чиқиб боришаётса, бояги шилқим эшик олдида унга суқланиб турганмиз. Дарвозадан чиқишаётганда, ёнидаги шеригини туртиб дебди:

— Анави чиройли жувонни худо бир томондан қисган экан. Текис юриш машқини сув қилворибди, лекин ўзи аслида чўлоқ.

●

ДАҲЛИЗДАГИ ГАПЛАРДАН:

— Профессор Қосимов жуда ғалати дўхтир экан, бунақасини кўрмаганман. Бронхитим қаттиқ хуруж қилиб, шахсан ўзи мени синчиклаб-синчиклаб текширди. Кейин: «Хўш, Умарқул, қаерда ишлайсиз», деб сўради. «Дўстлик туманидаги пахта заводида», дедим. Шунда мен буёқда қолиб: «Заводингизни текширгани ўзим бораман, ускуналари эски, ҳаммаёқ чангчунг бўлса керак, чора кўрмасак, сиздақаларни қириб юборишмасин», деб бошқаларниям ўйлаб кетди. Касалимнинг жигини топди-я!

●

— Эркин ака, жигарни эҳтиёт қилишимни кўп тайинлаяпсиз. Бошқа аъзолар-чи?

— Юрак, ошқозон, буйрак... Булар сал касаллансаёқ ўзлари дарров ваҳима кўтаришади. Жигар эса охирги ҳужайраси ириб кетгунча ҳам эгасини қийнамайди, ҳамма азобни ўзи индамай тортаверади. Шу туфайли одамлар энг меҳрибон кишисидан айрилганда «Воҳ, жигарим», деб йиғлашади.

●

Гулираъно Маҳмудова:

— Домламиз Эркин Йўлдошевичнинг асосий ютуғи — энг аввало жуда ҳалол инсон, бадиий асарларни кўп ўқийдилар, ўзбек тилини мукаммал биладилар, миллийлик туйғулари кучли. Бизни ҳам шундай бўлишга ўргатадилар. Буни шогирдларга бўлиб берган илмий ишлар мундарижаси ҳам кўрсатиб турибди: «Халқ табобатида мижознинг аҳамияти ва уни замонавий даволашга татбиқ этиш», «Қуръони Карим суралари ва пайғамбаримиз ҳадисларида сиҳат-саломатлик ва гигиенага боғлиқ жиҳатлар ҳамда касалликлар олдини олишда уларнинг аҳамияти», «Ар-Розийнинг тиббий қарашлари»... Домламизнинг ўзлари икки юздан ортиқ илмий иш муаллифидирлар.

●

Алишер НАВОИЙ: «Табобат фанидан саводсиз табиб худди жаллоднинг шогирди кабидир».

●

Ниҳоят, сафарим қариди. Мен Эркин ака шифохонасида бир ҳафта ичида кўрган-эшитганларимга ортиқча тафсилот қўшолмадим, яхши гапни безаш, ҳақиқатни бўрттиришга ҳожат сезмадим. Ҳамма жойдаги каби бу шифохонада ҳам дори-дармон тахчил, айрим ноёбларини баъзан беморларнинг ўзлари топишяпти шекилли. Лекин бу ерда энг зарури, энг нодири доимо мавжуд, у ҳам бўлса, кўпгина касалхонаю етимхоналарда ўта танқис бўлган пир — ширин сўз. Бу муҳитни эса Эркин ака яратганини ҳамма яхши билади, ҳамма гапириб юрибди. Кичкинагина адабий, одобий муҳит. Илойим, бу ерда бўлиниш бўлмасин.

ДАРВОҚЕ: Ўқувчим кўнглида бир савол қолиб кетяпти — япон аппаратига тушдингизми, йўқми? Тушдим! Бундан чиқди, охири... қўнибсиз-да? Йўқ! Сўнг билсам, клизма япон аппаратига тушишда аппаратчилар учун энг ўнғай, бемор учун энг осон йўл экан. Иккинчи йўлни кейин айтишди — узоқ муддат оч юришга чидаш. Биринчисига қараганда анча қийин бўлса-да, қоидапараст аппаратчиларга эмас, ўзимга мақбулроқ кўрингани учун иккинчи йўлни танладим. Дунёдаги барча бечораҳол халқлару ўзлигини қидираётган мамлакатларга ҳам шуни тилаб қоламан.

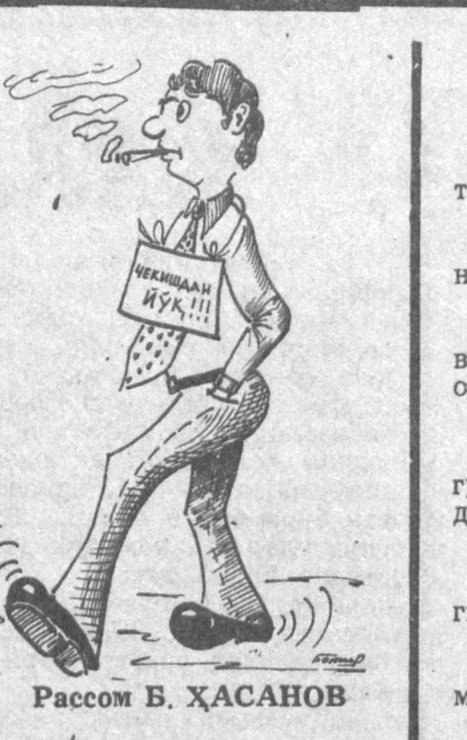

Рассом Б. ҲАСАНОВ

Рассом И. ЗОЙИРОВ

ГУНОҲ — АЙҒОҚЧИ

Энг кичкина иш ҳам катта фикрдир.

●

Фикр ақлнинг, иш ўзликнинг суратидир.

●

Фикр муғаннийнинг сози ва куйи, иш унинг ўзи ва овозидир.

●

Фикрда қиёмига етмаган гўзаллик ишда камолга етади.

●

Мен фикрни ишим борлиги учун қидираман.

●

Иш — фикрлар истеҳкоми.

●

Фикр — менинг суянган тоғим, тоғимнинг суянадигани эса ишдир.

●

Мен борлиқнинг мукаммаллигини фикр ва ишнинг бирлигида деб биламан.

●

Асл иш ҳақиқатдир, у юз кўрсатгунча юзлаб фикрлар қурбон бўлади.

●

Гуноҳ — ортингдан эргашиб юрган айғоқчи. Аммо сен ўзингни айғоқчи назоратидаги улуғ одамман деб тасаввур қилма. Йўқса ўзинг кимнингдир ортидан эргашиб юрадиган гуноҳга айланасан.

●

Таскин мангуликнинг қошида кийимга ўхшаш анчайин арзимас нарса. Аммо мангулик қошига кийим билан бориб бўлмаганидек, бу дунёда яланғоч юриб бўлмайди.

●

Халқ ўзи ишлаб топган товар ёки пулни эксплуатация қилишни ўрганмас экан, ҳеч қачон озод саналмайди. Бунинг энг фожиали томони шундаки, бу халқ бир миллат ёки давлатнинг эмас, товар ёки пулнинг асоратида бўлади. Бу энг шармандали асоратга тушишдир.

●

Биз эркин ва озод — яхши яшаш учун курашаётганимизни, туҳматларга учраётганимизни, ҳибсхоналарда азоб чекаётганимизни, қон тўкаётганимизни ҳамда қатл этилаётганимизни унутган пайтлардагина ёмон яшаймиз.

●

Киши нимадан қочса ёки қўрқса, айнан ўша нарсага кўпроқ тўқнаш келади ва аксинча.

Чори АВАЗ

Ё МИХ, Ё САРИМСОҚ

— Эшитдингларми, — деб гап бошлади Қосимбек. — яқинда гуруч қимматлашармиш. Кўплар қоп-қоп гуруч ғамлаб қўйишаётган эмиш.

— Ҳаракатимизни қилмасак, ош еёлмай қоламиз, — деди Самад.

— Олиб қўярдиму, сақлашни билмайман-да, мита тушириб қўямиз, — дедим мен.

— Сақлашнинг йўли бор, — деди Шермат ака. — Гуручнинг орасига мих солиб қўйиш керак.

— Мих?!

— Ҳа-да, мих. Бир қопига бир-икки кило мих солиб қўйсангиз, ҳеч қандай ҳашорат гуручга тушмайди.

Гуруч бир гап бўлар, аввал мих олай деб дўконга йўл олдим. Етиб борганимда, дўкон эшигида «Тушлик» деб ёзилган тахтача осиқлиқ турган экан. Соатга қарадим: 20 дақиқа кам икки. Кутиш керак. Дўкон эшиги олдида у ёқдан бу ёққа юра бошладим. Орадан ҳеч вақт ўтмай ёнимга ҳовлиқиб бир чол келди.

— Нима кепти, улим?

— Тушунмадим, отахон.

— Дўконга нима кепти, деяпман?

— Билмадим, очилишини пойлаяпман.

— Бир гап борки, пойлаяпсан?

— Мих керак эди.

— Нима? Мих? Менга ҳам керак эди.

Иккалашиб кута бошладик. Чол эшик олдидаги супачага ўтириб олди. Кейин чўнтагидан носкадисини олиб, кафтини тўлдириб нос солдида, тилнинг тагига ташлади. Кафтидаги нос қолдиғини энди пуфлаётган ҳам эдики, бир кампир келиб қолди.

— Ота-бола нега турибсизлар? — деди у.

— Ан-қо-нинг ур-у-ғи бор э-кан, шун-га турибмиз, — деди чол ҳар бир сўзини чўзиб, чўзиб. Кампирнинг қулоғи оғирроқ экан шекилли, чолнинг ҳазилини тушунмади.

— Қаерники экан?

Чол носини туфлаб:

— Ўзимизники, — деди овозини баландлатиб.

— Ҳозир ўзимизникини ҳам топиш қийин, устидан чиқиб қолибман, олиб кета қолай.

— Ўзингиз биласиз, — деди чол.

Дўкон очилишига ўн беш дақиқа қолди. Эшик олдида уч киши тўпланишдик. Шу пайт ёнимизга бир-бирига ёпишиб олишган йигит-қиз келиб қолишди.

— Ҳозирги ёшларда уят қолмади, — деди кампир юзини четга буриб.

Улар кампирнинг гапига парво ҳам қилишмади.

— Кети ким, бобой? — деди йигит чолга безрайиб.

— Кет-пети йўқ, — деди чол жаҳл билан, — дўкон очилишини кутяпмиз.

Дўкон очилишига ўн дақиқа қолди. Атроф одамга тўлиб кетди. Бир йигит қўлига қоғоз-қалам олиб навбатда турганларнинг рўйхатини туза бошлади. Эринмаган банда.

Дўкон очилишига беш дақиқа қолганда қўлида узун калтаги билан иккита миршаб пайдо бўлишди. Қорни шимининг тугмаларини узай-узай деб турган бақалоғи йиғилганларга қараб:

— Нима гап? — деди. Ҳалиги чол ўрнидан туриб:

— Тинчлик, ҳеч гап йўқ, — деди.

— Бобой, мен буни сўрамаяпман. Бу ерда тўпланишга сизларга ким рухсат берди. Қоғозларингиз борми?

— Нима қиласиз, ёзасизми? — деди кимдир чўнтагини кавлаб.

— Рухсат қоғозларинг борми, деяпман? — Шу пайт унинг кўзи қўлида қоғоз-қалам ушлаб турган йигитга тушиб қолди. — Қўлингдаги қанақа қоғоз? Қани, бу ёққа бер.

Йигит қоғозни узатди. Миршаб унга синчиклаб кўз югуртириб, шеригига берди:

— Йўқолмасин, бу ҳужжат. Хўш, гап бундай, рўйхатнинг бошида турган Сафарали Болтаев ким?

— Мен, — дедим.

— Демак одамларни сиз тўплагансиз.

— Тўплаганим йўқ, дўкон очилишини кутяпмиз.

— Калламни ачитманг. Сиздақаларнинг кўпини кўрганмиз. Хўш, талабларинг нима?

— Мих олмоқчимиз, холос.

— Ўйин қилманг. Сиз имзо тўплаяпсиз. Бу рўйхатни бекорга тузмагансизлар. Қани, ўртоқлар тарқалинглар, бир жойда тўпланиш мумкин эмас. Сиз биз билан юринг.

Уларнинг ортидан эргашдим, миршабхонага олиб боришиб, жамоат тартибини бузганлигим учун 500 сўм жарима солишди. Кечқурун эса қўйиб юборишди. Уйда хотиним хавотирланиб ўтирган экан.

— Ишда сэроқ ушланиб қолдим, — дедим сир бой бермай. Сўнг юз-қўлимни ювиб келиб, энди ёнбошлаб пиёладаги чойни ҳўплаётган ҳам эдимки, хотин гапириб қолди:

— Айтгандай, адаси, Шермат ака қўнғироқ қилди. Мих олган-олмаганингиз билан қизиқди. Келин, айтиб қўйинг, дедилар, агар мих тополмаган бўлсангиз, саримсоқ ҳам бўлаверар-кан...

Абдураззоқ ОБРЎЙ

Рассом Н. БЕРДИЕВ

Абдулла ТУРДИЕВ

ЛИБОСЛАР СЎЙЛАЙДИ

ДЎППИ

— Минг шукрки, ҳамсоя
Бўлиб олдим қуёшга.
Мени кийиб, одамлар
Кўтарди яна бошга...

БЕЛБОҒ

— Маҳкам боғлаб олсангиз
Қувватман — белга кучман.
Юрагида ёли бор —
Буюк бир элга кучман!..

ТЎН

— Афандини чопонда
Кўп кўргансиз сиз суюб.
— Давра тўри—кимники?
— Борганники — тўн кийиб!

ШУМ БОЛАНИНГ МАҚОЛЛАРИ

- Ширинни ширин кесар.
- Бозордан ҳамма безор.
- Бир йигитга етмиш минг сўм ҳам оз.
- Минг киши буюради, бир киши бажаради.
- Бир кун олдин «чўзсанг», ҳафта бурун «ўсасан».
- Ҳовлингдан чоҳ қази, хотининг йиқилсин.
- Амалдорлар бир жойдан кўкаради.

Иззатулла НОРҚУВВАТОВ

НУРЛИ КУНЛАР

Қайта қурмоқ ният эди
Замонанинг зайлини.
Шу борада сўз айтмоққа
Рухсат беринг, майлими?

Деҳқончилик ютуқларин
Тап тортмайин гапирай.
Савдодаги танг аҳволни
Қандай айтай, ёпирай?

Ароқ келса дўкончага,
Катта-кичик чопади.
Сотувчи, сал кечиксангиз,
Бетга эшик ёпади.

Совун деган матоҳини
Бир ойда бир беришар.
Кир-чир юрган ўғлин кўриб,
Аёл юзи буришар.

Тўрт одамга бир килоча
«Сечка» — гуруч тегади.
Уйни агар меҳмон босса,
Мезбон бошин эгади.

Бир маслаҳат — ўзни тийинг
Қанд ва шакар ейишдан,
Акс ҳолда паришон бўб
Қийналасиз кўп ишда.

Ҳамма нарса бисёр бўлса,
Не кечар раҳбар ҳоли.
Ҳеч ким ҳурмат қилмай қўяр,
Танг бўлар-ку аҳволи.
Ҳозир мана иззати зўр,
Кўплар таъзим қилади.

Халқим эса иложсиз,

Йиғлаб туриб кулади.

Бир нарсага хўб ҳайронман, —

Чаккимасдек ишимиз.
Унда нега ўнгланмайди,

Кундалик турмушимиз?

Келинг дўстлар, дўппимизни

Қўлга олиб ўйлайлик.

Нурли кунлар тезроқ келсин,

Биргалашиб тўйлайлик.

Ҳавазмат ҚЎЧҚОРОВ

ЖАҲОН КУЛАДИ

КИЙИМИМНИ ҚАЕРГА ЕЧАМАН?

— Суд сизни ўн йилга озодликдан маҳрум этади, — деди судья айбланувчига.

— Ишонч учун сизга катта раҳмат, — деди айбланувчи. — Мен яна шунча яшайман, деб, сираям ўйламовдим.

●

— Вокзалга бориб қайнонамни кутиб олсанг ўн доллар бераман.

— Мабодо у келмасачи?

— Унда йигирма доллар ҳақ оласан.

●

Ажралиш ҳақида иш кўрилаяпти. Судья даъвогар эрга мурожаат қилди:

— Ҳар куни ишдан қайтганингизда, жавон ичида қандайдир эркакни кўришингизни тасдиқлайсиз-ми?

— Ҳа.

— Жанжалнинг сабаби ҳам шуми?

— Албатта. Ахир, мен кийимимни қаерга илишни билмай қийналаяпман-да.

●

Эр хотинига деди:

— Мен ўзимни суғурта қилдирдим. Агар менга бирор кор-ҳол бўлса, сенга беш минг сўм беришади.

— Жуда яхши. Лекин сенга бирон кор-ҳол бўлишига кафолат қани?..

●

— Хўш, дугонажон, тўй саёҳатини қандай ўтказдинг?

— Ҳар галгидай...

Русчадан Н. ИЗЗАТИЛЛА ва М. НОРМАҲМЕДОВ таржимаси.

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЕҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

Навбатчи муҳаррир — Ашурали ЖЎРАЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.15.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
●
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
●
БАҲОСИ 2 СЎМ

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64592. Буюртма № Г-135 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12